TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 5 HAZİRAN 1964 FİATI: 250 Krş.

GÜNÜMÜZÜN MODASI
ELBİSELİK
PANTALONLUK
akfil
·SANFOR·
RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ
A-7

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 5 HAZİRAN 1964 FİATI: 250 Krş.

Tarihe Işık Tutacak Eserler :

Trablus - Garb'de Bir Avuç Kahraman

(1911 - 1912 de İtalyanların beklenilmiyen istilâsı karşısında, hükûmetin âciz ve çâresizliğine karşı ayaklanan bir avuç kahramanın şan ve yiğitlik destanı.)

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN SON AKRABASI FUAD BULCA'NIN BÂKİR HÂTIRALARI İLE.

İkinci Meşrutiyetin ilk günleri ★ Politika didişmeleri içinde kaybolan memleket dâvâları ★ Sinsi ve hain bir saldırış ★ Çâresizler ve «HAYIR!..» diyenler ★ Enver, Mustafa Kemal, Eşref, Ali Fethi, Nuri, Fuad, Süleyman Askerî ve bir kaç isim ★ Merak ve ibret dolu maceralar ★ İstanbuldakiler ve oradakiler ★ Dünyanın gözü, bu bir avuç Türk kahramanına hayret ve takdirle dönüyor ★ Kıyıda sıkışıp kalan o koskoca donanma... ★ Zaferin eteğinden tutulmuşken... ★ Sünnûsiler ve dönüş.

Yakın tarihin çok meraklı, vatanın öz bir parçasının kaderini çizen hâdiseler, şimdiye kadar neşredilmemiş vesika ve fotoğraflarla bu kitabın içindedir.

Hiç bir kitapçıda bulunmaz. Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot cildli 12,5 liradır. İsteme adresi:

Tarih Yayınları, Posta Kutusu: 167 - İstanbul.

Mühim not : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır. Acele ediniz.

Tarihe Işık Tutacak Eserler :

Trablus - Garb'de Bir Avuç Kahraman

(1911 - 1912 de İtalyanların beklenilmiyen istilâsı karşısında, hükûmetin âciz ve çâresizliğine karşı ayaklanan bir avuç kahramanın şan ve yiğitlik destanı.)

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN SON AKRABASI FUAD BULCA'NIN BÂKİR HÂTIRALARI İLE.

İkinci Meşrutiyetin ilk günleri ★ Politika didişmeleri içinde kaybolan memleket dâvâları ★ Sinsi ve hain bir saldırış ★ Çâresizler ve «HAYIR!..» diyenler ★ Enver, Mustafa Kemal, Eşref, Ali Fethi, Nuri, Fuad, Süleyman Askerî ve bir kaç isim ★ Merak ve ibret dolu maceralar ★ İstanbuldakiler ve oradakiler ★ Dünyanın gözü, bu bir avuç Türk kahramanına hayret ve takdirle dönüyor ★ Kıyıda sıkışıp kalan o koskoca donanma... ★ Zaferin eteğinden tutulmuşken... ★ Sünnûsiler ve dönüş.

Yakın tarihin çok meraklı, vatanın öz bir parçasının kaderini çizen hâdiseler, şimdiye kadar neşredilmemiş vesika ve fotoğraflarla bu kitabın içindedir.

Hiç bir kitapçıda bulunmaz. Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot cildli 12,5 liradır. İsteme adresi:

Tarih Yayınları, Posta Kutusu: 167 - İstanbul.

Mühim not : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır. Acele ediniz.

TÜRKİYE İSTİKLÂL ve HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — 1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 1 SAYI : 5 HAZİRAN 1964 250 KURUŞ

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazılışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 16.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Tuzlu Çilek

Sultan Abdülâziz ve Abdülhamid devirlerinin meşhur bir Antuvan Menas Efendisi vardır: Tam bir Osmanlı tipi... Bilgili, gerçekçi, sözünü sakınmaz ve bu sebeple de başı dertten kurtulmaz bir merd kişi...

Bebek'deki yalısında, Mithat ve Şirvanî Rüştü Paşalara ziyafet veren Yusuf Kâmil Paşa, hususî bahçesinde mevsiminden önce (ser) içinde yetiştirdiği çilekleri ikram ederken, Antuvan Menas Efendi de sofradadır. Ev sahibi, vaktinden önce yetiştirilmiş çilekden bahsetmek için olacak, der ki:

«— Dün dalgınlıkla çileği şeker yerine tuza batırıp yedim, pek lezzetli oldu. Hususî bir taamı vardı...»

Şirvanî Rüştü Paşa elindeki çileği tuza batırıp ağzında, lezzetini anlamak için şöylece şapırdattıktan sonra tasdik eder:

«— Hakikaten öyle efendim.. Pek lezzetli oluyormuş!..»

Mithat Paşa bu!... Dayanabilir mi? Antuvan Menas Efendiye döner:

«— İşitiyor musunuz Menas Efendi?»

(Vükelâ Meclisleri) nin mayasını ve havasını çok iyi bilen Menas Efendi ağlamakla gülmek arası gülümser:

«— Çilek meclisinde neyse amma, vükelâ meclisinde de böyle oluyor!...»

*
* *

Osmanlı İmparatorluğunda olduğu gibi, Osmanlı Meşrutiyetlerinde de, Türkiye Cumhuriyetinde de hakikatler, tuza batırılmış çilek lezzetindedir: Garabetler her zaman böylecesine «tasdik» ler ve «tasdikçiler» bulmuşlar, fakat Mithat Paşalar ve Menas Efendiler her zaman «azınlıkta» oldukları için nizam-ı âlem'i, yâni beğenilen düzen'i bozan tip'ler olarak ezilmişlerdir: Asılmışlar, boğulmuşlar, sürülmüşler, en hafifi Menas Efendi misalinde olduğu üzere aç ve dolayısiyle memleketi terke mecbur bırakılmışlardır.

Halbuki Türkiye'nin hiçbir dâvâsı, ne dün, ne bugün, BİLMECE değildir: Vatanımızda Tarih, çukurları, düzlükleri ve tepeleri ile bir (devr-i daim = kendi içinde durmadan dönme) halindedir: Sadece aktörler değişir.

Bu değişme, gafletlerin ve hatâların neticelerini bu mâsum milletin değişmez kaderi hâline getirirken, günah sahiplerini de çok zaman «kurtarıcı» olarak öne sürer. Aslında ise çileği tuza batıran bu ellerdir ve şeker'in daima kendilerinde olduğunu isbat ruh yetersizliği içinde, garabetlerinde lezzet bulan Şirvanî Rüştü Paşa'nın neslimizdeki devamlarının ortasında milleti de avuturlar, tarihi de...

Cemal Kutay

İki gazete ismi ve bir adam...

★ — LONDRA'da BİR OSMANLI GAZETESİ ÇIKIYOR:

Doksan altı sene öncesine döneceğiz: 1868 senesinin 29 haziranına... İngiltere ve Büyük Britanya İmparatorluğunun devlet merkezinde, Londra'nın şimal varoşundaki Tunderhaym'da yerle bir genişce odada iki genç adam bir masa başındadırlar: Aynı odanın diğer köşesinde de, orta yaşlı gözlüklü birisi, harf kasasından derlediği Osmanlıca alfabenin sonu gelmez harflerini kumpas'ın üzerine sıralıyor, müsveddeler bittikçe sesleniyordu:

«— E... Daha ne kaldı ipliği pazara çıkacak?»

Bir Ermeni şivesiyle yükselen bu şikâyete iki genç adam tebessüm ediyorlardı: Kıvırcık saçlısı Namık Kemal, daha Şarkkârî giyinmiş olanı şair Ziya Bey (Paşa) idi. Vatanlarında, Sultan Aziz'in mutlakiyet idaresi yerine Meşrutiyeti istiyen ve Tarih'in kendilerine YENİ OSMANLILAR dediği hepsi hepsi dokuz kişinin fikir ve aksiyon kadrosu olan İKİ genç adam.. Burada, yâni İngiliz pâyitahtında bir «gazete» çıkarıyorlardı. Ne güzel de isim bulmuşlarlardı: H ü r r i y e t !...

HÜRRİYET haftalıktı: Bir tek mürettibi vardı. Harfleri Fransadan getirilmişti. Üçüncü Napolyon, Sultan Aziz idaresiyle «hoş geçinmek» ve kendisi de tam bir monarşist olarak hüküm sürdüğü için Hürriyet fikrine karşı olduğundan, YENİ OSMANLILAR, Londra'yı Paris'e tercih etmişlerdi.

HÜRRİYET Londrada, 28 Şubat 1870'e kadar çıktı: Hemen hemen bir buçuk

yıl!.. 63 sayı çıkabilen mücadele gazetesi, daha sonra Cenevre'ye taşındı ve taş basmasında yüzüncü sayısını tamamladı. Bu zaman içinde Yeni Osmanlılar grubla ştılar ve içlerinde, Meşrutiyet mücadelesine yurtta devamı tercih edenler oldu, döndüler.

★ — DÖRK YIL SONRA...

Dört yıl sonra ve yine haziran ayının 13 üncü günü... İstanbulda Camlı Han'da iç içe iki oda... Bu defa, Namık Kemal'le Ziya Bey (Paşa) nın yanında ÜÇ yeni çehre daha var: Kaya Zade Reşad, Menapir Zade Nuri ve Ebüzziya Zade Tevfik... YENİ OSMANLILAR'ın «fikir ve kalem sahibi» üç şahsiyeti... Yine bir gazete çıkıyor: Bu seferkinin adı, HÜRRİYET gibi İstanbulun hazmedemiyeceği kadar iddialı değil, fakat, gidilecek yolun ne olabileceğini hafıza ve şuurların dikkatine daha kuvvetle itecek kadar dokunaklı: İ B R E T...

İlk gün, Namık Kemal, arkadaşlarına İBRET'in ilk başyazısının müsveddesini okurken, kapı açılıyor, içeriye, klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Bereket Zade İsmail Hakkı giriyor: Kısa müddet sonra, Rodos'a sürülecek ve İkinci Meşrutiyette Temyiz Mahkemesi Başmüddeiumumiliğine kadar yükselecek olan bu değerli genç, İBRET için getirdiği ilk yazıyı Kemal'e uzatıyor. Vatan şairinin bir hususiyeti de, yazıları sahiplerine okutmaktır:

«— Oku, dinliyelim...» diyor. Yazı tekmillenince hepsi hayretle birbirlerine bakıyorlar: İsmail Hakkı da, aynen üstadı gibi, vatanın İBRET'lerle dolu olduğunu ve gazetesinin sadece adının «vatanın şartlarını belirtmiye yettiğini» yazmış!..

Namık Kemal, ağlamamak için kahkahalarla gülüyor, diyor ki:

«— Gazetenin isminin altına «İşte vatanın hâli... Ey millet, ibret alın..» diyelim ve başkaca bir şey ilâve etmiyelim...»

* * *

Yanlış anlatmış olmıyalım: Bunu söyliyen 1964 senesinde bizler değiliz: 1872 senesinde, yâni doksan iki yıl önce Namık Kemal söylemiş...

Zaman yürümüş, biz dertler ve illetlerimize sımsıkı bağlı kalmışız: İBRET'lere göz kapıyarak...

* * *

Bugün bir medyum, Namık Kemal'in ruhuna, vatanın hâlini anlatıp, gerçekleri, O'nunki kadar erkek ve pazarlıksız kalemle vicdanların önüne çıkartacak bir gazeteye isim istese, alacağı cevap 1872 nin aynıdır:

İBRET!...

4 Haziran 1878 de, Hariciye Nazırı Saffet Paşanın teşhisi:

"-Kıbrıs elden gitti, oğlum Ethem Bey.. Kıbrıs elden gitti...,,

★ — BİR ANLAŞMANIN ARDINDAKİ DERTLENME:

Hariciye Nazırı Mehmet Es'at Saffet Paşa, İngilterenin Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki büyük elçisi Lord Derby'nin metnini kendisine bıraktığı **«Kıbrıs Cezîresi üzerinde Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ile İngiltere devlet-i fahîmesi beyninde mukavele-i ahdiye»** nin metnine son bir defa göz attıktan ve üzerine lâal kırmızı renkli mürekkeble **«yazıla»** işaretini koyup, ancak zafer tuğralarında göz ve gönül alan altın renkli **rıh'la** kuruttuktan sonra, titrek ve üzgün sesle karşısındaki genç Erkân-ı Harb Binbaşısına baktı:

«— Kıbrıs elden gitti, oğlum Ethem Bey, Kıbrıs elden gitti...»

Tarih 4 Haziran 1878 idi. İngiltere Büyük Elçisi Lord Derby, aynı gün, Padişah İkinci Sultan Abdülhamid ve İngiltere Kralı Yedinci Edvard tarafından imzalanacak olan anlaşmanın İstanbul ve Londra'da aynı zamanda neşir ve ilânını şart koşmuştu. Hariciye Nazırının «Ethem Bey oğlum...» diye hitap ettiği genç binbaşı, 1897 Osmanlı-Yunan harbinin muzaffer kumandanı olacak istikbalin Müşir Ethem Paşası, bilgisi Akdenizin stratejisinin kilit noktalarını kavramıya yeten Kurmay olarak hüzünle başını salladı ve içini döktü:

«— Anadolu sahillerine bu kadar yakın ve sevkülceyşî vaziyeti bu kadar mühim olan Kıbrısın ziyâından sonra, civar sahillerimizi nasıl müdafaa edeceğiz?»

Geleceğin Ethem Paşası'nın bu suali, Sultan Abdülhamid için de, bir temel sual olmuş olmalı ki, Hariciye Nazarının titrek elleriyle kendisine uzattığı muahedenin, vükelâ heyetince kabul mazbatasını dikkatle okuduktan sonra, şu notu ilâve ederek imzaladı:

«— Cezire-i mezkûre üzerinde hukuk-u şâhanem billâ kayd-ü şart mahfuz olmak üzere.»

Avam Kamarasında, seksen altı sene önce söylediklerinin, 1964 yılında da Londra'da aynen tekrarlandığını hayatta olsa söyliyebilecek bir İngiliz: Kıbrıs'ı İmparatorluğumuzdan «emanet» olarak alan Lord Bikonsfiayt, meşhur Disraeli...

(Kimseyi suçlamak niçin hatırımızdan geçsin? Fakat son elli senedir kendi vatanı için böylecesine düşünen bir «hariciye» cimizi, kafasında tarih ve coğrafya hakikatleri hangi temel meselemizde karşımızakilerin önüne çıkarabildik?)

Sultan Hamid de, bu cümlelerin neticede **«hiç bir şey»** olmadığını elbette biliyordu. 1876 da başlıyan ve tarihlerimizin kısaca (1293 Muharebesi) adını verdikleri Osmanlı-Rus savaşı iki yıl sürmüş, düşman orduları İstanbul önlerine kadar gelmişti. Harbin Saray duvarları arkasından idare edilmesinin asıl felâketlere sebep olduğu bu elemli neticelerden sonra, Ayastefanos (Yeşilköy) de Ruslarla bir anlaşmıya varmıştık. Bu muahede ile Devletin hâkimiyeti gerçekten yok oluyordu: Ruslar, Boğazları kontrol hakkını elde ediyorlar, Akdeniz'e çıkıyorlardı. Kısacası, Deli Petronun rüyası hakikat oluyordu. Osmanlı İmparatorluğuna «Hasta Adam» di-

yen Batılı devletler, mirasın en zengin parçalarının Rusyaya kaydığını görünce harekete gelmişler, bilhassa İngiltere, Hind Yolu'nun tehlikeye girdiğini görünce, donanmasını İstanbul önlerine göndermiş, Yıldız Sarayının vehimli sâkini Sultan Hamid'i tazyik ederek Kıbrıs'ı «emaneten» almış ve Yeşil Ada'nın Osmanlı devletine iadesi için «— **Rusların elde ettikleri toprakları iadesi...**» ni şart koşmuştu. Londra için böyle bir hâdise elbet de aslâ gerçekleşmiyecek hayâl idi. Nitekim de öyle oldu...

★ — **SEKSEN ALTI SENE ÖNCEKİ VE BUGÜNKÜ...**

Akdenizle alâkalı bütün memleketlerde bir bomba tesiri yapan «Kıbrıs'ın İngiltereye terki» anlaşması sırasında, Yeşil Ada'nın çehresi ne idi? 4 Haziran 1878 de, yâni, şu elinizdeki satırları okumanızın tam seksen altıncı yıldönümünde, Kıbrıs'ın o günkü nüfusu olan 210.000 den 163.000 ni TÜRK ve MÜSLÜMAN'dı.. Bu rakamı, daha sonra Kıbrıs'taki vakıfları tesbit için giden Beyker Paşa heyeti ile İngiliz makamları tesbit ettiler.. Evet!.. Hiç şaşmayınız: 1882 de, Kıbrıs'a, Osmanlı Evkafını tesbit için giden heyete, adı BEYKER olarak İngiliz, rütbesi PAŞA olarak Osmanlı olan bir zat başkanlık ediyordu. Bizim garabetlerimizin sayısını sıralamak için hafızalar değil, cildler ister!..

1908 İkinci Meşrutiyet inkılâbından sonra, Şeyhülislâm ve Evkaf nazırı olan rahmetli Hayri Efendi, Kıbrıs'taki vakıflarla alâkalanmış, Osmanlı devletine «kadastro» ilmini getirmiş olan merhum Defter-i Hakanî Nazırı Mahmut Esad Efendi Hocamızın riyasetinde bir heyetin Kıbrıs'a gitmesini temin etmişti. Hey'etin getirdiği neticeler, cidden düşünülmiye değerdi: Kıbrıs'ın ekime elverişli topraklarından yüzde otuzunu aşan kısmı «vakıf» tı.. Yâni fiilen «elimizde» idi, yâni «bizim» di.. Tarih, 1910'du.. Biz, Lozan'da 1923 de müzakere masasına oturduk: 1910 da böylecesine zengin bir varlık olarak Türk ananelerinin ebedileştirdiği bir mülkiyet sistemi olan Vakıflardan aradan geçen on üç sene içinde ne kaldığını, ne olduğunu, nereye gittiğini sormak, kimsenin hatırına bile gelmedi!..

Biz böylecesine gaflet içinde iken, Yunanlılar, Megalo - İdea'larının belirli ve aydınlık istikameti ile, Yeşil Ada'ya durmadan «nüfus» ihraç ettiler... Kıbrıs'ın TÜRK aileleri ise, ya Türkiye'ye hicret ediyor, veya İngiltereye gidip yerleşiyordu. Bugün İngilterede yirmi bini aşan Kıbrıslı Türk var!.. Bütün olup bitenler, bizim başıboş ve zavallı «milliyetçilik» politikamız ile, Etniki-Eteryа'ya **Hellenizm** adını takan ve bu «ilmî terim» içinde bizimkileri uyutan Yunan yayılma ve genişleme siyasetinin karşılaşması...

★ — **LORD BİKONSFLAYT VE AÇIKLANAN GERÇEK:**

Hariciye Nazırı Mehmet Es'at Saffet Paşa, Sultan İkinci Abdülhamid'e, Kıbrısın İngiltereye **«emâneten terki»** gibi, o güne kadar Devletler Hukukunda misli görülmemiş garip bir anlaşma ile Yeşil Ada'nın elimizden çıkması vesikasını imzalatırken, Londra'da başka bir hâdise cereyan ediyor, o meşhur İngiliz devlet adamı Disraeli **(resmî unvanıyla Lord Bikonsflayt)**, İngiltere Başvekili sıfatiyle Avam Kamarasında İngilterenin Kıbrıs Adasının idaresini eline almasının mucip sebeplerini anlatırken, kendi devletinin bu tedbire neden başvurduğunu, İngiliz milletinin mümessillerinden bile «saklamak» ihtiyacını duyuyor, sadece şöyle söylüyordu:

«— Kıbrıs'ın stratejik ehemmiyetini müdrik olan Avam Kamarası, bu tedbirin His Majesti'nin ülkelerinin masuniyeti itibariyle ne kadar hayatî olduğunu elbet takdir ederler...»

His Majesti'nin ülkeleri!.. Yâni, üzerinde Büyük Britanya İmparatorluğunun bayraklarının dalgalandığı ülkeler!.. Bir, Manş denizi ortasındaki iki İngiliz adasını düşününüz, bir de Akdeniz'in ortasındaki Kıbrıs'ı!.. Taaaa Hind Okyanusundaki kıyılar için Kıbrıs'ın «hayatî» bulan İngilterenin yanında, Yeşil Ada'nın öz vatan Anadolu kıyılarından sadece KIRK MİL ötede olduğunu, haydi diyelim ki Mehmet Esad Saffet Paşa, 1878 de feci bir bozgunun acısı içinde hatırlamadı, fakat dünya yüzünde **«millî kurtuluşlar devri»** açan Türk Millî Mücadelesinin zaferini, bu destana lâyık hak ve adalet vesikasına bağlıyacak olanlar neden hatırlıyamadı? 1923 de Kıbrıs, **İngilterenin sömürgesi** idi: Domünyon olamıyacağı da biliniyordu, Yunan sızma ve temsil siyasetinin günün birinde Enosis'le karşımıza çıkacağı da bilmece değildi.

Şimdi bütün bu «tarih sahifelerinin malûm» larından bir «meçhul» çıkarma çabası neden?...

SON GÜNLERine ait bir hakikat:

Hasta Atatürk'ün çağırdığı Ali Fuad Cebesoy'la buluşmasını önlediler...

★ — «FUAD PAŞA... BENİ YALNIZ BIRAKMAYINIZ!..»

Atatürk'ün ilk «ciddi» hastalık belirtisi, 2 Şubat 1938 pazartesi günü Bursa Merinos fabrikasını açtıktan sonra o gece verilen baloda kendisini göstermiş ve Bursa'da daha bir kaç gün kalmak arzusundan vaz geçerek, Mudanya'da bekliyen Ege vapuruyla İstanbula dönmüştü. Atatürk'ün son açtığı sanayi tesisi Bursa Merinos fabrikasıdır. Bursalılar, bir daha aralarında görmiyeceklerini hissetmişcesine, millî kahramana görülmemiş sevgi ve saygı tezahürlerinde bulunmuşlardı. Fabrikanın açılışında konuşan Başvekil Celâl Bayar, halka, yolda gelirken Mustafa Kemal'in, istiklâl kavgasının buhranlı günlerini hatırlayıp kendisine:

«— Bak Bayar... Bu güzel memleket ve bu temiz yürekli, vefalı halk, düşman çizmesi altında bırakılabilir miydi?» sualini sorduğunu söyleyince, halk karşı durulmaz coşkunluk gösterilerine başlayınca, rahatsız olan Atatürk, balkona çıkmıya mecbur olmuş, soğuk havada üşümüştü. O gece Çelik Palas'ta verilen baloda da takatsız gözükmemeyi Bursalıların alâka ve muhabbetine mukabele sayan o bulunmaz inceliği içinde, Balo'dan sonra yapılan fener alayında yine halkın arasına karışmış, fakat ertesi gününü gerçek bir hastalığın belirtileri ile geçirince, rahmetli Prof. Neşer Ömer İrdelp'in kesin tavsiyesiyle İstanbula dönmiye karar vermişti.

Atatürk'ün bu seyahatinde refakatinde Ali Fuad Paşa (sayın general Ali Fuad Cebesoy) da vardı. Vapurun Mudanya'dan ayrılması akşamın geç saatlerine rastlamış, sofraya oturulmuştu. Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal'in sağında idi. Atatürk rahat gözükmüyordu. Bir ara, Ali Fuad Paşaya doğru eğilmiş; eliyle karın boşluğunu işaretliyerek, yavaş sesle:

«— Buradaki sancı beni çok rahatsız ediyor.» demişti. Ali Fuad Paşa, ancak kendisinin duyabileceği şekilde cevap vermiş: **«— İstirahat ediniz.. Çehrenizde de yorgunluk alâmetleri var. Dinlenmeniz lâzım...»** demişti.

Atatürk, Savarona yatında ve birinci koma'dan kısa bir zaman önce.
(Yüzünde zâlim ve amansız hastalığın izleri vardır. Fakat, Prof. Fisenger'in dediği gibi **«— Ölüme eğilmeden ve tıb'bın tahmininden daha uzun zaman..»** karşı koydu. Bütün hekimler şu noktada birleşmişlerdir: Gerçek bir teşhisin konulması mümkün olsa ve Atatürk tedaviye kendisini tamamen ve mutlak olarak terketseydi, netice değişebilir mi idi? En eski ve en gönülden dostları, böyle bir alâka göremediği kanaatindedirler: Hastalık geç teşhis edilmiş ve tedavinin sert şartlarını kabul ettirecek bir cesaret sahibi yakın çıkmamıştır...)

Fakat Atatürk, o müstesna «ev sahipliği» nezaketi içinde yerini bir müddet daha terketmek istememiş, yemeğe devam etmişti.

Bir ân gelmişti ki, yüzü sapsarı kesilmişti. Sancının arttığı belli idi. Eski ve aziz arkadaşının bu hâli Ali Fuad Paşaya çok dokunmuş, metin ve kesin bir edâ ile:

«— Atatürk... Lûtfen istirahat ediniz. Çok rica ediyorum.» deyivermişti. Mustafa Kemal, dudaklarında huzurlu bir tebessüm ayağa kalkmış:

«— Peki.. Fakat benim yerime oturacak ve ev sahipliği vazifemde bana vekâlet edeceksiniz...» demiş, kabinesine çekilmişti. Sofra, Mustafa Kemal'in yerinde Ali Fuad devam etmişti. Bir müddet sonra Atatürk'ün yanından dönen Dr. Neşet Ömer, sancının azaldığını ve biraz sonra uyuyabileceğini söylemişti. Orkestra susmuş, sonradan gece yarısına doğru kalkılmış, herkes kamarasına çekilmişti.

Ali Fuad Paşa uyuyamamıştı. Atatürk'ün sıhhî durumunu öğrenmek ihtiyacı içinde yavaşça koridora çıkmış, kamarasının önündeki nöbetçiden çok yavaş sesle Ata'nın uyuyup uyumadığını sormuştu. Kendisine verilen teskin edici ve uyutucu ilâca rağmen henüz dalmamış olan Atatürk, konuşanın Ali Fuad Paşa olduğunu hissetmiş, içeri gelmesini istemiş, yatağının başucuna oturtmuş, şöyle demişti:

«— Doktorun müdahalesi ile sancım biraz hafifledi. Uyuyabileceğimi tahmin ediyorum. Fakat zannedersem tedavi uzun sürecek. Uzun zaman yatakta kalacağım. Çok sıkılacağım. Beni ancak, samimî, eski dostlarım ve çocukluk hayatımın arkadaşları avutabilecek. Fuad Paşa... Beni yalnız bırakmayınız!..»

★ — SAVARONA'daki GÜNLER:

Atatürk'ün bir veda andıran bu içli konuşması, Ali Fuad Paşayı çok üzmüştü. Gözlerinde toplanan yaşları belli etmemiye çalışarak, kendisinin ve eski arkadaşlarının biricik arzularının sıhhati ve memleketi refah ve saadete götürecek himmetinin devamı olduğu cevabını vermiş:

«— Doktorlarınızın tavsiyelerini yerine getirir, dinlenir ve sâkin bir hayat sürerseniz hiç bir şeyiniz kalmaz. Bünyeniz çok kuvvetlidir. İnşaallah bu sefer de hastalığı yenecek ve tam bir sağlık içinde millet ve vatana daha nice eserler kazandıracaksınız. Biz her zaman, en temiz duygularla sizin yanınızdayız.» demişti.

Ege vapuru erkenden Dolmabahçe önüne demirlemiş, Atatürk dokuz buçuğa doğru uyanmış, öğleye yakın Dolmabahçe sarayına geçerek bir müddet Sarayda kalmıştı.

19 mayıs bayramını Ankarada geçiren Mustafa Kemal, Hatay dâvâsının ancak kendi hayatında ve kendi eliyle neticelenebileceği inancı içinde Güney yolculuğunu yaptı. Havalar sıcaktı ve onun bünyesini artık rahatsız ediyordu. İstanbula hasta olarak döndü.

Pek arzuladığı Savarona'yı Dolmabahçe önünde hazır vaziyette görünce, istirahat ve tedavisine yatta devam edilmesini istedi. Beraberinde «malûm ve mûtad zevat» tan başka İKİ ESKİ ARKADAŞ'ı vardı: Ali Fuad Paşa ve Ali Fethi Bey... Harbiye sıralarında başlıyan ve en çetin safhaları, karşılıklı vefa ve anlayışla devam ettiren bu «ESKİ DOSTLUK» o günlerini içli bir inziva içinde geçirmek ruhî duygusuna sahip Mustafa Kemal'i pek mütehassis ediyordu.

Denilebilirki bu yirmi iki gün, ömrünün son aylarının en huzurlu günleri oldu. Eğer Rumanya Kralı Karol'un beklenilmiyen gelişi ve Avrupanın hızla bir dünya harbine kaymasının karışık meseleleri içinde, Polonya - Çekoslovakya - Rumanya'nın kurduğu ve Balkan Antantı'nın Avrupa içlerine doğru devamını sağlıyan «Küçük Antant» ın geçirdiği buhran, Kral Karol'la Mustafa Kemal'i konuşmak mecburiyetinde bırakmamış olsaidi, belki de, en tehlikeli işaret olan «birinci koma» olmıyacaktı.

Kral Karol'un, Çekoslovak Cumhurbaşkanı Beneş'in Hitlere karşı takip ettiği şiyaseti tenkid eden Rumanya Kralına karşı sinirlenen Mustafa Kemal'in sert cevabı, asabını bozmuştu. Yat'a dönmek arzusuna doktorlar muvafakat etmemişler, Sarayda kalmasını istemişlerdi.. İşte bu ândan itibaren Atatürk'ün ölümüne kadar süren beş aylık devrede, isimleri hâlâ açıklanmamış, fakat zihniyet ve tutumları malûm olan kişiler, Atatürk'ü «ESKİ ARKADAŞ» larından uzak tutmak için ellerinden geleni yaptılar ve maalesef muvaffak da oldular.

★ — ALİ FUAD PAŞAYA KARŞI CEPHE ALINIYOR:

Atatürk'ün yanında «istenmiyen» lerin başında Ali Fuad Paşa geliyordu: Çünkü Ali Fuad Paşa, yıllardır, Mustafa Kemal'i Millî

Atatürk Savarona yatında ilk istirahat günlerinde (arkasında hususî kalem müdürü Süreyya Anderiman, mânevî kızı Sabiha Gökçen ve Başyaver Celâl Üner.
(Müstesnâ şahsiyeti, çapı, yarattığı eserin müşterek mimarları arasında kendisine lâyık olabilecek eski dostlar nerede idiler? Onlar başucunda olabilse idiler elbette söyliyeceği çok şeyler vardı...)

Mücadelenin cefa ve vefa dolu buhran devresinde, vatanseverlik ve ferdî fazilet ve merdlik vasıflarını ârızasız ve fâsılasız ortaya koymuş feragatkâr «ESKİ ARKADAŞ» larıyla tekrar yakınlaştırmak dâvâsında idi: Refet Paşa ile barıştırmıştı: Rauf Beyle yakınlaşma hareketi «son ânda» yarıda kalmıştı. Kâzım Karabekir Paşayı 1936 Tarih ve Dil Kongresine, Mustafa Kemal'in «şahsî ve özel davetlisi» olarak getirmiş, iki eski dostun buluşması, yine aynı mahfil ve şahısların inanılmaz, hattâ havsalanın güç alacağı cür'etkâr karşı koymalarıyla ve Atatürk'ün hisleri tahrik vesile bulunarak önlenmişti. Karşı taraf görüyordu ki, Mustafa Kemal'in yanında «geçmiş günler» in hâtırası olarak bir Ali Fuad Paşa vardır, o da tasfiye edilecek olursa, kendilerini nizam-ı âlem haline getiren hava sarsıntısız devam edecektir!...

«Bir Grub» un Atatürk'ün hastalığının son altı ayında bu maksadla göze görünmez kuvvet halinde her şeye el atmak istedikleri ve bu hareketleriyle, Atatürk'ün fânî hayata vedaından sonra da memlekete istedikleri istikameti vermek kararında oldukları anlaşılmaktadır. Bu safha, pek yakın geçmişe ait olmakla beraber, ne yazık ki, tarihin meçhulü kalmıştır... Kadrosundan ancak pek mahdut kişilerin hayatta kaldığı bu sahnelerin içyüzünü bilenlerin anlatması, sadece, eski tâbirle, **itiraf-ı zünûb,** yâni açıklıyarak günahdan sıyrılma fazileti olarak kalmaz: Gelecek için de bir ibret dersi olurdu.

Bu hakikatleri, müsamahalı mizâcı icabı olarak, bizzat Ali Fuad Paşa da,. birçok iç bölümlerini ortaya atmadan, kapalı ve **«sadece ârif olanların intibah ve idrâkine»** bırakmış olarak anlatmaktadır. Kendisini dinlerken bu **«— Zihinlerde ve vicdanlarda isyan duygusu yaratabilecek kasıdlı hareketin kadrosunu açıklamak ve birçok gerçekleri ileriki nesillerin şuur ve idrâkine bırakmak arzusu..»** öylecesine göze çarpmaktadır ki, irkilmemek elden gelmiyor... Şimdi Ali Fuad Paşayı dinliyelim:

«— Atatürkle beraber Savarona yatında yirmi iki gün geceli gündüzlü beraber bulunmuştuk. Fakat Sarayda onunla beraber bulunmamıza maatteessüf mâni olmuşlardı. Ben her gün Saraya giderek, saatlerce kalmış isem

de; ancak bir kere Atatürk'ün yanına gitmek fırsatını bulmuştum. Şunu tebarüz ettirmek isterim ki, bence meçhul kalmış olan sebeple Başyâver Celâl Beyle Atatürk'ün yakınlarından bir iki zat, hem Atatürk'ün ve hem de benim şiddetli arzularımıza rağmen beni Atatürk'ün ziyaretinden mahrum bırakmışlardı.

Atatürk'e mülâki olduğum gün onu bana karşı çok üzülmüş bulmuştum. Üzüntüsünü azaltmak maksadiyle türlü türlü sebepler bulmağa çalıştım. Maiyetine hiddetlenip rahatsız olmaması için beni onun ziyaretinden mahrum edenleri şikâyet etmedim. Hastalığının son safhasına gelmiş olan Atatürk, şuurundan hiçbir şey kaybetmemişti. Sözlerimden bir şeyler sezerek nöbetçi yaverini çağırtmış ve ben, ne vakit Saraya gelecek olursam hemen yanına çıkartılmam için emir vermişti. Atatürk, arkadaş muhabbet ve samimiyetine ne kadar kıymet verdiğini, devamlı acıları içinde, bir daha göstermişti.

★ — ATATÜRK'LE BAŞBAŞA BİR BUÇUK SAAT :

Hastalığı çok ilerlemişti. Bizim ve hariçten gelen mütehassıs profesör ve doktorların birleştikleri nokta, maatteessüf şu olmuştu: Bu büyük adamı kurtarmak hususunda acizlerini itiraf etmek... Memleket için bu netice çok elemli ve acı idi.

İkinci Büyük Harbin emareleri ufuklarda görüldüğü zamanda çok sevdiği millet ve memleketinin başında faal olarak kalmasını isteyen Atatürk, henüz ihtiyar addedilecek bir yaşta değildi, elli sekiz yaşındaydı. Onun devası bulunmıyan bir hastalığa tutulmuş olması, kendisi için olduğu kadar, bizler için

Muhterem Ali Fuad Cebesoy'a Açık Mektub

Siz, Millî Mücadelenin ilk ve temel ÜÇ PAŞA'sından hayatta kalan sonuncusunuz: Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir, yüce Tanrının mağfiretine ve tarihin kadirbilirliğine emanettirler.

Yaşadığımız hâdiseler, Türk Milletini, yeni millî mücadelelere doğru itmektedir. Bu gerçeği herkesten iyi duyacak insanlardan birisi de şüphesiz ki Siz'siniz: Yaşadığınız ve hattâ istikamet verdiğiniz devrin, tarihin hükmüne intikal etmemiş binbir hâdisesi olduğunu biliyorsunuz. Bu hâdiselerin içyüzü meçhul kaldıkça, milletin şuur ve intibahının karar ânlarında doğruyu bulabilmesinin sadece tesadüf ve talih olduğunda şüphe var mıdır? O halde, hiç bir fânî hissin tesirinde kalmadan, hattâ, an'aneleştirilmiş ve kanunlaştırılmış olsa bile, hakikatlere uzaktan bakan, içyüzünden gayrı hüviyetiyle genç dimağlara intikal ettirilmiş gerçekleri genç nesle Sizden gayrı kimler anlatabilecektir?

Atatürk'e «diktatörlük» ve «vicdanlara bile hâkimiyet» iddialarının arkasında, O'nun iç âlemini ve ruhunu terkib eden vefa ve kadirşinaslık hislerini, beraber başladığı vatanın kurtuluşu dâvâsını beraberce sonuna kadar götürmek ve her emeğe hakkını vermek, müsamaha ve hoşgörürlüğün bütün tecellilerini gösterebilmek yolundaki fıtrî mizâcının kimler tarafından neden ve nasıl önlendiğini, en yakın arkadaşlarından nasıl âdeta zorla ayırtıldığını, nasıl ve nelerle tahrik edildiğini, aralarında binbir tezad olanların bu temel mevzuda nasıl birleştiklerini ve aşılması çetin ve hattâ imkânsız bir «barikad» kurduklarını herkesten iyi Siz bilirsiniz... Bu sahifelerin içinde, Sizi hasta Atatürk'ün yanına, tarihe ve devlete belki başka bir istikamet verdirtecek kadar hayatî son arzularını öğrenmenize mâni olunmak için bırakılmamış olmanız, Ata'nın Sizi ısrarla istemesine ve bunun için evinize hususî adam göndermiş olmasına rağmen görüşmenize mâni olunduğu bir hakikat değil midir? Zerrece mübalâğası veya hakikatten gayrı tarafı var mıdır?

Önümüzdeki sayılarda, Atatürk'ün, Rauf Orbay, Kâzım Karabekir ve Refet Bele gibi, millî cidale beraber atıldığı kader ve alınyazısı dostlarına yine kavuşmak için, hemen hemen hepsinde Sizin delâletinizle vukua gelmiş teşebbüsleri ve neticeleri sırasıyla açıklıyacağız: Size millî vicdanla tarih huzurunda istirham ediyoruz: Bu yazılanların içinde zerrece gayrı vâki ve hakikat olmıyan nokta varsa tavzih ediniz. Allah Size uzun ömürler versin, fakat, samimiyetle inanıyoruz ki günün birinde Atatürk'ün ruhuyla kavuştuğunuz zaman, Siz, eski ve vefakâr arkadaşına soracaktır:

«— Cebesoy... Hakikatleri millete ve tarihe anlattın mı?»

de bir acı olmuştu. O'nu hiç olmazsa mânen memnun etmek hepimizin mukaddes bir vazifesi iken gözlerini bu fânî âleme kapadığı âna kadar acaba etrafı bunu düşünebilmiş ve yapabilmiş miydi? Zannetmiyorum.

Beni Sarayda, hasta yattığı odasına kabul ettiği zaman, yatakta, arkasına bir çok yastıklar konulmak suretiyle yarım kalkmış bir vaziyette bulunuyordu. Yeni traş olmuş, saçları muntazam arkaya doğru taranmış, mavi gözlerinin sert bakışından çok bir şey kaybetmemişti. Fakat gözleri epeyce çukurdaydı, etrafını siyah bir halka çevirmişti. Arkasında ipekli bir robdöşambr vardı. Metanetini muhafaza ediyordu. Yorganları, hastalığı icabı karnının fazla şişliğini göstermiyecek surette tertiplenmişti.

Yanına yaklaştığım zaman:

«— Fuat Paşa, beni çok zaman aramadınız. Ege vapurunda böyle mi kararlaştırmıştık?» demişti.

Maiyetinden şikâyet edip kendisini üzmemek için şu cevabı vermiştim:

«— Paşam! Her gün Saraya kadar gelerek sıhhatinizle alâkadar olmuştum. Eğer yanınıza kadar gelememiş isem; sizi rahatsız etmemek içindi. Mademki sık sık yanınıza gelmemi istiyorsunuz, bundan sonra kapınıza kadar gelir, istirahat etmediğinizi görürsem odanıza girerim.»

Bu sözlerimle kendisine evvelce söylenenlerden bana muhalefet edildiği mânasını çıkartan hasta Atatürk, nöbetçi yaverini çağırtarak ona ne vakit saraya gelirsem, hemen yanına kadar getirilmemi emretti, bana da:

«— Bundan sonra artık hiçbir muhalefete mâruz kalmıyacaksınız» dedi.

Nöbetçi yaveriyle konuşması onu üzmüş ve yormuştu. Rahat nefes alamamak vaziyetinden bana şikâyete başlamıştı:

«— Savarona'da iken denizin fazla rutubetinin bu hâlime sebep olduğunu söylemişlerdi. Şimdi de Sarayın taşlı duvarları sıcağın şiddetinden ısınıyormuş, bu ısınma havayı kurutuyormuş, ondan iyi nefes alamıyormuşum, diyorlar. İtfaiye her gün bir iki defa yatak odamın cephesine soğuk su ile pompa sahıyorlar da ben hâlimde bir fark göremiyorum.»

★ — ALEMDAĞINDAKİ KÖŞK :

Atatürk sözlerine şöyle devam etmişti:

«— Hatırıma Alemdağındaki Sultan köşkü geldi. Bu köşke Sultan Aziz İstanbul'un en sıcak günlerinde gidermiş. İstanbul'un şiddetli sıcak günlerinin teneffüse mâni olan hâlini, sık orman ağaçları içerisinde gidermenin mümkün olacağını düşünürmüş. Galiba o köşkü orada bu maksatla yaptırmış. Bu fikrimi doktorlara söyledim. Onlar da Ankara'ya dönmeden önce orada bir müddet kalmanın faydalı olacağını söylediler. Simdi oradaki hazırlıkların bitmesini bekliyorum. Esasen benim karaciğer rahatsızlığım, mütehassısların ifadesine nazaran hafif imiş, İsmet Paşa ile Başvekil Celâl Beyinki daha ağırmış... Eğer kolayca teneffüs etmeğe başlıyacak olursam, hastalıktan kurtulacakmı-

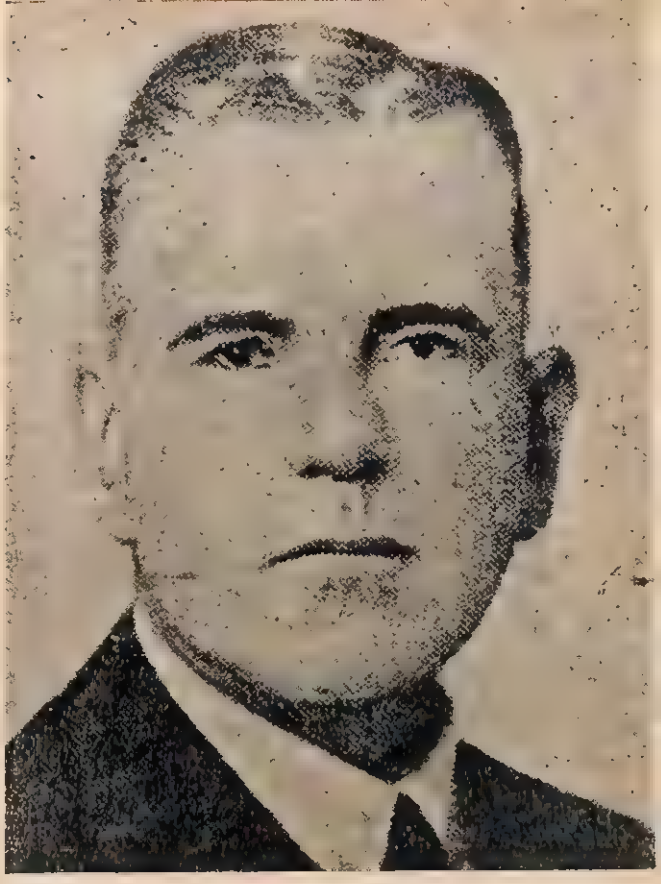

1938, yâni Atatürk'ün ölüm yılında Ali Fuad Cebesoy.

(Kim derdi ki, Mustafa Kemal ölüm döşeğinde kendisini aratacak ve nefsi idrâkten son nefese kadar gerçek bir ayrılığın bölemediği hayat kaydı şartiyle devam etmiş bir dostluğun son sahiplerini birbirinden ayırabilecek menfi kuvvetler bulunabilecektir? Bu gerçek, Atatürk'e «diktatör» diyenler ve O'nu, her hareketin ilham ve emir kaynağı sananları düşündürmeğe değer...)

şım. Alemdağında bir müddet kalırsam, orada âfiyet bulacağımdan çok ümitliyim.»

Siroz hastalığının icabı olarak karnın fazla su toplıyarak şişmesinin teneffüsüne mâni olduğundan bana şikâyet etmemişti. Halbuki teneffüsünü bu şişkinlik güçleştiriyordu. Birinci koma gelmeden evvel, karnındaki suyu alarak Atatürk'ü bir iki gün istirahat ettirmişlerdi.

★ — ATATÜRK: «PEK YAKINDA DÜNYA KARIŞACAK» DİYOR.

Hastalığı üzerindeki görüşmemiz biter bitmez Atatürk, ciddî bir vaziyet aldı. Sanki hasta, yorgun Atatürk gitmiş, yerine sağlam bir Atatürk gelmişti. Kaşları çatık bir halde, mavi gözlerini bir noktaya tevcih ederek, derinden bir kaç defa nefes aldıktan sonra eliyle garp istikametini gösterdi, orada yakında pek mühim hâdiselerin zuhur edeceğini ve büyüyerek memleketimizin hudutlarına kadar geleceğini, bu esnada istediği gibi memleket işlerine müdahale edemiyeceğinden endişe ettiğini söyledi.

Kuvvetini toplayabilmek için bir müddet durdu. Sonra, söze başladı:

«— Fuat Paşa, pek yakında dünya vaziyeti mütareke senelerinden daha çok ciddî olacak ve karışacaktır. İkinci büyük bir harp karşısında kalacağız. Dünyaya hâkim olan milletleri idare edenlerin arasında maatteessüf birinci derecede devlet adamı çıkmıyor. (Hitlerle Mussolini'yi kastederek) Avrupa'da bir kaç maceraperest Almanya ve İtalya'nın başında cebren bulunuyorlar. Karşı karşıya geldikleri zayıf devlet adamlarının aczinden cüret alıyorlar. Bunlar bugün dünyayı kana boyamaktan çekinmiyeceklerdir. Eski dostumuz Rus Sovyet Hükûmeti âcizlerle mâceraperestlerin yanlış hareketlerinden istifade etmesini bilecektir. Bunların neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi kâmilen değişecektir. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip en küçük bir hatâ yapmamız hâlinde başımıza mütareke senelerinden daha çok felâketler gelmesi mümkündür...»

Ali Fuad Paşaya, Atatürk'ün komaya girişine kadar kendisini birçok defalar arattığını söyliyenlerden Ord. Prof. Neşet Ömer İrdelp.
(Anlatabileceği daha çok şeyler vardı...)

Bu sözlerinin sonunda yorulmuş olan Atatürk, şu düşünceleri ilâve etti:

«— Bu ikinci umumî harb, beni yataktan kımıldanamıyacak bir halde yakalıyacak olursa, memleketin hâli ne olacaktır? Ben devlet işlerine mutlaka müdahale edecek bir vaziyete gelmeliyim. Bizde hiçbir şeyin yataktan idare edilemiyeceğini bilirsiniz. Mutlaka işin başına geçmem lâzımdır.»

Bu esnada rengi sararmıştı, kolayca teneffüs edemiyordu. Atatürk'e bir yardımda bulunabilmek için etrafıma bakındım. Yanındaki masa üzerinde içinde biraz su bulunan bardak nazarı dikkatimi çekti. Hemen bardağı alıp kendisine uzattım.

«— Ben de onu istiyecektim. Ara sıra yorulduğum zaman içinde ilâç bulunan o suyu içerek rahat ediyorum» dedi.

Bardağı elimden aldı, içti ve bir müddet istirahat etti. Sonra rengi ve teneffüsü biraz düzelmeğe başladı. Hemen arka yastıklarını düzelttim. Rahat bir vaziyet aldı.

«— Müsaade ederseniz ben konuşayım. Siz hem istirahat eder ve hem beni dinlersiniz» dedim. Kabul etti.

«— Paşam! Siz geçmişte muharebeleri idare ederken rahatsızlanmıştınız. Sonradan iyileşip idarenize devam etmemiş miydiniz? Şimdi istikbali düşünürken kuvvetli bir ihtimalden bahis buyurdunuz. İkinci büyük bir harbin patlaması, yâni bir hercü mercin yeniden başlaması doğrudur. Fakat zamanı tâyin edilemez. O karışık günler gelinceye kadar elbette siz de iyi olacaksınız, yataktan

kalkacaksınız ve çok sevdiğiniz millet ve memleketinizin yeniden bir felâkete düşmesine mâni olacaksınız. İktidara getirdiğiniz zevat elbette size yardım etmesini bileceklerdir.»

Beni dikkatle dinleyen ve bir müddet sükût eden Atatürk, kaşları çatık bir halde:

«— Fuat Paşa, beni beyhude yere teskine uğraşma. Hakikatleri olduğu gibi görmek lâzımdır» demişti.

Atatürk'ün heyecanı konuştukça çoğalıyordu. Konuşmamızı bitirip onun yanından muvakkaten ayrılmam lâzım geliyordu. Bunu nasıl temin edeceğimi düşünürken hatırıma Millî Mücadelenin başlangıcındaki eski arkadaşlarının, ben de içlerinde olmak üzere, tekrar emri altında birleşeceğimizi söylemek gelmişti.

Bunu ona söylediğim zaman, yüzünde memnuniyet alâmetleri gördüm, heyecanının azalmakta olduğunu hissettim. Sözlerime devamla:

«— Arkadaşlarımın size karşı olan itimat, muhabbet ve sadakatinden hiçbir şey eksilmemiştir. Buna emin olabilirsiniz. Ne vakit arzu ederseniz, her hangi bir vazife olursa olsun, emrinizdeyiz. Yeter ki siz müsterih olunuz» dedim.

Bunun üzerine yanaklarımdan öpen Atatürk:

«— Paşa, senin kadar vefakâr ve feragat sahibi bir arkadaş olamaz» cevabını verdi.

Beş, on dakika kadar derin bir düsünceye dalan O, yavaş yavaş hastalığından ve acılarından şikâyet etmiş ve ben de kendisini teskine çalışmıştım. Daha sonra Atatürk büsbütün sükût etmiş ve bana bakarak yavaş yavaş istirahat vaziyetine geçmiş, gözlerini kapamağa başlamıştı. Onu daha fazla yormamak için yavaş yavaş ayağa kalkarak müsaadesini istedim. Başımı ona doğru eğmemi işaret etti. O beni öptükten sonra ben de onu öptüm. Ona iyilikler temenni ederek yatak odasından çıktım. Bu ayrılışımdan sonra onu bir daha göremedim.

Daha çok fenalaşmış olmasına rağmen Atatürk, beni iki üç defa yanına çağırtmak istemiş ise de Başyaver Celâl Bey buna da muhalefet ederek bana haber verdirmemişti. Yalnız bir defasında Kütahya mebusu Hacı Mehmet Bey, Kuzguncuktaki evime kadar gelerek Atatürk'ün beni behemahal görmek istediğini ve bana mühim sözleri olduğunu söyledi.

Hasta Atatürk'ün, Ali Fuad Paşanın Kuzguncuk'taki evine göndererek kendisini «mühim şeyler» söylemek üzere beklediğini bildiren Kütahya mebusu Mehmet Somer Bey. (Mustafa Kemal'in hemşehrisi ve çocukluk arkadaşı idi. Yakınlar arasında unvanı «Hacı Mehmet» idi. İskân Umum Müdürlüğü yapmıştı. Hayatının sonuna kadar Atatürk'ün yanında ve yakınında idi.)

Her gün Saraya gittiğim halde, Başyaverin beni hiçbir şeyden haberdar etmediğini Hacı Mehmet Beye söylediğim vakit o hayret ederek dedi ki:

«— Bundan sonra resmî makamlara gitmezsiniz, doğrudan doğruya Profesör Neşet Ömer Beye müracaatla Atatürk'ün yanına daha kolaylıkla çıkarsınız.»

Fazla vakit geçirmeden Saraya gitmiş ve Profesörü bulmuş isem de o gün maatteessüf Atatürk'ün dalgınlığı ve halsizliği fazla sürmüş, yanına kimseyi sokamamışlardı. Ertesi günü de Atatürk maatteessüf birinci komaya girmişti.

Atatürk'le olan son mülâkatımdan sonra beni daima arattığını ve benimle behemahal görüşmek istediğini, bana mühim şeyler söyliyeceğini profesör bana anlattığı vakit, Atatürk'ün son arzularına muhalefet edenlere lânet etmiştim.»

Bir kanun, otuz yıl, ve daima o Sarı Alev!..

★ — DİL ve KAFA:

Her Türk vatandaşının öz adından başka, bir de «soy adı» almasını mecburî kılan «Soyadı» kanunu, Büyük Millet Meclisinin o günkü havası içinde sessiz sedasız geçerken, bazı «mırıltılar» olmuştu: Kanun tasarısının umumî heyete sevkinden dört gün önce, yânî 17 Haziran 1934 salı günlü Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu toplantısında, Eskişehir mebusu Emin Bey (Bu fıkranın içinde o güne ait klişesini gördüğümüz rahmetli Emin SAZAK) söz almış, tasarının gerekçesini dikkatle okuduğunu, buradaki görüşe katılmakla beraber halkın yüz yıllardanberi alıştığı öz isimlerin peşi sıra yine, zâde, oğlu, giller, rın, ın gibi edâtlarla dostlarını anacağını söyleyince «karşı mırıltılar» yükselmiş ve tasarının mazbata muharrirliğini yapmış olan Malatya mebusu Abdülmuttalib Bey (rahmetli Abdülmuttalib Öker) Türkiye Cumhuriyetinde lâkabların mülga olduğunu hatırlatınca Emin Bey, o babacan edâsıyla şu cevabı vermişti:

«— Efendim.. Bizim ömrümüz halkın içinde geçti. Halkı biliriz. Halkın kafasına istenen şeyler sokulur amma neylersiniz ki dili değişmez. Çünkü dili ana kucağında öğrenir. Bizim köylülerin anaları da kanunlardan habersizdir.»

Soyadı kanunu, bu tek dokunuşun üzerinden dört gün geçtikten sonra, 21 Haziran 1934 tarihinde kanunlaştı. Şöyle bir düşünelim: Aradan tam otuz yıl geçti.. Evet!.. Tam otuz yıl.. Elinizdeki mecmuanın üzerinde tarih, Haziran 1963 dür. Soyadı kanunu da, 21 Haziran 1934 de kabul edildi: Milletlerarası «nesil ölçüleri» ne göre otuz yıl bir jenerasyon sayılır. Demek oluyor ki kanun, tatbik zamanı için müddetini doldurdu!

★ — DAİMA O SARI ALEV...

Soyadı kanunu kabul edilirken, düşünülen netice, imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle parolasının nüfus tezkerelerinde kökleşmesi idi.. Çünkü, Bey, Paşa, Hacı, Hoca, Nakib, Şeyh, Kadı, Baba, Zade gibi «ailelerin ayırımı» ve halk dilinde «imtiyazlılık» ifade eden tâbirlerin bir «Halk idaresinde» yeri olmadığı inancı vardı. Bu, hiç şüphe yok ki, yerinde bir düşünüştü. Fakat...

Fakat, öte yanda pusu kurmuş «sarı alev» Türklüğün öz varlığına aile kütüğünden girebilmek için yeni bir fırsat buldu. Ne yazık ki, bizim en büyük devrimcilerimiz bile, ya formasyonlarının icabı, yahut da, maddî ve manevî mînetlerinin yetersizlik duygusu içinde bu «sızma» lara karşı göz kapadılar. Nitekim «soyadı» kanununun bugünkü perişan ve hattâ tehlikeli hâli bu acı gerçeğin son belirtilerinden birisidir.

Bugün Türkiyede ne kadar Musevî Alber varsa hepsi ALPER olmuşlardır, Salamon'lar, ya SALMAN ya SAKMAN'dır, Moiz'ler METE'dir!.. Ermeni vatandaşlarımız daha cesaretle işe girişmişlerdir: NORAY'lar NURAY, Artin'ler ARKIN'dırlar.. Ya asıl ülkülerinden zerresini fedâ etmeden ad, bayrak, hattâ görünüşte dil değiştirmiş gözüken o vefalı Rum vatandaşlarımız!.. Soyadı Kanununun kabulünden önceki «asıl» isimlerle, bu kanunun kabulünün otuzuncu yıldönümünde Türk Adları ile aile kütüklerine binler ve onbinlerce «hiç bir zaman bizden olmıyacakların» nasıl sızdığını rakamlarla tesbite kalkışırsak elimiz şakağımızda kalır!

★ DÜŞÜNEBİLME KORKUSU:

Bugün Türkiyede, böyle «temel dertleri» düşünebilme korkusu vardır: Çoğu samimî olmıyan, hattâ çeşit çeşit iç güdüler ve gizlenmiş ülküleri ustalıkla perdeliyen bir suçlama, bazılarının imtiyazı olarak ellerinde yüzleri karalıyan ve düşünceleri durduran ittiham silâhı halindedir. Neyi söylemek istediğimi elbet anlıyorsunuzdur.

Türk Milliyetçiliği, Batı'nın da, Doğu'nun da yüzyıllardır tahrif etmek istediği Türk'ün Temel Varlığı'dır: Batı'nın müteassıb kafasından geri kalmıyan Arab'ın aşırı nasyonalist sızısı, Yahudi'nin sarı alevi, Rum'un Etniki-Eteryası hep O'na saldırdı. Bütün şer kuvvetleri, en iyi niyetlerle alınmış tedbirlerin nasıl çığırından çıktığını araştırmanın önüne dikilmişlerdir. Bu çâresizlik, yarınımız için tehlikelerin anasıdır.

Soyadı Kanunu kabul edilirken tek ses'in sahibi Emin Sazak, Halkın kafasının gerçeklerin biricik savunucusu olduğunu söylüyordu. Aradan otuz yıl geçti: Soyadı Kanunu nüfus kütüklerimizde, Yahudi'yi, Rum'u, Ermeni'yi TÜRK'le kucaklaştırırken kimin yüreği titriyor?

İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinde "Komisyon,, iddiası ve Kürsü'de TOKAT!

★ — ŞÜPHEYLE BİRBİRİNE BAKANLAR:

Sene 1910.. Şubat ayının 22 nci salı günü... İkinci Osmanlı Meşrutiyetinin Mebusan Meclisi, 1910 malî yılı bütçesini müzakere ediyor; İktidar, İttihad ve Terakkinin elindedir amma, Mecliste kuvvetli bir de muhalefet vardır. Muhalefet kadrosu içinde, tıpkı iktidar kadrosunda olduğu gibi, Türkler, Arablar, Arnavudlar, Kürtler, Çerkesler, Bulgarlar, Ulahlar, Boşnaklar, Ermeniler, Rumlar, Lâzlar, Pomaklar, Sırplar, Süryâniler, hattâ Dürzüler vardı.. Kısaca OSMANLI TOPLULUĞU... .Yüz yıllarca, aynı ülkü çevresine şamimî inançla toplanmış olan bu topluluk, şimdi, çatırdıyan devletin bünyesi içinden, kendi dünyasını bulmıya çabalıyordu. Mecliste, en ufak hâdiseler büyük patırdılara yol açıyor, ağır münakaşalar oluyordu. Asıl sebep, bütün bu insanların, birbirlerine ŞÜPHE ile bakması idi.

Bu Meclis'de, Batıda tahsil görmüş olanlar çoktu. Osmanlılığın devamını bütün kalbleriyle, hattâ kanları ve canları karşılığında istiyenler çoktu. Eğer Osmanlı İmparatorluğu yıkılırsa, kendi iç arzularının kuvvetli yabancı kudretler elinde zebûn kalacağını bilenler çoktu. Bütün bu duygular, şu Mebusan Meclisi çatısı altında, Osmanlı sanatının en güzel eserlerinden birisi olan ve daha sonra yanıp kül olan Çırağan sarayında toplanan mebusların gönüllerinde ve kafalarında yaşıyordu da, neden bu insanlar birbirlerinin söylediklerini, aslında aynı düşünmeleriyle beraber kabul ve tasdik etmiyorlar, vatanı kurtarmak için aklın ve mantığın kurtuluş yolunda gitmiyorlardı? Çünkü milleti temsil eden bu seçilmişler birbirlerinden ŞÜPHE ediyorlardı. 1910 Bütçesi, bu hava içinde, fırtınalı ve gürültülü sahnelerle geçiyordu Devrinin en bilgili iktisatçılarından birisi olan

Kürsüde, Sadrıâzam (Başvekil) İbrahim Hakkı Paşanın üzerine yürüdüğü ve Siroz mebusu Derviş Beyin tokatladığı Berat mebusu İsmail Kemal Bey.

(Belki bu şahsî acıların tesiriyle, üç yıl sonra, istiklâlini ilân eden Arnavudluğun ayrılış beyannamesini eliyle yazacak, ve Balkanların elimizden çıkışındaki bu asıl sebebin baş rolcülerinden birisi olacaktır...)

Maliye Nazırı Cavit Bey sık sık kürsüye çıkıyor, karşısında, kendisinden daha az ekonomik ve malî bilgisi olmıyan muhalefet hatiblerinin sıkıştırmasıyla bunalıyordu. İşte bu çetin mevzulardan birisi, Almanlara yeniden verilecek ve Bağdat Hattının Basra'ya kadar uzatılmasını temin edecek demiryolu imtiyazı idi. Malûm ki, o zamanlar, yâni hepsi hepsi altmış yıl önce, bu uçsuz bucaksız ülkeler BİZİM, yâni İMPARATORLUĞUMUZUN idi.

Sultan Hamid, yakın dostu Alman İmparatoru İkinci Wilhelm'e, Anadolu - Bağdad hattını, teminat almaksızın vermiş ve bu şekil, ağır tenkidlere uğramıştı. Şimdi, Sadrı âzam, yâni Başbakan olan İbrahim Hakkı Paşanın riyasetindeki kabine de, vakia teminat

olarak bu hattın devamını aynı Şirkete bırakıyordu amma, bu teminat kâfi görülmüyordu. Ortada bir çok şayialar da dolaşıyordu: Kulakdan kulağa, bu teminatın «bazı kudretli ve nüfuz sâhibi zevata verildiği» ne dair olan şayialar... Kulaktan kulağa fısıldanan rivayetler, Pariste yerleşmiş ve İttihad ve Terakki iktidarı aleyhine büyük ve kesif bir faaliyete girişmiş olan Damad Şerif Paşanın çıkardığı «risâle» lerle çeşitli yollardan memlekete sokuluyordu.

★ — İSMAİL KEMAL BEYİN BİR CÜMLESİ VE FIRTINA:

1910 senesi Şubat ayının 22 inci salı günü, muhalefet, Bütçenin nafia nezaretine ait bölümü üzerinde tenkidlerini yapıyor. Bütçe, açıktır. Fakat Cavit Bey, büyük bir samimiyetle, daha bir müddet ve hattâ uzun yıllar bu bütçenin «açık» olacağını, aksini söylemenin «rakam canbazlığı» nı ifade ettiğini, çünkü, mâziden sayısız hizmetler devir almış, sattığı aldığından az, bayındırlık ve medenileşme ihtiyacı sonsuz, bir ülkede «denk bütçe» nin, ya bir lokma bir hırka zilletini temsil edeceğini, yahut vatandaşların «usul ve yoluyla aldatılması» mânasına geleceğini izah ediyor ve bu arada, yeni yapılan demiryolları için inşacı Şirketlere teminat verilmezse, bunun arkasında para harcayanın siyasî gizli maksadlarının aranması şart olduğunu söylüyor. Bu sözler, iktidarı da, muhalefeti de düşündürmektedir ki, Berat Mebusu İsmail Kemal Bey söz alıyor. İsmail Kemal Bey, Arnavud milliyetçisidir ve Mebusan Meclisindeki kırk iki Arnavud mebusunun birlik ve beraberlik olarak hareket etmesi fikrindedir. İttihad ve Terakki'nin Arnavudlukta takib ettiği şiddet siyasetinin de aleyhindedir. Nitekim, iki yıl sonraki o meşhur «sopalı seçim» lerden sonra memleketi terkedecek, Arnavudluğun istiklâlini ilân eden hareketin başında bulunarak, Arnavudluğun «İstiklâl Beyannamesi» ni eliyle yazacak ve ilk imzayı koyacaktır. Fakat tarihin hükmü çok zaman politikanın tedbirine uymaz: Aynı İsmail Kemal Bey, istiklâline böylecesine çalıştığı Arnavudluğa sokulmıyacak, ancak, ölüsü getirilecektir. **(Not: Balkan Harbine ve dolayisiyle bütün Rumelinin elimizden çıkmasına sebep olan ve bugüne kadar iç yüzü aslâ ortaya konulmamış hâdiseyi, bâkir vesikaları ve iç yüzüyle, inşaallah, tarih mahkemesinin önüne getireceğiz. Resmî otantik dosya şahsî arşivimize emanet edilmiştir.)**

İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisinin «değişmez» sanılan reisi Ahmet Rıza Bey.
(Fakat hayır!.. Hâkim kuvvet İttihad ve Terakki, O'nun Paris'te gördüğü «Meclisi idare» taktiğini beğenmiyecek ve Meclis riyasetinden âyân âzâlığına kayacaktır!)

İşte bu İsmail Kemal Bey, İstanbul mebusu Zöhrab Efendinin, yeni yapılacak demiryolları üzerindeki tenkidlerinden sonra kürsüye geliyor, diyor ki:

«— Arkadaşlar... Bir sulefehhüm var: Ben, şemendöfer yapılmasın demiyorum. Bunu diyecek adam olmadığımı bilirsiniz. Yalnız, teminat meselesi mevzubahistir. Mukaveleyi dikkatle tetkik edecek olursak görürüz ki, Şirkete, mâzidekinden farklı bazı imtiyazlar tanınmış ve son maddelerde bu imtiyazlar adetâ lutuf ve ihsan mahiyetini almış (Gürültüler, ne demek sesleri). **Müsaade buyurunuz. Ben, rüyâlardan, muhayyel vak'alardan bahsetmedim. Devr-i sabıkta yapılan hataların tekrar edilmemesini temenni ettim, vak'alar gösterdim. O vak'a olduğu yerde duruyor...»**

Sadrıazam İbrahim Hakkı Paşa (Ayağa

İsmail Kemal Beyin «komisyon» tâbiri üzerine yerinden fırlayarak hatibin üzerine yürüyen sadrıâzam İbrahim Hakkı Paşa.
(Haysiyet ve iffet mevzuları üzerinde hassasiyet güzel şeydir: Devlet adamlığı ciddiliği ve Demokratik ölçülerle bağdaşmak şartiyle...)

kalkarak) «— **Hangi vak'a? Açık konuşunuz. Vak'a diyor, hâdiseden bahsetmiyorsunuz. İki gündür, iddianızı isbat etmeniz için bu sandalyada oturuyor, iddianızı isbatı bekliyorum.»**

Reis Ahmet Rıza Bey (Sadrıazam Hakkı Paşaya hitaben): «— **Paşa Hazretleri.. Rica ederim, yerinize oturunuz. Size söz vermedim.»**

İbrahim Hakkı Paşa «— **Reis Bey... Nazırlar Heyetinin şerefi mevzuubahistir. Bir iddia ileri sürülmüştür. İsbatı lâzımdır. Suizan altında kalacak insanlar değiliz. Böyle haksız ittihamlar olursa bu Meclis, nazır bulamaz.»** (Sizden daha iyisini bulur sesleri, sağ taraftan alkışlar.)

★ — «KOMÜSYONU KİM ALMIŞ? ONU SÖYLE!.» SESLERİ VE TOKAT:

İsmail Kemal Bey hâlâ kürsüdedir. İktidara mensup bazı mebusların kürsüye doğru ilerlemiye çalıştıkları, mutedillerin de onları tutmıya gayret ettikleri görülüyor. Bu sırada Kastamonu mebusu İsmail Mahir Efendinin sesi duyuluyor:

«— **Hepimiz senin kadar namusluyuz. Faziletî inhisar altına alıyor, sonra ittihamını isbata gelince susuyorsun. Bu meclis her türlü şâibeden münezzehtir.»**

İsmail Kemal Bey (Berat): «— **Meclis mi? Meclisin ekseriyetinin mahiyeti anlaşıldı.»** (O, o, sesleri, gürültüler, müfteri sesleri).

Dahiliye Nazırı Halil Bey «— **Hangi Meclisi Mebusan? Seni, ihanetinden dolayı divan-ı harbe vermiyen bu Meclis-i Mebusan değil mi?»**

Said Efendi (Üsküb) «— **Halil Bey... Halil Bey... Hâdise mi çıkarmak istiyorsunuz? Zaten her halinizden içinizdeki hisler belli.. Yazıklar olsun size...»**

★★★★★★★★★★★★★★★★★★

Öncesi ve Sonrası!

İlk Mebusan Meclisimiz 1877 de toplanmıştı. Ömrü kısa sürdü. Fakat, Padişahın değil de, halkın seçtiği mebuslar, vazifelerini «mükemmel» başardılar: Bütün gerçekleri konuştular.. Heyecanlandılar, yumruklaştılar ve aralarında, o zamanki tâbirle «müşacere» oldu: Resmî zabta geçen bu tâbirin Türkçemizdeki yeri «yumruklaşma» dır!..

*
* *

İkinci Mebusan Meclisimiz 1908 de toplandı: Bu yazının geçtiği sahneler, İkinci meşrutiyet meclisine ait bir «mücadele tablosu» dur: Daha çok çetinleri oldu... Hattâ Dr. Rıza Tevfik, Ubeydullah Efendiye şöyle seslenmişti:

«— Ubeydullah Efendi!.. Sen hem mebus oldun, hem dayak yedin mi?»

*
* *

Millî Mücadele ve Cumhuriyet devresi meclislerinde, bilhassa 1946 - 1964 devresindeki «Demokrasi Parlâmentoları» nda, yumruklaşmalar, sövüşmeler, hattâ Meclis koridorlarında ölüme kadar varan çatışmalar oldu.

İrsiyyet kanunu devam ediyor demek: Fikir'de olmasa da, yumruk'da 1964 — 1877 = 87 senelik azim ve sebat az şey midir?

İsmail Kemal Bey «— **İleride sizleri millet ve tarih muhakeme edecektir.**»

Maliye Nazırı Cavit Bey «— **Elbette.. Herşeyi olduğu gibi...**»

Reis Ahmet Rıza Bey, önündeki çıngırağı devamlı olarak çalar, bir çok mebuslar ayaktadır, sağ ve sol birbirine girmek üzeredir «— **Rica ederim.. Cavit Bey, size söz vermedim, asabınıza hâkim olunuz.**»

İsmail Kemal Bey «— **Ben teminat verilmiyerek yapılacak demiryollarından komüsyon alacaktım, öyle mi? Bakalım para verenler, kime komüsyon veriyorlar?**»

Sadrıazam İbrahim Hakkı Paşa (yerinden fırlıyarak) «— **İsmail Kemal Bey.. Ne dediniz, ne dediniz? Tekrar ediniz. Reis Bey, bu bir namus meselesidir. Tekrar edecek ve isbat edecek..**»

Hariciye Nazırı Rıfat Paşa (İstanbul) «— **Malûm gazetelerin safsatalarına kapılarak Hükûmeti ittiham etmek.. Ayıb, ayıb... Kafanı indirme, yüzümüze karşı söyle!**»

İsmail Kemal Bey: «— **Paşa, Paşa.. Bu kafa bedeninden ayrılır, amma, eğilmez.**»

Bu sırada, Siroz mebusu Derviş Beyin yerinden fırladığı ve kürsüden inmekte olan İsmail Kemal Beye yaklaşarak, şiddetli bir tokat attığı görülür.. Bütün Meclis o ânda birbirine girmiştir. İsmail Kemal Beyi, Ergiri Mebusu Müfit Bey müdafaa eder, o da, Derviş Beye çullanır, çoğu sarıklı olan Hoca Efendiler kavgacıları ayırırken, Sadrıazam İbrahim Hakkı Paşanın bağırdığı duyulur:

«— **Reis Bey.. Nazırların haysiyetini muhafaza ediniz. İttihamlar isbat edilmelidir. İsmail Kemal gibi adamların sözü, Hakkının ayağına erişemez.**» (Şiddetli gürültüler, kendine gel, hakaret edemezsin sesleri.)

★ — **ERTESİ GÜN...**

Reis Ahmet Rıza Bey, çâresizlik içinde celseyi şu sözlerle tatil ediyor:

«— **Efendiler.. Celseyi maalesef tâtil ediyorum. Mecliste müessif bir hâdise vukua gelmiştir. Riyaset divanı tahkikatını derhal yapacak ve yarın saat onda toplanacak olan hey'et-i aliyyenize arzedecektir.**» (Geç kaldınız, utanıyoruz sesleri, şiddetli ve devamlı gürültüler...)

Ertesi gün, saat onda toplanan Mecliste, Reis Ahmet Rıza Bey evvelâ yoklama yaptırıyor. Sonra diyorki:

«— **Efendim.. Dünkü müessif vak'a, hüsnüniyet gösterilerek ve taraflarca müsamaha ile**

İsmail Kemal Beye kürsüden inerken tokat atan Siroz mebusu Derviş Bey.
(Mebusluk devresine ait zabıtlar içinde, bu «tokat sesi» nden başka bir izi yok!...)

karşılanarak halledilmiştir. Zannediyorum ki bu netice cümlemizin arzusudur.»

İsmail Hakkı Paşa (Amasya) «— **Cümlemizin arzusu değildir. Bu terbiyesizliği ben protesto ederim. Hiç bir zaman taarruza razı değilim. Söz veriniz** (Gürültüler, yapmayın sesleri). **Zannetmeyiniz ki İsmail Kemal Beyi veya onun şahsını müdafaa ediyorum. Hakkı müdafaa ediyorum.**»

Reis Ahmet Rıza Bey «— **İsmail Hakkı Paşa.. Benim reis olarak sözlerimi bitirmeme imkân veriniz de sonra konuşunuz.**»

İsmail Hakkı Paşa (Amasya) «— **Yazık bize yazık. Yazık Osmanlılığımıza.. Atinadaki palikaryaların yaptıklarını yapıyoruz.**» (Şiddetli gürültüler).

Reis Ahmet Rıza Bey «— **Müsaade ediniz, lâkırdımı bitirmeme imkân vermiyorsunuz. Hâdisenin ne yolda cereyan ettiğini kâtib bey okuyacaktır. İmkân vermiyorsunuz. Bu gibi müessif hâdiselerin cereyan etmemesi hepimiz için haysiyet meselesidir. Buna sebep de**

görüyorsunuzki esas meselelerin bırakılıp şahsiyat ile meşgul olunmasıdır. Şahsiyatla uğraşmak, dahilî nizamnamemize aykırıdır.»

İsmail Hakkı Paşa (Amasya) **«— Bu nizamname evvelinden beri vardı. Neden tatbik etmediniz? Nizamnameyi hatırlamanız için İsmail Kemal Beyin kürsüde tokat yemesi mi icap ederdi?»**

Reis Ahmet Rıza Bey **«— Rica ederim, olan oldu. Fakat bundan sonra muhakkak tatbik edilecektir.»**

Asım Bey (Mamuretülâziz) **«— Evet, evet.. Sadece muhalif mebuslara tatbik edeceksiniz değil mi?»** (Gürültüler)

Kâtib Mecdi Efendi (Karesi) **«— Yahu, efendim, efendiler, müsaade buyurunuz, riyaset odasındaki mazbatayı okuyayım. Vallahi mesele halledildi. Bırakmıyorsunuz ki okuyayım.»**

Aziz Paşa (Berat) **«— Okumakla iş biter mi? Sadrıazam bir mebusun üzerine nasıl yürür? Bir mebusa nasıl tokat atılır?»**

Sait Efendi (Üsküb) **«— Bu, hürriyet-i efkâra iktidarın yâdigarıdır. Bu tokat, Maliye nazırının hesablarının milletce kabul edilmemesinin hiddet ifadesidir. Sonra da nizamname, sonra da hürriyet...»**

Reis Ahmet Rıza Bey **«— Sait Efendi, söz almadan konuşmayınız.»**

Fuad Paşa (Preştine) **«— Reis Bey.. Hiddetle bağırmayınız. Buraya tahkir olunmak için mi geldik?»**

Reis Ahmet Rıza Bey **«— Fuad Paşa, rica ederim, öyle bağırıyorsunuzki hasta olacaksınız. Kanunlar müzakere edilirken sesiniz çıkmıyordu.»**

Hamdi Bey (Preveze) **«— Dün bu vak'a çıktığı zaman Meclisi neden tatil etmedin?»**

Ahmet Rıza Bey (Reis) **«— Riyasete hitaben SEN diyemezsiniz!»**

Hamdi Bey (Preveze) **«— Makam erbabı hareket tarzlarına göre hürmete lâyık veya değildirler»** (Şiddetli gürültüler).

Sait Efendi (Üsküb) **«— Kozmidi Efendi Nazırlara «Canavar» diyor, itiraz eden yok.. Sonra bir mebusa kanaatı için tokat atılıyor.»**

Rıza Sulh Bey (Beyrut) **«— Meşrutiyet pâyimâl oldu. Sadrıazam sebebtir.»**

Mecdi Efendi (Kâtib, Karesi mebusu) **«— Efendim, Allah aşkına susunuz da, riyaset odasındaki raporu okuyayım.»**

Rapor okunuyor... Ahmet Rıza Bey, İsmail Kemal Beyle Sadrıazamı odasına davet etmiş, iki taraf cümlelerini tavzih etmişler, barışmışlar..

Şam mebusu Hafız Said Efendi, okunan «mazbata»nın son cümlesiyle beraber yerinden sesleniyor:

«— Bu mazbatalar nasıl hazırlanır? Onu da anlatsanız çok iyi olur..»

Mecliste yine gürültüler başlamıştır. Dünkü patırdının tesirinde olan Ahmet Rıza Bey, celseyi tatil ediyor. Bu didişmeler, iktidarla muhalefet arasında, Parlâmento kavgalarının en tipik örneklerini verecek, muhalefet, Padişaha Meclisi feshetme hakkını tanıyacak, kanun-u esasî tadilâtının kabul edilmemesi için Meclisi terkedecek, bunun üzerine dövüşler, küfürlü celseler olacak, nihayet Ayan Meclisi (senato) dan alınan bir «hukukî mütalâa» daha doğrusu «siyasî fetva» ile Meclis feshedilecek, bir sonraki «sopalı seçim» lerle TEK FIRKÂ vaziyete hâkim olacaktır.

Yâni, kısacası, tarih tekerrür edecektir: Kendisinden önce ve kendisinden sonraki misallerde olduğu gibi...

İbret Aynası

Nerede?

Bu sahifelerdeki Meclis didişmesi, ne ilktir, ne de son...

Denilecektir ki, dünyanın her Demokratik ülkesinde, bu Parlâmento kavgaları olur ve devam eder. Fikirlerin karşılaştığı hangi toplulukta ayrılıklar olmaz?

Fakat bizimkiler, daha çok FİKİR üzerine olmuyor, olamıyor: Bir hâkim kuvvet veya üstün şahsiyet çıkıyor, O'nun ilhamını mezhep felsefesi halinde benimsemiş şahıslar veya gruplar beliriyor, ölçüler kayboluyor ve ondan sonra da, fikirler değil, kişiler ayrı kamplar'a ayrılıyor.

Gönül ne kadar isterdi ki, politikaya yeni girenler, yakın ve uzak mâzide bu olup biten didişmeleri, ayrılışları, çekişmeleri ve çelişmeleri iç yüzleriyle bilsinler, düşünce ve gayenin, his ve kör duygular içinde nasıl eridiğini örnekleriyle görsünler ve aynı çıkmaz sokağın yeni yolcuları olmasınlar...

Nerede?

★★★★★★★★

Zarif Bir Padişahtan Fıkralar

Devri, çeşitli hâdiseler içinde geçmesine rağmen, İkinci Sultan Mahmud, şakayı çok seven, zarif bir Padişahtı. Yeniçeri ocağının yıkılışı, Rus harbi, Mısır Harbi, Yunan isyanı gibi buhranlı ve çetin dertler içinde neş'elenmeyi unutmıyan Sultan Mahmud'un iki fıkrasını dinliyelim:

★ — Sultan Mahmut, kıyafetini tanınmıyacak gibi değiştirir, yanına pek sevdiği müsahibi Sait Efendiyi alarak İstanbul sokaklarında dolaşmayı pek severdi.

Bir ramazan günü idi. Padişah, yanında Sait Efendi, o günün deyimi ile «tebdil giyinmiş», yâni kolaylıkla tanınmıyacak kılıkta, Bayazıt camiine gitti, ikindi namazından ve vaaz dinledikten sonra camiden çıkmadan, mahfilde Padişah kıyafetine dönerek, dış tarafa getirilmiş atına bindi, arkasında yine atlı olarak musahibi Sait Efendi ile Divanyoluna doğru yürümiye başladı. Seyisler arkasından geliyordu.

Bu sırada, elinde bir tepsi üzerinde iki üç yemek sahanı taşıyan bir nefer Sultan Mahmud'un dikkatini çekti. Asker de Padişahı görmüş, şaşırmıştı. Olduğu yerde dimdik durakladı, ne elindeki tepsiyi bırakabiliyor, ne selâm verebiliyordu. Şaşkın bir halde gözlerini Padişaha dikmiş, bakakalmıştı. Sultan Mahmut bir şaka mevzuu bulmanın hazzı ile atını nefere doğru sürdü:

«— Nereye evlât? Sokakta oruç mu yiyorsun?»

Askercik, kıpkırmızı olmuştu. Kekeledi:

«— Haşa efendim, haşa.. Zabitime evinden iftar yemeği götürürüm.»

Sultan Mahmut ciddî ciddî ilâve etti:

«— Ya.. Öyle mi? Düş önüme öyleyse beraber gidelim...»

Nefer önde, Padişah arkada yakındaki karakola girdiler. Nöbetçi zabiti, tepsi elinde odaya giren neferin arkasında Padişahı görünce yerinden fırladı. Hünkâr, yine ciddî bir sesle sordu:

«— Niçin telâş ediyorsunuz? Siz beni iftara dâvet etmişsiniz. Neferiniz haber verdi, ben de geldim. Öyle değil mi Sait Efendi?»

Sait Efendi hemen tasdik etti:

«— Evet efendimiz, hem de çok ısrar etti.»

Masanın başına oturdu. Top da atılmıştı. Sait Efendiyi bir tarafa, zabiti bir tarafa oturttu. Yemekleri üç müsavi kısma böldü. Daha sonra kahveler içildi. Ayrılırken, Sait Efendi, zabite ve neferine onları rahatça birer yuva sahibi edecek ihsanı, Padişahın arkasından ellerine sıkıştırdı.

★ — Sultan Mahmut yanında Sait Efendi, lâtifelerini pek sevdiği Abdi Beyin evine uğradı. Kapıyı açan karısı, Abdi Beyin evde olmadığını söyleyince, Padişah, gayet ciddî:

«— Doğru... Yanlış geldik... Kendisi bana diğer karısının evinde olacağını söylemişti... Oraya gidelim...» dedi. Halbuki Abdi Beyin sadece bir karısı vardı. Adamcağız akşam eve gelince, refikası üzerine çullandı:

«— Seni papaz seni... Başka bir karın daha varmış da benden saklarsın ha...» diyerek mahalleyi ayağa kaldırdı. Zavallıya yapmadığını koymadı. Abdi Bey: «— Hanım.. Vallahi aslı yok...» diye yeminler ettikçe kadın direniyordu: «— Koskoca Padişah yalan söyler mi?..»

Abdi Bey ertesi gün sarayda başından geçenleri anlatınca, Padişah, yine ciddiyetle karşısındaki Sait Efendiyi gösterdi:

«— Bu söylemişti..» dedi!

Lozan, Büyük Millet Meclisinde müzakere edilirken anlaşmanın aleyhinde rey verenler ON DÖRT mebus idi: Kabul edenler 213.

Aradan kırk bir yıl geçti: Muahedeyi reddedenler, neden KIRMIZI OY kullandıklarını Meclis kürsüsünde açıkladılar: İleri sürdükleri boşluklardan ve hatâlardan hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu aradan geçen kırk yıl bir bir ortaya koydu...

Geçen sayımızda **Lozan'ı Türk Millî Mücadelesinin zafer vesikası** saymıyarak raddeden mebusların dördünün tenkidlerinden bazı parçalar vermiştik. Bu sayımızda **«hayır»** ve **«evet»** diyenlerden özetler vermiye devam edeceğiz.

Kırk bir yıl öncesi hafızalarda uyanınca bugünün birçok bilmeceleşmiş mevzuları gerçek yüzleriyle önümüzde geçit resmi yapıyor.

Kırk bir yıl sonra:

O gün ve Bugün...

LOZAN Anlaşmasını Mecliste kimler niçin reddetmişlerdi ?

★ — **«HAYIR!..» DİYENLERİN ŞAHSİYETİ:**

kabul edilmek gerekir ki, BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'nde de, zaman geçtikçe kuvvetlenen bir muhalefet vardı. Zaferi, vatanın temel meselelerini mutlak hassasiyetle ele alarak sağlamış olan bu Meclis, rejim ve sulh mevzuunda ayrı ayrı ve birbiriyle kolay kolay bağdaşamıyan fikirlere sahipti. Eğer Lozan'ı tenkid etmiş olanlar ve ona «red» reyi verenler, Birinci Büyük Millet Meclisi mebusları olsaydı bunu tabii karşılamak gerekirdi. Hattâ denilebilirki, Lozan'ı, Birinci Büyük Millet Meclisinin kabul ve tasdik etmesi de çok şüpheli idi.

Meclis seçimlerinin yenilenmesinde, sulh anlaşmasının kabulünü sağlıyacak bir Parlâmento'nun kurulabilmesi arzusunun da hâkim olduğuna şüphe yoktur. Halk Partisi, biricik siyasî varlık olarak kendi namzedlerinin seçimini sağlamış ve Birinci Büyük Millet Meclisinde kendilerine **«İkinci Grub»** denilen muhaliflerin mebus olmamaları temin edilmişti. Kendi bölgelerinde şahsiyetleri sevilen ve tanınan kimseler bile yeni seçimlerde kazanamamışlardı. Bir siyasî teşekküle dayanmamış olmanın tabii neticesi de bu idi: Çünkü seçimler, İKİ DERECELİydi. İkinci Seçmenlerin, hâdiselere ve vaziyete hâkim tek siyasî partinin namzedleri olması da, seçimin neticesini öncesinden tâyin ediyordu.

Yapısı ve politika hüviyeti böyle olan İkinci Büyük Millet Meclisinde, Lozan'ı tenkid ve ona red reyi verenler, daha sonra Hükumet kadrosunda vazife alan, rejim ve inkılâbın kendilerine çok şeyler borçlu oldukları, Halk Partisinin tanınmış şahsiyetleri idiler. Kısa zaman sonra kurulan ve Halk Partisinin karşısında muhalefete geçmiş olan «Terakkiperver Fırka» mensup ve kurucuları ise, Lozan için «evet» demişlerdir. Bu da gösteriyor ki, Lozan için müsbet kanaat sahibi olmıyanların «peşin hükmü» de yoktur ve bu inanç, daha önceki hâdiselerin neticesi de değildir.

Acaba ne olmuştur da, Lozan'ı en ağır dille ve ortaya deliller ve misaller koyarak tenkid etmiş olan Şükrü Kaya, Mustafa Necati, Vasıf Çınar, Faik Öztrak, daha sonra aynı anlaşmayı en iyi niyetlerle tatbik eden vekiller heyetine girmişler ve hayatlarının sonuna kadar, daha açık tâbirle imkân buldukları nisbet ve ölçüde hükumette vazife görmüşlerdir? Bu sualin cevabında, bugün ortaya konulacak şöyle bir rivayet de vardır: Lozan'ı tenkid edecek olanlar, Meclis umumî heyetinden önce yapılan Halk Fırkası Grub toplantısında tesbit edilmişlerdir. Bu tesbit, daha çok, istişarî mahiyette olmuş. bilhassa «hudut mebusları» üzerinde durulmuştur: Gerçekten de, kürsüde söz almadığı

halde, Lozan için «HAYIR» diyenlerin hemen hemen hepsi, Ege ve Trakya bölgesi ile Cenub bölgesi mebusları idi. Bu tercihde tarih huzurunda, millî misak hudutlarının tamamen gerçekleştirilememiş olmasının bir itirafı yok mudur?

★ — «BU MUAHEDE NE YAZIK Kİ, NE İSTİKLÂLİMİZİ, NE VARLIĞIMIZI TEMİN ETMİYOR...»

Lozanı, Türk Millî Mücadelesinin zafer vesikası olarak kabul edemiyeceklerini Meclis kürsüsünde açıkça söyliyebilmiş ve gerçekten de anlaşma metni reye konulduğu zaman «kırmızı oy» kullanmış olanlardan Mersin mebusu Niyazi, Aydın mebusu Esad Hoca, Urfa mebusu şair Yahya Kemal Bey, İstanbul mebusu Hamdullah Suphi Bey, Muğla mebusu Şükrü Kaya Beyin neler söylediklerini, muahedenin eksik ve hatalı maddeleri üzerinde tenkidlerini hangi esaslara bağladıklarını, bir önceki sayımızda görmüştük. Şükrü Kaya Beyden sonra kürsüye Tekirdağ Mebusu Faik Bey (**rahmetli Dahiliye Vekili, Meclis ikinci reisi Faik Öztrak**) geldi. Şöyle başladı:

«— Efendiler.. Milletimizin bu kadar yüksek kahramanlıklarla dört senedir devam ettirdiği mücahedenin neticesinde elde edilen bu muahede, gönlüm isterdi ki, ancak tebrik, takdir ve teşekküre lâyık olsun. Fakat çok, pek çok teessüf ederimki bu ânda ben bu vazifeyi ifaya muktedir değilim. Bu imkânı bulamıyorum. Çünkü efendiler, elinizdeki muahedenin maddeleri arasında esas hukukumuzu, yaşama ve var olma hakkımızı, meşru haklarımızı, bir kısım ırkdaşlarımızın hayat ve huzurunu tehdit ve ihlâl eden bir çok maddeler vardır. Çok arzu ederdim ki, her türlü vasıtadan mahrum olarak, herşeyi yoktan var ederek azim ve himmetle işe başlıyan, büyüklü, küçüklü, kadınlı erkekli her varlığını cömertçe sarfeden bu milletin istiklâl ve haysiyet mücadelesi bize, sadece Mondros mütarekesi ile vaadedilen şeyleri, hattâ kısmen getirmiş olmakla iktifa etmiş olmasın.. Çok isterdim ki Mondros mütarakesi ve o meşhur beyannamelerle, meşhur nutuklarla vaadedilen milliyyet, istiklâl, beka ve muhtariyet gibi hukuk-u esasiye ve mukaddeseyi tanımaktan ibaret olan vaadlerden başka ayrıca bu kıymetli mücahedenin hissesini de beraber getirsin... Fakat çok şayan-ı teessüftür ki, bizim elimizde olan bu muahedename bunlardan mahrumdur. Bendeniz muahedede gördüğüm gayr-ı müsait, muzır, haklarımızı yokeden maddelerin hepsinden bahsedecek değilim. Bunlarla daha çok alâkadar ve bu mevzular üzerinde daha selâhiyetli olan arkadaşlarımız kâfi miktarda izahat verdiler. Şüphesizki sizi kâfi derecede eleme ve teessüre sürüklediler. Ben o arkadaşlarımızın kalblerinizde yarattığı acıyı

Lord Gürzon'un Hatıraları

Batının devlet adamları içinde, isimlerini ve şahsiyetlerini, müsbet veya menfî sebeplerle kolay kolay unutamıyacağımız kimseler vardır: Klişesini bu fıkra içinde gördüğümüz Lord Gürzon, bunlardan birisidir.

Lord Gürzon, Loyt Corc'un iktidarı ile birlikte Hariciye Nazırı oldu. Loyt Corc, Türk zaferi sonunda iktidardan düştü, fakat Gürzon yerinde kaldı.

Lozan'da, denilebilir ki, Türk tezine karşı bütün anti-tezler ve fikirler, daha çok Gürzon'dan geldi. Lozan'ın birinci safhası sona erdiği zaman, Gürzon'un jesti de unutulmaz:

«— Gidersem bir daha dönmem!..»

Diyordu... Halbuki döndü ve yeniden masaya oturma dâvetinin üç imzası başında onunkisi vardı.

Gürzon, siyasî hayattan çekildikten sonra hâtıralarını neşretti. Bu hâtıralar, Birinci Dünya Harbi'nin son yılları ile, Türk Millî Mücadelesinin ilk senelerine rastlar. Rahmetli Galib Kemalî Söylemezoğlu, bu hâtıraları dilimize çevirmek istemiş, sonra vazgeçmiştî.

Aradan çok zaman geçti.. Hâdiseler için artık, sadece kendi ölçülerimizi değil, başkalarının kıstaslarını da öğrenmiye muhtacız. Çünkü öyle hâdiseler oluyor ki, yadırgıyoruz: Ölçülerimiz daha çok kendimizi, sadece kendimizi tatmin ettiği için!..

Tanınmış artistlerden polis hafiyelerine kadar, merak ve tecessüslerimizi afakileştirmek için didinen binbir çeviri arasında, Lord Gürzon'un hâtıraları acaba bizi intibah ve ibrete mi sürükler?

Her halde meçhulümüz kalması daha iyidir!

kanatmıyarak, daha çok mazlum Trakya meselesi üzerinde duracağım.»

★ — «BİZİM YÜZBİNLERCE ŞEHİDİMİZİN KANLARI, KEFENLERİ YOK MUDUR?..»

Faik Bey, bundan sonra Edirne'yi içine almakla beraber, Trakya'nın emniyet ve varlığını garanti edemiyen Batı sınırlarımızın üzerinde durarak dedi ki:

«— Efendiler.. Muahedenamenin bize «garb hududu» diye gösterdiği hudut, Avrupa topraklarında biricik vilâyetimiz olan Edirne'nin, bu toprakların en güzel ve tarihî Türk beldesinin, O'nun sînesinde Türk mânevî varlığının en mükemmel bir eseri halinde yaşıyan, bütün İslâm âleminin kalbinde yeri olan Sultan Selim'in emniyetini temin etmiyor, bekasını garanti edemiyor. Garb hududumuz Edirne'nin pek yakınından geçer ve onu her türlü müdafaa tedbirleri almaktan mahrum bırakır. Her hangi bir taarruz zamanında Edirne'nin müdafaa edecek ne bir kalesi, ne bir istihkâmı, ne de müstahkem bir müdafaa hattı mevcuttur. Şükrü Kaya Bey arkadaşımın demin izah ettiği üzere, Edirne iktisadî varlık ve inkişaftan da mahrum bırakılmıştır. Araya yabancı hâkimiyetler konulmuştur.»

Edirne'nin ve çevresinin bu şartlar içinde asla gelişemiyeceğini anlatan Faik Bey, Gelibolu Yarımadasındaki imtiyazlara ve Çanakkale'nin gayr-ı askerî mıntaka olarak bırakılmasındaki tehlikelere işaret ederek dedi ki:

«— Muahedede Gelibolu yarımadasının «mezarlık» denilen bir kısmının yabancı devletlere terkedildiğini görüyoruz. Maalesef bu terketme, çok kuvvetli hukukî teminat ile karşı tarafa bırakılmıştır. Buna bahane olarak itilâf devletleri, bu topraklardaki askerlerinin mezarlarının mahfuziyet ve korunmasını gösteriyorlar. Bendeniz bu sebebi hiç de doğru ve hakikî olarak bulmuyor, böyle telâkki etmiyorum. Oradaki mezarların muhafazası, bizim ölülere karşı gösterdiğimiz hürmete emniyetle terkedilebilirdi. Orada gözlerinin önünde emniyet ve hürmetle muhafaza ettiğimiz Fransız mezarlığı, Haydarpaşa'daki İngiliz mezarlığı bu hakikatin en kuvvetli delilleridir. Bunu da yapmak istemezlerse, Amerikalıların yaptıkları gibi, ölülerini alıp götürebilirlerdi. Onu da yapmadılar ve neticede mezarların mülkiyetini, tasarrufunu elde ettiler...

Efendiler!.. Bugün orada otuz beş tane İngiliz ve iki tane de Fransız mezarlığı vardır. Yarın bilmem kaç tane olacaktır. Burada duvar denir yapılır, yol denir yapılır, hülâsa türlü şeyler meydana çıkar. Onun için ben bu kaydın altında çok zehirli bir tehlike görüyorum. Bugün dünyadan elini ayağını çekmiş, fânilerin ihtirasatından uzak ölüleri yarının tecavüzleri için vasıta saymak, bizzat kendilerinin ölülere olan hürmetsizliğini gösterir. Fakat efendiler.. Bizim de onlara bırakılan bu topraklarda muazzez şehitlerimizin hâtıralarına ne dersiniz? Onların ölülerinin mevcut olduğu bu yerlerde, bizim de yüzbinlerce şehidimizin kanları ve kefenleri mevcuttur. Biz, bu mücadele topraklarında karşımızdakilere karşı, vatanımızı istilâya gelmiş olanlara karşı bu imtiyazları vererek bu şehitlerin aziz hâtırasını nasıl rencide edebiliriz?»

Lozan'ı reddedenlerden : Tekirdağ mebusu Faik Bey (rahmetli Faik Öztrak.)
(Bilhassa Batı Trakya için bütün söyledikleri, bugün, yürekler acısı bir gerçeğin kırk bir yıl önce çizilmiş tablosudur. Rahmet olsun...)

Faik Beyin «çok doğru» sesleriyle karşılanan bu tenkidini, Niğde mebusu Hazım Bey (eski Dahiliye Nazırı Ebubekir Hazım Tepeyran merhum) oturduğu yerden şu cümle ile tekmilledi:

«— Evet.. Maksadları başkadır... Bir gün bu memleketi ölülerle bile istilâyı düşüneceklerdir.»

VURU.. FAKAT DİNLE!..

★ — «NEREDE GARBÎ TRAKYA? BU MUAHEDE MİLLÎ MİSAKI DA ZEDELEMİŞTİR.»

Faik Bey tenkidlerini bundan sonra, muahedenin imza gününe kadar bize verileceği, kabul edilmiyen tamirata mukabil millî hudutlar içinde kalacağı ısrarla söylenen ve gazetelerde, murahhas heyetimizin resmî beyanı olarak artık Türkiye'ye, yâni esas vatanına iade edildiği ve kavuştuğu müjdesi verilen Batı Trakya'ya çevirerek dedi ki:

Efendiler! Trakya denildiği vakit hatıra bir de garbî Trakya gelir. Vakıa Trakya heyeti mecmuasiyle birdir. Şark ve garp namlariyle Trakya deniliyorsa da esası birdir. İki değildir. Trakya bir ve nâkabili taksimdir ve müebbeden bir olarak kalacaktır. Zaten Trakya heyeti mecmuasiyle Türktür ve inşaallah müebbeden de Türk kalacaktır. (İnşallah sesleri)

Mehmet Bey (Biga) — Her şey aslına rücu eder.

Faik Bey (Tekirdağ. Devamla) — Efendiler! (Bu garbî Trakya) tâbiri bir takım vekayii meş'ume neticesi doğmuş ve maalesef o sebeple istimale zaruret hasıl olmuştur. Bu, hiç bir vakit ayrılığı ifade edecek mahiyeti hakikiyeyi haiz değildir. Trakya Türk vatanının nâkabili terk ve taksim ve cüz'ü aslisi olarak ötedenberi milletçe kabul edilmiş bir esas olmak itibariledir ki, Misak-ı Millîmizde garbî Trakyanın mukadderatı kendi evlâdının kemal-i serbestî ile verecekleri ârânın neticesine talik edilmişti. Muahedenamemiz maalesef Misak-ı Millîmizi hiç bir suretle memnun edecek derecede olmadığı gibi, maalesef ona dair bir kelimeyi de muhtevi değildir.

Efendiler! Garbî Trakya ekseriyeti tefevvukisiyle tamamen Türktür. Emlâk ve arazisinin hemen tamamı Türklerindir. Türkler, orada ticaret itibariyle diğer bütün anasıra faiktir. Hars itibariyle hepsine galiptir. Bu vaziyette bulunan bir kıt'a ve bu kıt'anın evlâdı nasıl olur da ötedenberi onları imha etmek siyasetini kullanmadan başka bir şey takip etmiyen zalim, imhakâr bir devlete bilâ kaydü şart teslim edilir. Nasıl olur da asırlardan beri orada yaşayan ve bize daima hudut bekçiliği eden ve her davet vukuunda hududa ve her vazife borusu çaldığı zaman bilâtereddüt vazifesi başına koşan sizin, bizimle beraber her zaman bu memleket, bu vatan ve bu millet için her şeyi feda etmekte bir an tereddüt etmek is-

İNŞALLAH ve MAŞAALAH!

Lozan'ı müdafaa edenlerden birisi de, Balıkesir mebusu Ahmet Süreyya Bey idi.

Hatib, Musul'un mukadderatının anlaşmada gelecekte halledilecek bir mesele olmasını netice için müsbet sayarak:

«— Bunda da muvaffak olacağız, şüphesiz onda da bir zafer-i siyasî temin edeceğiz...» dediği zaman, Meclisten bir kaç ses yükseldi:

«— İnşaallah!...»

Süreyya Bey, Türkiye'deki Yunan uyrukluların çıkarılmasını, yerlerine Yunanistandaki Türklerin gelmesini, cânilerin gidip, masum insanların yerlerinden sökülmesi olarak vasıflandıran Mersin mebusu Niyazi Beye târiz ederek:

«— Bu bir fikr-i mübeccel ve muvaffakiyet-i siyasiyedir...» hükmünü verince Meclisten yine sesler yükseldi:

«— Maşaallah!..»

*
* *

Süreyya Bey, Ecnebî Müşavirlerin muahede ile bize zorla kabul ettirilmesini, haysiyet ve istiklâlimize aykırı bulan Faik Beye de sitem edince, Faik Bey, yerinden sordu:

«— O halde neden muahedeye girdi Beyefendi?»

Süreyya Bey hemen cevap verdi:

«— Bizim hak ve adaleti tam bir serbestî ile tatbik ettiğimizi o nankörlere göstermek için!...»

Bu «nefîs» cevap üzerine, bu fıkranın içinde kılçesini gördüğümüz Tunalı Hilmi Bey hemencecik teşhisi koyuverdi:

«— Ecdadımızın kapitülâsyon kapısını açtığı gibi değil mi?»

*
* *

Ve, mevzuun hiç de elverişli olmamasına rağmen, Meclisten gülme sesleri zapta geçti.

Kimbilir, belki en güzel bağlantı olduğu için!..

Yunanlıların, Türk siyaseti hakkında neler düşündüğünü, 1897 Osmanlı - Yunan savaşı sırasında gösteren bir Atina karikatürü: Ateşlenmiye hazır topun önündeki fesli, Osmanlı devletidir: Topu ateşlemiye hazır el de, Etniki - Eterya...

(Aradan altmış yedi yıl geçti, bu zaman içinde neler oldu, fakat rahatça söylenebilir ki, bugün de pek farklı düşünmüyorlar...)

temeyen bu kardeşler, bu imhakâr düşman eline teslim olunur?

Efendiler! Garbî Trakyanın kendi mukadderatını bilfiil tayin etmek hakkı bütün şeraiti tabiiye ve hukukiyesile mevcut olduğu gibi, onların en büyük kuvvei müeyyidesi olması lâzımgelen mücahedesiyle de sabit ve müeyyettir. Garbî Trakya bugün değil, elli sene, altmış sene, yüz sene evvel de hürriyeti için ve bu vatana merbutiyeti için mücadele etmiştir. Kırcali'lilerin tarihe intikal eden fedakârlıklarını içimizde bilmiyen yoktur zannederim.

Balkan Harbini müteakip feci, meş'um bir talih neticesi olarak Balkanlıların eline geçmiş olan Garbî Trakya hiç bir taraftan yardım görmediği halde kendi kendine mücadele etmiştir.

Esat Efendi (Menteşe) — 58 gün hükûmet sürmüş, dünyaya kendini göstermiş, Edirnenin halâsına âmil olmuştur.

Faik Bey (Tekirdağ. Devamla) — Trakya kendi azmiyle, kendi iradesiyle, kendi silâhiyle mücadele etmiş ve orada icrayi hükûmet etmişti. Fakat efendiler! Maatteessüf talihsizlik orada da zavallıyı yetişmiştir.

★ — **«BİZ BATI TRAKYA TÜRKLÜĞÜNÜ KURTARMADIKTAN BAŞKA İMHA DA ETTİRİYORUZ...»**

Faik Bey tenkidlerinin bu kısmında, Balkan Harbinden sonra bir avuç kahramanın yiğitliği ile kurulan ve varlığını dünyaya tasdik ettiren **«İlk Türk Cumhuriyeti»** nin acı kaderine işaret ederek dedi ki: (1)

«— Efendiler... O zamanki devlet ricâli, Trakyalıların müstakil bir devlet kurma ve istiklâl yolundaki bu kahramanca hareketlerini bir takım siyasî mülâhazalarla muzır görmüşler ve onları iğfal ederek demişlerdir ki: «— Sizin bu hareketiniz Ana-Vatanın temel varlığını tehlikeye düşürüyor. Biraz daha esarete katlanın. Biz size söz veriyoruz ki sizi kurtaracağız.»

İşte efendiler.. Garbî Trakya Türk'ü, ancak Ana-Vatanın hak ve huzuru için elindeki silâhı terketmiş, kurduğu devleti yıkmıştır. Bu vaziyette olan halk, bilmem nasıl olur da, düşmanın eline bilâ kayd-ü şart teslim edilir?»

Faik Bey, Garbî Trakya'nın hürriyet ve haysiyet mücadelesinin böylelikle de bitme-

(1) Bu mevzu üzerinde geniş bilgi ve vesikalar ve mücadelenin gerçek cephesi için **«1913 de Batı-Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti. Yazan: Cemal Kutay, TARİH KONUŞUYOR yayınlarının dördüncü kitabı. 320 sahife. İsteme adresi: Posta Kutusu 167, İstanbul.»**

diğini, Birinci Dünya Harbinden sonra onların Avrupa merkezlerine başvurarak Türklüklerinin unutulmamasını istediklerini, onları iğfal eden Batılı Büyük Devletlerin siyaset ve hareketlerine karşı silâha sarıldıklarını, Yunan idaresine bıraktıktan sonra yine mücadelelerine fasıla vermediklerini, Anadolu halkı istiklâl savaşını yaparken, Trakyanın da aynı yolda olduğunu, hattâ millî mücadele sırasında Anadolu'ya da yaptıkları hizmetlerin unutulmadığını, unutulmaması icap ettiğini söyliyerek dedi ki:

Ben zannediyordum ki, bize düşen borç onları kurtarmaktı. Fakat bu yapılamamış olsa bile imhalarına mani olacak esbap temin edilebilirdi. Maalesef ve tekrar maalesef arzediyorum ki, hiç birşey yapılmamış, hiç bir kayıt istihsal edilememiştir. Ben bu şekilde bu şerait altında gelen muahedeyi bir taraftan bu vatanın menafiine muhalif gördüğümden, diğer taraftan da biraz vefasız bulduğum için maalesef kabul edemiyeceğim.

Efendiler! Garbî Trakyaya bu muahede ile vurulan darbe bundan ibaret değildir. Garbî Trakya, bu muahede ile maalesef şimdiye kadar asırların ayıramadığı iki parçaya ayrılmıştır. Hepimiz biliriz ki, Garbî Trakyanın hududu Orfani körfezi, Mesta Karasu nehri, Prim dağlarıdır. Halbuki mübadeleye dair olan muahede aksamında Garbî Trakyanın hududu Bükreş muahedesinde çizilen hudut olarak kabul edilmiştir ki, bu hudut vaktiyle Edirne vilâyetimiz ile Selânikği birbirinden ayıran Mesta karasu hududundan bile fenadır.

Trakya'da Türklüğün ekseriyette olduğunu, bu tarihî beldenin öz Türk toprakları arasında bulunduğunu hatırlatan Faik Bey, sözlerini şöyle bitirdi:

«— Efendiler!.. Mübadele, ekalliyetler hakkında tatbik edilmek üzere kabul edilmiş bir meseledir. Trakyalılar yurtlarında ekseriyeti teşkil ederler. O yurdun ezelî ve ebedî sahibidirler. Onların bu iki hudut arasında kalmış olan kısmını mübadeleye tâbi tutmak suretiyle Trakya üzerinde onların hakkını bugün inkâr mı ediyoruz? Belki bu günkü ahval, bugünkü şerait bu hakkın elde edilmesine mâni olur. Belki bir insan, belki bir millet muvakkat zaman için bir hakkın iptaline, terkine razı olabilir. Fakat o hakkın ve feryatlarla vesikalaşmış olan gerçekten sonra ne Batı Trakya, ne Kerkük Türklüğü, ne Ana-Vatan'ın yok olan soyları, ne Kırım, ne de son örneği ile Kıbrıs'a şaşmak için altmış yıl öncesinin gafilî olmak lâzım. Eh... Bu kadar taze gafletler vatana istikamet verirse gayrıya kızmaya hak kalır mı?

Ahmet Şakir Paşa, Girit ve Kıbrıs

Girit'te, kanlı ve haşin 1903 ayaklanması olduğu zaman, Sultan Hamid, en güvendiği müşirlerinden klişesini bu fıkranın içinde gördüğümüz Ahmet Şakir Paşayı nankör ve asî ruhlu Rumluğun ateşe verdiği Ada'ya gönderdi. Saray'ın elinde sükûn ve âsâyiş için iki vasıta vardı: Tâviz ve nasihat!.. Çünkü, 1876 da, Ruslardan daha kuvvetli olan donanmamız, 1903 de, Boğazları geçebilecek halde değildi: Lenger endâz-ı mehâbet olan, yâni, yeni tahtan indirme korkusuyla Çanakkale'ye sürülen ve demirliyen donanma, hareket edemiyecek kadar yosun tutmuş, zedelenmişti.

Ahmet Şakir Paşa, bir sürü nişan, selâm-ı şâhâne, altun ve mahallî meclislerde bol bol tâvizler vererek, yanan ateşin üzerine bir avuç kül serpti ve döndü. Fakat dönüşünde, Sadrıâzam Sait Paşaya söyledikleri cidden unutulmamaya değer:

«— Ahlâfa vasiyet etmek gerekir ki, hâkimiyet ve reyet-i Osmaniyenin bilkuvve hükümran olmadığı kişver-i baîdede ehl-i İslâmı, bu adây-ı bî insafın yed-i zulmüne tevdi edenler ne huzur-u ilâhide, ne huzur-u tarihte hiçbir veçhile mazeret ve affa müstahak değillerdir.»

İzin verirseniz bugünkü dilimize çevirelim: «— Bizden sonrakilere vasiyet edelim: Bayrağımızın ve devletimizin lâfda değil, gerçekte hâkim olmadığı uzak ülkelerde Müslümanları (malûm ki o zaman Osmanlılık, Müslümanlık kaynaşması idi.) bu insafsız düşmanın zulmüne bırakmasınlar. Bunu yapanlar ne Tanrının, ne tarihin önünde özür ileri süremezler ve günahları bağışlanmaz.»

* * *

Ahmet Şakir Paşanın bu «benden sonrakilerin kulaklarına küpe» dediği ve kanla, gözyaşlarıyla, enin

edebiyen terkine hangi millet, hangi insan razı olabilir?

Efendiler... Bu muahede ile biz, Garbî Trakya'nın en mühim aksamındaki hakkımızdan vazgeçmiş bulunuyoruz. Bilmiyorum ki bu bir siyasî basiret midir? Garbî Trakya'nın hakkı Ana-Vatana kavuşmaktan ibaretti. Ahval ve şartlar bunun bir ânda teminine müsaade etmezse, hiç olmazsa muhtariyetlerinin temini lâzımgelirdi. O da temin edilmezse hiç olmazsa hayatlarını, bekalarını, huzur ve istirahatlerini temin edecek müeyyideler şarttı. Fakat maalesef Yunanlıların Bozcaada ve İmroz gibi bir avuç toprak için kabul ettirdikleri şartları biz koca Garbî Trakya için kabul ettiremiyerek geldik...»

★ — «BENDEN ANCAK KIRMIZI BİR REY VARDIR...»

Edirne'den geçen demiryolunun garabetinden, Yunan istasyonunun Edirne'nin bağrına kadar sokulması tezadından acı acı bahseden rahmetli Faik Öztrak, bu şeklin Avrupa ile olan gidiş gelişi anlaşılmaz güçlüklere soktuğunu hatırlatarak şu cümlelerle kürsüden indi:

«— Muahedede daha garip bir maddeye tesadüf ettim. Efendiler! Onun bir maddesinde Yunanlılar Anadoluda yaptıkları zararı ve ziyanın esasını kabul ediyorlar. Acaba unutuldu mu ki, bu vatanda Anadoludan başka bir küçük vatan parçası daha mevcut idi ve Yunanlılar orada da aynı mezalimi ve ayni fecayii ve ayni tecavüzatı ve ayni zararları yaptılar. Evet, denilebilir ki, biz Yunanlılardan bunu affettik, affetmekle beraber bu itirafı zünup arasına Trakyanın da dahil edilmesi lâzım gelmez miydi acaba? Muahedenin münakalâta ait olan kısmının bizce şayanı kabul olmadığını görüyorum.

Efendiler! Arkadaşlarım mütarekenin şayanı kabul olmıyan noktasını kâfi miktarda izah ettiler. Bendeniz de hayli tasdiatta bulundum. Zannederim ki, maksadımı izah da ettim. Artık vicdanlarınıza ve sizin kalplerinize ve sizin takdirlerinize aittir. Ben kendi hesabıma söylüyorum ki, milletin yaptığı fedakârlıkla mütenasip olmıyan bu muahedeye verilecek benden kırmızıdan başka hiç birşey yoktur.»

★ — MUSTAFA NECATİ KÜRSÜDE :

Faik Öztrak rahmetliden sonra, kürsüye, Kemalist devrimin unutulmaz çocuğu, rahmetli Maarif Vekili Mustafa Necati geldi. Genç yaşında ölümü, hâlâ doldurulmaz bir boşluk bırakmış olan Mustafa Necati, millî mücadelenin sadece TÜRK MİLLETİNİN eseri olduğunu hatırlatarak, bütün neticelerin millete ait olduğunu tasrih etti ve dedi ki:

«— Efendiler!... Bu memleketi kurtarmak için yaptığımız fedakârlıkları gözüyle görmüş bir arkadaşınız sıfatiyle arzediyorum ki, bu dâvâ uğrunda nice genç anneler, evlâtlarını Ilgaz tepelerinde, bir tarafa yavrularını, bir tarafa kağnısını gömerek mahvolmuşlardır. O sevgili evlâtlarını, hemşirelerini, kızlarını, oğullarını, hayat arkadaşlarını kaybetmenin elemi içinde düşmanı süngüsünün ucuyla denize döken Mehmetçiğin şükran hisleri içinde, gözlerimin önüne hazin bir tablonun dikildiğini görüyorum: Dindaşlarımdan, ırkdaşlarımdan mürekkeb kalabalıkların hâlâ esaret altında inlediklerini görüyorum.»

Lozan'ı raddedenlerden: İzmir mebusu Mustafa Necati.

(Lozan'ın, böylecesine bir istilâ ve böylecesine bir zaferle neticelenmiş destanın asla bedeli olmadığını söylerken ileri sürdüğü sebepleri kırk bir yıl sonraki hâdiseler önünde düşünebilmek ibret vericidir. Şu hüküm, ister istemez mantığı zorluyor: Demek ki, daha o günlerde de hakikatleri görebilenler çıkmış...)

Bu acı gerçeğin hakiki suçlusu olarak, dünyayı hâlâ hegemonyası altında inletmek isteyen Garb Diplomatlarını bulan Mustafa Necati, Lozan'ın Türk Millî Mücadelesinin dâvasını zafere götüren vesika olmadığını kaydederek dedi ki:

Efendiler! muahede natamamdır, kat'i değildir. Efendiler! Biz böyle natamam bir

muahede karşısında bilâkaydü şart rey veremeyiz. Çünkü kuponlar meselesi hallolunmamıştır. Muahede natamamdır. Çünkü bizden ayrılması imkân dahilinde olmıyan Musul kıt'ası için heyet daha bir karar vermemiştir. Musul kıt'ası, Türktür ve ilelebet Türk kalacaktır. Bütün dünya bilsin ki, Musuldan kendileri için birşey kazanmış olmıyacaklardır. Musul kıt'ası daimî surette Türklüğe merbuttur ve bu kıtai asliyeden biz hiç bir vakitte hiç bir kuvvetle ayrılmıyacağız ve bunu kürsiyi muallâdan tekrar arzediyorum ayrılmıyacağız! (Alkışlar) Efendiler! Bu muahedede iktisadı millîmiz temin olunmamıştır. Muahede bu hususta da sakattır. Duyunu Umumiyenin taksiminde de âdilâne bir taksim nazarı dikkate alınmamıştır. Bütün borçların kısmı küllisi Türk milletine yükletilmiştir.

★ — «EFENDİLER!.. BU MUAHEDE KAPİTÜLÂSYON KOKMAKTADIR..»

Eğer, Osmanlı İmparatorluğunun borçları, âdilâne taksim cihetine gidilmiş olsa

Hangi Tarih Kitabında?

Lozan anlaşmasını reddedenler arasında olan rahmetli Faik Öztrak, Batı Trakya'nın acı kaderinden bahsederken, burada kurulmuş bir «müstakil devlet» ten bahseder: Bu, 1913 de, Balkan Harbinin son safhasında, bir avuç kahramanın yiğitlik ve merdliği ile kurulmuş olan «Garbî Trakya Devleti» dir ki, hükûmet şekli olarak tam bir CUMHURİYET idi: Bizim bugünkü Cumhuriyetimizden on yıl kıdemlisi...

Karşı sütunda gördüğümüz, bu «müstakil devlet» in bayrağıdır: Yeşil ümid rengi olarak alınmıştı, ay-yıldız yine Türklük ve istiklâli temsil ediyordu. Siyah kısım, kaybolmuş Rumeli'nin matemi idi ve bütün Rumeli kurtarıldığı gün yerini beyaza terkedecekti. Bayrağın üzerinde de görülenler, yeni devletin ilk mühürleridir. İki tarafında da posta pulları gözüküyor.

Şimdi müsaadenizle şu suali soralım: Bu tarihî hakikati, Yunan ve Bulgar tarihleri birer gerçek olarak alırken, bizim hangi tarihimiz bugünün nesline anlatmıştır? Monako Prensliğinden Hotantoya kadar bütün yaşıyan, Benî İsrail'den Tafariklere kadar kaybolan bütün devletlerden bahseden tarihlerimiz, vatanın ölüm kalım günlerinde hür yaşama geleneğinin şahlanışı olan bu destandan neden bahsetmez?

Asıl kayıp, Batı-Trakya'da evvelâ düşmanı kovup, merkezî devletin, yâni Bab-ı âlinin karşı koymasına rağmen müstakil devlet kurabilmiş olan bu bir avuç kahramanın kaybolmuş ve unutulmuş hâtırasının vefasızlığında değildir: Asıl kayıp, Kıbrıs'ın bugünkü Türklüğünü de, ağabeylerinin bu şanlı misalinin muhteşem örneğinden mahrum bırakmış olmamızdır.

Neden hayret etmeli? Eğer rahmetli Faik Öztrak'ın cesur ve vefakâr çıkışı olmasa idi, Meclis zabıtları bile, bu daha dünkü örneğin vesikalaşmasından mahrum kalacaktı.

Lozan'ın zabıtları meydanda... Orada, yüzde sekseni TÜRK olan Batı Trakya için bu pek yakın mâziyi vesikaların ve hakikatlerin en muhteşemi olarak karşımızdakilerin gözlerine sokmak kimin aklına geldi?

Ve bu destan bugünün hangi tarih kitabındadır?

idi, Berlin anlaşması gereğince bizden ayrılmış toprakların da bu borçlara iştiraki sağlanacağına işaret eden, muahedenin 49 uncu maddesindeki «komisyonun hâlli» tâbirinin kendisini ürküttüğünü, bu halletmenin bilinmez istikballere bırakıldığını söyliyen Mustafa Necati dedi ki:

«— Efendiler!... Müthiş bir haksızlık karşısında mütehayyir ve müteellim oldum: Servet itibariyle, nüfus itibariyle ve arazisinin genişliği itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun mühim bir kısmını terkettik. Belki üçte dördünü bıraktık... Fakat efendiler, Düyun-u Umumiyenin yüzde altmışı bize bırakılmış, yüzde kırkı bizden ayrılan yerlere terkolunmuştur. Bunun adalet neresindedir? Bu taksim âdilâne midir?

Efendiler! Daha garip bir vaziyet vardır: Evrakı nakdiye ve istikrazı dahilinin ödenilmesi tekmil Türk milletinin üzerine bırakılmıştır. Bundan yedi, sekiz sene evvel bütün Osmanlı İmparatorluğu harbe sürüklenirken yalnız Türk milleti mi karar vermiştir? Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden ve onların mümessillerinden, mebuslarından mürekkep bir heyeti mebusa bu evrakı nakdiyeyi çıkarmıştır. Binaenaleyh bu borç hepsi bize ait değilken 173 milyon lira paranın bizim tarafımızdan ödenilmesi talep edilmiştir ve biz de kabul etmişizdir. Efendiler! Bu muahede nasıl oluyor da kabul ediliyor ve nasıl kabul edebiliriz? Efendiler! Bu muahedede eşhasın ve cemiyetlerin hukukuna da taarruz vardır. Bu muahede efradın ve cemiyetin hukukunu tanımamıştır. Elli sekizinci maddede 1914 senesinde harp sefinelerine mukabil terk edilen parayı bağışlamış bulunuyoruz.

Efendiler! Bu para kimin parasıdır? Bu para Türk milletinin parasıdır, Türk kadınının, Türk çocuklarının gerdanından kopardığı elmasların parasıdır, Türklerin denizlerde gezdireceği donanmasının parasıdır. Bunu ne hakla terkediyoruz? İnsaniyete ders vermek istiyen bir hükûmet nasıl bu parayı alır da cebine koyabilir? Milletlere, eşhasa karşı hürmetkâr olan devletler nasıl oluyor da bunu kabul ediyor?

Efendiler! Bu muahedede kapitülâsyon kokusu vardır. Kapitülâsyonu Türk milleti bundan yedi sekiz sene evvel lâğvetmiştir. Zaten efendiler! Bilirsiniz ki, kapitülâsyon ecdadımızın ecnebilere bahşettiği bir lütuftur. Vahidültaraf bir mukaveledir. Bunu istediğimiz zaman kaldırabiliriz, binaenaleyh bu muahedede bir kapitülâsyon kokusu kokması, beni ürkütüyor, korkutuyor. Efendiler! Muahedenin 16 ncı maddesine bakınız! Bu muahedede Harbı Umumîde düveli ecnebiye tebaası gibi muamele görenlerin zararlarını kabul etmişiz. Yani muhammîliği kabul etmişizdir. Biz düveli ecnebiye tebaası gibi Rumların muamele görenlerin zararlarını tazmin etmeğe mecbur kalıyoruz. Bu kapitülâsyon değil de ne dir?

Lozan'ı reddedenlerden: Manisa (Saruhan) mebusu Vasıf Bey.
(Onun da Lozan'ı neden Türk millî misak ve kurtuluş savaşının karşılığı olarak benimsemediğinin sebeplerini dinlemek ibretli... Bu söylediklerine rağmen neden dinlenememiş olmaları da, o günün hâdise ve söylenemez sebeplerinin mazereti...)

★ — «CÂNİLER, KAATİLLERLE NAMUSLU İNSANLAR BİR MİDİR?»

Tenkidleri, Meclis umumî heyeti tarafından büyük bir alâka ve heyecanla takip edilen rahmetli Mustafa Necati, muahedenin bazı maddelerinin Türk ilmini, Türk millî varlığını, yabancı vesayeti altına soktuğunu misalleriyle anlattı. Belirli müddetler içinde hareket serbestliğimizi kaybettiğimizi söyledi ve Çanakkale savaşlarında ölen düşmanlarımızın mezarları için terkedilen yerlere temas ederek dedi ki:

Efendiler! Bu muahedede efendiler daha garip bir cihet var. Arazimizde mezarlıklara tasarruf selâhiyetini düveli âkideye terk ediyoruz. Türk milleti kadar mezarlara, âbidata karşı hürmetkâr olan bir milleti cihan tarihi kaydetmiş midir? Efendiler! Sorarım bizim milletimizden başka dünyada âbidata,

maneviyata, mezarlara karşı hürmetkâr olan bir millet var mıdır? Efendiler! Öyle iken bizi mezarlara hürmetkâr bırakmağa sevk eden esbap nedir? Efendiler? Türk milletinin kefaleti maneviyesi altında burada topraklar altında ölüler yatabilir. Efendiler! Nitekim bizim ölülerimiz onların topraklarında kendilerinin kefaleti altında bırakılmıştır. Ayrıca bir madde koymakta ne mâna var?

Efendiler! En ziyade nazarı dikkati celbeden bir mesele de mübadele meselesinde heyeti murahhasamızın lûtufkârlığıdır. Mübadelede zahirî bir şeraiti mütesaviye vardır. Efendiler! Hakikî bir tarzda mübadele meselesini karıştırdığımız zaman nazarlarımıza çok acı sahneler çarpar. Tasavvur buyurunuz. Bizim Yunanistandaki tebaamız inkiyatkârane hareket etmiş ve bütün Yunanistan kanunlarına itaat ederek tam ve tebaa olarak yaşamıştır. Buradaki insanlar, Türk milletinin hayatına kasdetmiş, Türk milletinin toprakları üzerinde ve Türk milletinin ordusu İzmire doğru giderken hain vatandaşlar da düşmanla beraber gitmiştir. Binaenaleyh mübadelede canilerle en ziyade insaniyetkârane hareket eden insanları müsavi görüyorsunuz. Bunun neresinde müsavat var? Eğer mübadele tam mânasiyle olsaydı, eğer İstanbulda bize suikast eden Rumlar beraber gitseydi efendiler; bu şekilde ben heyeti murahhasamızın lütufkârlığını biraz hakka mukarin bulurdum. Fakat bu meselede heyeti murahhasamızın çok lütufkâr olduklarını görüyorum. Canilerle oradaki kalan müslümanları müsavi eddetmişler görüyorum. Bu itibarla ben müsavi bulmuyorum.

Dünyanın hiçbir yerinde, namuslu insanlarla cânilerin ve haydutların bir tutulamıyacağını, bizim Yunanistan'da müdafaasız bıraktığımız ırkdaşlarımızla, Türkiye'de kalan Rumlara verilmiş imtiyazların havsalanın alamıyacağı bir şey olduğunu izah eden Mustafa Necati, bu karanlıkların aydınlatılmasını istedi.

★ — «BEN HARAB BİR ÜLKENİN MEBUSU OLARAK BU MADDEYİ ASLA KABUL EDEMEM...»

Boğazların kimin kararıyla serbest kalabileceğini soran ve Milletler Cemiyetinin hâkim ve galib kuvvetler elinde birer «oyuncak» olduğunu söyliyen Mustafa Necati, muahedede, Yunanistan'dan harb tazminatı ve harab edilen vatan için tamirat bedeli alınmamasının en büyük hatâ ve gaflet olduğunu hatırlatarak dedi ki:

Efendiler! Muahedenin en acı safhasına girmiş oluyoruz. Muahedenin kalpleri karartan, gözleri yaşartan acı bir safhası var. Efendiler! Bu safha muahedenin (59) uncu maddesinde mukayyettir. Deniyor ki, Türkiye harbin temadisinden ve onun netayicinden mütevellit Yunanistanın buhranı malisini nazarı dikkate alarak tamirat meselesinde Yunanistana karşı her türlü metalibinden sureti katiyede feragat eder efendiler! Yerleri, yurtları yakılmış milyonlarca halkın hakkını cüretkârane bir surette bahşeden bu muahedenin bu maddesini yangın olan bir yerin mebusu olmak itibariyle katiyen kabul edemem. Efendiler! Düşmanların bilhassa düveli âkidenin emri kat'isi ile Akdeniz kıyılarına çıkan ve oradan Anadolu içerlerine kadar gelen Yunan ordusu memleketin içerlerine gelmiş, hanımanları yakmış, şehirleri yakmış, memlekette insan namına ne varsa kesmiş, doğramış bir cani sürüsüdür. Efendiler! Doğrudan doğruya düveli müttefikanın ve düveli âkidenin emri katisiyle hareket eden bu ordunun icraatından yalnız Yunanistan mesul değildir. O orduyu oraya sevkeden, o orduya emir verenler mesuldür. Heyeti murahhasamız konferansta, doğrudan doğruya onlara hitap edecekti ve Türk milletinin hakkını düveli âkideden istiyecekti; Yunanistandan değil. (Bravo sesleri).

★ — «BENİM VERECEĞİM REY, SULH MUAHEDESİNİ SARAN KIRMIZI BİR KÂĞITTIR...»

Harab edilmiş vatanın sarih hakkının, Yunanistanla beraber, muahedeyi imza eden devletlerden istenmesi icap ettiğini söyleyen Mustafa Necati şu ağır tenkidi de yaparak kürsüden indi:

«— Zarar ve ziyanımız olarak tesbit edilen dört milyar altun frank düşmana hibe edilmiştir. Altmış milyon liralık hayvan sürülerimizi götürdüler. Onu bile istememişizdir. Onlar, başkalarından alacakları için ordular sevkediyorlar. Fransa, tamirat bedelini almak için Almanya'ya yürüyor. Nasıl olur da Türk Milleti üç milyon halkın hakkını feda edebilir? Razı iseniz, evlerinden uzak ve mahrum kalmış, babaları kesilmiş, anneleri kesilmiş evlâtların feryatları kulaklarınıza gelmiyorsa, eğer efendiler dul kalmış annelerin kalblerinden kopan ah ve figanları vicdanlarınızı sızlatmıyorsa, evleri yanmış, ocakları sönmüş eski ocakzedelerin feryatları ruhlarınızı sarsmıyorsa, bu muahedeyi kabul edebilirsiniz. Yoksa Efendiler, orada üç milyon halk yersiz, yurtsuz, aç kalmış feryat ederken, imdat ve muavenet bulmayan bu halkın feryadını dinlemezseniz bunlar ölecektir, aç kalacaktır. Türkiye milletinin bütçesi buna kâfi değildir. Avrupalılarda insaniyet varsa aç bî ilâç bıraktıkları, sefil bıraktıkları insanlara acısınlar. Çünkü Efendiler gözlerimle gördüm ve şahit oldum:

Geçen sene, binlerce kardeşlerimiz yok-

luktan, sefaletten ölmüşlerdir. Binaenaleyh doğrudan doğruya heyeti murahhasamızın tamirat meselesinde gösterdiği lütufkârlığa karşı ben hiç bir vakitte bu milletin bir evlâdı olmak itibariyle beyaz rey veremem. Benim buna vereceğim rey sulh muahedesini saran bu kırmızı kâğıttan başka birşey değildir.

★ — VASIF ÇINAR KÜRSÜDE...

Mustafa Necati'den sonra, o da, Maarif Vekili olarak yeni devletin fikriyatında unutulmaz hizmetler yapan ve çok genç yaşında, Moskova Büyükelçisi olduğu sırada «ânî apandisit krizi» teşhisi ile beklenilmiyen bir ânda otuz altı yaşında hayata vedâ eden

Venizelos ve Kondoryotis!

Venizelos'un Ankara seyahati, Yunanistandaki siyasî rakipleriyle arasında büyük tartışmalara sebep olmuştu. Bu muhaliflerin başında da, amiral Kondoryotis geliyordu. Venizelos'un memleketini terke mecbur kalmasından sonra Yunan Devlet Reisliğine kadar yükselen Kondoryotis, Venizelos'un «Türk Dostluğu» için Ankara'ya kadar yol almayı göze aldığı zaman, bu yolculuğun gerçek sebebine ait bir seziş hakkı dahi ortaya koymıyacak cevabını tekrar ettirebilmek ve belki de, YUNANLILIĞIN icabı olarak, Venizelos'un kendiliğinden söyliyemediğini söyletmek, böylelikle de, samimiyetine inandırmak **için sordu:**

«— Türk topraklarında daha doksan bin Yunanlının cesedi üzerindeki kan kurumamışken, Ankara yolculuğu neden? Bu boyun eğme neden? Yunanlılığın hiç haysiyeti ve onörü kalmadı mı?»

Venizelos'un cevabı birçok bilmeceleri çözer:

«— Türkler, merd bir düşman oldukları kadar âlicenap dostturlar. Onlar, mâziyi unutarak kendilerine uzanan elleri kabul ederler. Bu, Türklerden evvel Yunanlıların menfaatı icabıdır. Ben Yunanlılığın menfaatını her türlü hissin üzerinde tutarım.»

* * *

Türk - Yunan dostluğunun kime ne kazandırdığını hâdiseler kırk yıldır isbat ediyor.

Biz, «Yunan dostluğu» na gerçekten gönülden inanmıştık: Venizelos da, Kondoryotis'e açıkça söylediği gibi, bizim inancımızdan emin olduğunu söylemişti.

Yukarıda, kendisini sayın İsmet İnönü ile elele gösteren klişe, inancımızın samimiyetine sadece bir «gösteriş» değildir: Biz dostluğumuzun en güzel delilini, İstanbul'daki Rumların hayat seviyesi ve refahı **ile verdik: Ürediler, arttılar, sadece Türkiye'de değil, Yunanistan'da da servet sahibi oldular, Reşat altunu Atina borsasının esas kıymeti olacak kadar Yunanistana taşındı... Bizim Batı Trakyalı Türklerin nüfus tezkerelerine de «Yunan Müslümanı» yazıldı, unvanları** (Turkos Pros = Türk tohumu) **oldu, sayıları beşte bire indi, mağaralarda yaşar oldular...**

Yâni Venizelos'un yine de hakkı vardır: O, Yunanlılığın menfaatı için, **üç yıl evvel taş üstüne taş, baş üstüne baş bırakmamak kararında olduğu Ankara'ya geldi ve harble alamadığını sulhle aldı: Biraz eksik, biraz fazla... Bu kadar hesap farkı, blânço hatâsı olarak her yekûnda bulunurdu!..**

Vâsıf Çınar kürsüye geldi. Zaferin, varyoğunu cömertçe ortaya koyan Türk milletinin eseri olduğunu, bütün neticelerin ancak milleti memnun ve hoşnut edebilmesi ölçüsünde değerleneceğini, fakat maalesef Lozan sulhünün beklenenleri getiremediğini, birçok temel sahalarda yabancılara kontrol ve mürakabe hakkı tanıdığını, bizim Avrupa medeniyetinin âşıkı olduğumuzu, memleketimizi ilerletmek yolunda bütün fedakârlıkları göze aldığımızı, fakat bütün bunları ancak, millî irade ve milletin arzu ve kararıyla yapacağımızı, yoksa hiçbir yerden emir almıyacağımızı, halbuki muahedenin 92 nci maddesinde, adlî ıslâhatın yabancı müşavirlerin eline bırakıldığını söyliyerek dedi ki:

Arkadaşlar! Adliye Vekilini Türk kanunlarını tatbik edip etmediği hususunda kontrol edecek yegâne bir müessese vardır. O da Büyük Millet Meclisidir. Adliye Vekilimizi Büyük Millet Meclisinden başka hiç bir kuvvet, bilhassa ferdi hâkimiyeti yıktıktan sonra hiç bir kuvvet murakabe edemez. Maatteessüf ki, bu madde bütün fecaatiyle bu esası ihtiva etmektedir.

Efendiler! Bu muahede iyice tetkik edildiği zaman görülür ki, istiklâl-i iktisadî ve malimiz de tamamen müemmen değildir. İstiklâl-i malî, iktisadımızı muhil birçok maddeler vardır; gerek ticaret mukavelesinde ve gerek kapitaj meselesinde ve gerek Duyunu umumiye ve gerek şirketler ve imtiyazat meselelerinde.

★ — «MAATTEESSÜF BEN BU MUAHEDEYE MÜSBET REY VEREMEM...»

Lozan'ın millî misakı ne hudutlar bakımından, ne de malî, iktisadî, hukuki bakımlardan tatmin edici olmadığını, birçok boşluklarının bulunduğunu misallariyle izah ve isbat eden rahmetli Vasıf Çınar, **ŞARK MESELESİ**'nin hâlâ devam ettiğini ve Lozan'da bile bu devam halindeki meselenin izlerine rastlandığını söyliyerek dedi ki:

Tâ Sivas kongresinden beri Boğazlarda serbestiî seyrüseferi kabul ettiğimizi ilân etmişiz ve Misakı Millimizde de mevcuttur. Binaenaleyh bunun haricinde bir karar almak mümkün değildir. Boğazlara ait kararımızın hiç bir maddesinde gayri askerî ve bitaraf mıntakalar yapacağımıza dair sarahat yoktur. Maalesef Lozan muahedenamesi Boğazlarda askerî ve bitaraf mıntakalar kabul etmiştir. Yani icabında Boğazları müdafaa etmek hakkını taksir etmiştir. Ve bu hak taksir edilirken bunda İngilizlerin Gladestondanberi takip ettikleri siyasetin bariz safhaları görülüyor. Arkadaşlar! Ticaret noktai nazarından serbestiî seyrüsefer için bitaraf mıntakalara ihtiyaç varsa, beynelmilel idarelere ihtiyaç varsa, sorarım Büyük Britanya İmparatorluğu niçin Cebelittarık ve Süveyş kanalında, daha umumî tarikî bahrî olan bu yerlerde neden bu şekli kabul etmemiştir?

Türk kalbi bugün şanlı bayrağının, şanlı gölgeleri haricinde kalan muhtelif Türklerin iftirakından müteessirdir. Garbî Trakyanın Türk olduğu, Musulun Türk olduğu, cenubî hudutlarda kalan Antakya ve İskenderun'un Türk olduğu dünkü arkadaşların müdellel ifadeleriyle sabit olmuştur. O halde hars itibariyle, vicdan itibariyle bizden ayrı olmıyan ve her hususta bize merbut olan bu kardeşlerimizi bizden ayırmak, medeniyetin en büyük ve en zalim bir cinayeti değil midir? Düveli âkide cinayetlerinde şüphe ve tereddütsüz yürümüşlerdir. Fakat bizim heyeti murahhasamız bunu imza ederken en derin bir ıstırap duymamışlardır. Yalnız arkadaşlar! Dramadan itibaren Yunan idaresinde bulunan bütün o havalideki Türkler mecburî mübadeleye tâbi tutulmaktadır. Maalesef oradaki Türk kardeşlerimiz buraya geldikten sonra, itiraf etmeğe mecburuz ki, ıstırap duyacaklardır. Sonra itiraf etmeğe mecburuz ki, Garbî Trakyadaki Türkler çok fena bir muahede neticesi olarak yerlerinde bırakılıyorlar.

Esat Efendi (Menteşe) — Kurbanlık bırakılıyorlar.

Vasıf Bey (Saruhan. Devamla) — Bir kere oradaki Türkler şimdiye kadar Yunanın imhakâr siyasetine kurban edilmekte, feci bir âkibete maruz bırakılmaktadır. Maalesef hükûmetin tarzı hareketi Yunanistanın feci olan siyasetini kabul ettiğini işrap etmektedir. Bu şekil kabul edildiği takdirde arkadaşlar, niçin Garbî Trakyanın bir kısmı diğer kısımlarına tercih edilmiştir? Bunun esbabını anlamakta âciz ve mütehayyirim. Ben öyle zannediyorum ki, milletin bütün âmalini temsil eden Meclisi âliniz ve Meclisi âlinizin etrafında daima yekvücut olarak yaşayan Türk milleti, Lozan muahedesinde bizden ayrı olarak bırakılan parçalar için muvafakat kararını vermemiştir. Herhangi bir hükûmet ve herhangi bir hükûmetin murahhasları siyasî bir cebir karşısında ıstırap çekerek imza vazeder? Şüphesiz o imzalar siyaseten muteberdir. Fakat emin olalım ki, arkadaşlar, Türkün bütün ruhlarının ihtizazlarını tetkik buyurunuz; göreceksiniz ki, orada bırakılan kardeşlerine ebedî bir merbutiyet ve ebedî bir alâka vardır. (Alkışlar) Garbî Trakyadaki Türklerin yerlerinde ipkası neticesinde ve ipkası mukabilinde İstanbul Rumları yerlerinde kalmıştır. Arkadaşlar! Tebaadan herhangi biri bizim bayrağımız altında hür olarak, daima hür olarak yaşamak hakkına maliktir. Fakat arkadaşlar! O tebaanın da diğer tebaa gibi hukuku tabiiyete tâbi olması ve o şerait dahilinde yaşaması zarurîdir. Arkadaşlar! Hangi Rumdan ve hangi Rumlardan bahsediyoruz? Arkadaşlar! Artık Rum yoktur. Silâh atan hainler vardır. Bunlar tebaa değildir, benim hemşiremin namusunu ezen canilerdir. Bunları nasıl affediyorsunuz?

Ve nihayet arkadaşlar! Muhterem arkadaşım Necati Beyin derunî bir ıstırapla bah-

LOZAN, gerçek bir Türk-Yunan dostluğunu hayâl etmişti. Batı Trakya'yı Yunanlılara bırakmak, sınırı bugünkü garabeti ile tesbit etmek, On İki Ada'dan vazgeçmek ve dünyada görülmemiş bir cömertlik, semahat ve âtıfetle, harab ve gadre uğramış vatan için zâlim istilâcıdan tazminat ve tamirat bedeli almamak gibi âtıfetlerin söylenmiyen sebebi de, inanılan «Yunan Dostluğu» idi. LOZAN'ın kabulü sırasında Hariciye Encümeni mazbata muharriri, daha sonra da Hariciye Vekili olan sayın Dr. Tevfik Rüştü Aras da, bu dostluğun başlıca müdafii, tatbikçisi ve ideolog'u idi. Fakat, aradan seneler geçip bu dostluk aynı fasid daire etrafında neticesiz dolaşıp dönerken, karikatüristlerimize de ilham kaynağı oluyordu. 20 Haziran 1929 tarihli AKBABA'da, rahmetli Ramiz Gökçe bu hâli tesbit ediyor!

(Tevfik Rüştü Bey Venizelos'a sesleniyor:

«— Kirye.. Beklemekten usandım, biraz çabuk ol!..»

Venizelos'un cevabı şu:

«— Görüyorsun Paşam... hiç durmadan kosturuyorum!»

Öyle bir «koşturma» ki «buluşmıya» imkân vermiyecek!.. Rahmetli Ramiz'in çizebildiğini, niçin görememişiz, ayrı bir dâvâ!..)

settiği tazminat meselesi vardır. Şekil ve mahiyetini şüphesiz maddede gördünüz. Fakat şunu itiraf etmek mecburiyetindeyim ki, eğer Karaağaç alınmasaydı, eğer bu tamirat bedeli herhangi bir cebir ile feda edilseydi, belki hissiyatımıza, belki müntehiplerimizin hissiyatına bukadar ağır gelmezdi. Fakat heyhat arkadaşlar! Mağdur olmuş, ölüme mahkûm olmuş binlerce kardeşin hakkı bir kısım arazi için feda edilmiştir ve herhangi bir kısım arazi feda edilmesi lâbüt ise, lâzım idiyse, Garbî Karaağaç ve Garbî Trakyamızı elde eder ve onunla müteselli olabilirdik. Arkadaşlar! Yanan, yıkılan yerlerin mebusu sıfatiyle size şu hakikati söylemek mecburiyetindeyim. Birçok kasabalar bugün baykuşlara me'va olan harabezar olmuştur. Kendi dairei intihabiyemin altı kazasında ev kalmamıştır. Bir zaman âşiyane olan o yerlerde bugün küçük barakalar içinde ıstıraplar, eninler vardır. Bu ıstırapların ve eninlerin kulaklarımızdaki hazin akisleri benim ruhumu titrettikçe arkadaşlar! Maalesef ben bu muahedeye reyi kabul vermekte mazurum. (Bravo sesleri) (Alkışlar).

★ — HATİBLER LOZAN'I MÜDAFAA EDİYORLAR :

İstanbul mebusu Süleyman Sırrı Bey, muhiti Türk olan Meriç'in elimizden alındığını, Garbî Trakya'nın ve On İki Adanın hiç de coğrafî ve tarihî hak olmadığı halde hudutlarımızın dışında kaldığını, Hatay'ın, Musul'un aynı haksız ölçüye tâbi tutulduğunu, Mübadele ve tamirat işlerinde de avnı hatâların ve kusurların mevcut bulunduğunu, fakat bütün bunlara rağmen Lozan'ın kabulü icab ettiğini, çünkü müstakil bir Türk dev-

letini cihana tasdik ettirdiğini söyledi. Avni ve Ahmet Süreyya Beyler aynı tezleri savundular. Abdurrahman Şeref Bey son yüz yılın muahedeleriyle Lozan'ın mukayesesini yaptı. Noksanların telâfisinin milletçe gayretimizle mümkün olacağını izah etti. Hariciye Encümeni Mazbata muharriri Tevfik Rüştü Bey tenkidleri cevaplandırdı ve muahedenin ileri sürülen noksanlarına rağmen, kül olarak ve bütün olarak kabulünde, memleketin yüksek menfaatleri bulunduğunu izah etti ve sözlerini şöyle bitirdi:

«— Millî emelleri tatmin eder bir şekilde olan bu muahedeyi Şark'ın yegâne intizam unsuru olan Türk'ün menfaatinin reddetmemekte olduğunu tekrar ederim.» dedi.

Meclis Reisi Ali Fuad Paşa, toplantıyı, ertesi güne bıraktı.

★ — İSMET PAŞA LOZAN'I MÜDAFAA EDİYOR :

Ertesi gün, yâni 23 Ağustos 1923 perşenbe günü, İkinci Büyük Millet Meclisinin birinci içtima yılının dokuzuncu celsesinde İsmet Paşa söz aldı ve Lozan'ın uzun uzun müdafaasını yaptı: Bugün, aradan kırk bir yıl geçtikten sonra bu «müdafaa» yı, kırk bir yılın getirdiklerinin gözümüzün önünde olduğu şu günlerde, tekrar tekrar okumak, gerçekten ibret ve intibah verici bir hâdise olacaktır!...

İsmet Paşa, Lozan'ı tenkid edenlerin tamamen aksi tezini savundu ve Lozan'ın cidden mükemmel bir eser olduğunu, bütün fedakârlıkların birer muhasebenin ve ileriyi görmenin neticesini ifade ettiğini, şeklen fedakârlık gibi gözüken neticelerin ruhunda bunları aramanın insaf ve mantık zaruretinin bulunduğunu, tenkid edilen noktaları ele alarak anlattı, dedi ki:

«— Muhterem Efendiler.. Mücahedat-ı milliyenin neticesini size takdim ettiğim muahedeler ve vesikalar tesbit ediyor. Bunlar için Size ayrıca bir hülâsa yapayım: Mütecanis, yeknesak bir vatan, bunun dahilinde harice karşı gayrı tabiî kayıtlardan ve hükûmet içinde hükûmet ifade eden dahilî imtiyazlardan kurtulmuş bir vaziyet, müdafaa hakkı mutlak, kaynakları bol ve serbest bir vatan... Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiyeyi bu muahedeler ifade ve tavzih etmektedir.

Geleceğe emniyetle bakıyoruz. Bizim nüfusumuzu, hayatımızı en yüksek medeniyet seviyesine çıkarmak için her türlü kaynaklarımız ve vasıtalarımız vardır. Efendiler... Bu kaynakları ve vasıtaları işletmek için, milletin büyük bir âtiye yürümesine imkân veriniz. Sulh devresi gelmiştir. Tarif ettiğim güzel, mukaddes, her türlü vasıtaya sahip, hayat şartlarına mâlik vatanın inkişafını temin etmiye derhal başlamak zamanı gelmiştir. Gerçi fakir ve harabız. Fakat altun hazineleri üzerinde oturuyoruz. Yarın ve öbürgün behemehâl bunları açabiliriz ve açmaya mecburuz. Açmak için vasıta, beşer üstü takat istemiyor. Semâdan da inecek değildir. Bu vasıta muayyen bir hedefe doğru yılmadan çalışmaktır ve bu yol her milletin yürüdüğü terakki yoludur. Artık iş zamanı gelmiştir.

Muhterem vekiller.. Mücadele-i milliyemizin netice-i hâsılasını tâyin edecek olan reylerinizi izhar ediniz. Millet ve bütün dünya vereceğiniz reye intizar etmektedir.»

Meclis, İsmet Paşayı uzun ve sürekli alkışlarla tasvip etmişti. Muahede ve ona bağlı dört kanun, ayrı ayrı reye konuldu, 227 mebustan 213 kabul, 14 red oyu çıktı. Lozan'ı reddedenler şunlardı:

Urfa mebusu şair Yahya Kemal Bey, Mardin mebusu Necib Bey, İzmir mebusu Necati Bey, Manisa mebusu Vâsıf Bey, Gaziantep mebusu Ali Cenani Bey, Muğla mebusu Hoca Esad Efendi, Muğla mebusu Şükrü Kaya Bey, Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi, Adana mebusu Zamir Bey, Mersin mebusu Niyazi Bey, Edirne mebusu Faik Bey, Mersin mebusu Besim Bey, Tekirdağ mebusu Faik Bey, Gaziantep mebusu Kılıç Ali Bey.

★ — TARİH HUZURUNDA NETİCE :

Lozan'ın kabulü üzerinden kırk bir yıl geçti...

Kıbrıs, On İki Ada, Batı Trakya, Kerkük Türkleri, sınırlardaki kaçakçılık, Yunan uyruklular meselesi, Patrikhane çıbanı, Pityon garabeti ve fakir diye tâmirat hakkımızı «hibe» ettiğimiz Yunanistan'ın bugünkü refahı ve bizim hâlimiz ortada...

Bir mevzu üzerinde en fecî yetersizlik duygusu, onun üzerinde mantık ve ilmi, tarihi ve coğrafyayı, hâdiselerin ve olup bitenlerin lâboratuvarında tahlil ederek bilim ve realitelerin hükmünden uzak tutmaktır: Lozan için bu hatâ maalesef işlenmiştir ve bugün bile, Lozan'ın çukurlarına göz atmak, o boşlukların acısını çeken bu millet için bir medenî cesaret, hattâ hattâ, bazı politika zümrelerinin önünde vatan ihanetidir: Çünkü, bazı şahsî kıymetler, bu «yasak gerçekler» in malzemesiyle inşa edilmiştir.

Fakat neylersiniz ki, tarih denen büyük hakem inkârların duvarını ve gafletlerin efsanelerini zorluk çekmeden aşabilir: Yazık olan da, heder olmuş millî ümitlerle, hâdiselerin tekzibi ile düzleşmiş satıhları başı dumanlı şâhikalar sanarak hacmını ve çapını bu eb'ada göre ölçtürmekte bulanlardadır.

Mukaddes inançlarımızın sadece Allaha mahsus olan «hatâsızlık» vasfını, bazı insanlara ve onların emeklerine «ebedî damga» olarak vurmak çabası neden? Bu boşuna didinme, müktesep hakları bile hafifletiyor ve değersizlendiriyor. Üstelik, yılların getirdiği neticeler; kusurlardan uzak olabilme iddia ve vehimlerini durmadan tekzib ederken!...

Gelecek Sayı :

LOZAN'dan
Önce ve Sonra

PATRİKHANE

(4 Haziran 1876)
Esrarlı ölümünün
88 inci yıldönümünde :

Sultan Aziz'in İntiharını Mah-ı Felek Kalfa Anlatıyor...

Paris'te çıkan Şarivari mecmuasındaki karikatür: Sultan Aziz'in idaresi ve Şark meselesi... Padişah, fitili yanan bir bombanın üzerinde gösterilmektedir.
(Ne garib kaderdir ki, onu önce tahtından ayıran, sonra kendi eliyle hayatına nihayet verdiren fitil, dışarıda değil de, yakınında, çok yakınında hazırlanmıştı. Dünya ve vatan hâdiselerinin kendisini «yeni bir devir» için zorladığının farkına varamamış olmanın gafleti içinde, kendisinden sonra kendisini aratanların dertleri içinde Sultan Aziz, kanlı bir ölüm sonunda hayata gözlerini kapadı.)

★ — SIR PERDESİ ALTINDA...

Çok yakın tarih olmakla beraber, Sultan Aziz'in ölümü üzerindeki sır perdesinin hâlâ açılmamış olduğu iddiası vardır: Mağrur ve azametli padişahın, tahtından indirilmesinden sonra yaralanan gurur ve zedelenen haysiyetinin yarattığı acı ile intihar etmiş olduğunu anlatan resmî ve hususî vesikalara, görgü şahitlerine, çoğu yabancı olan hekim raporlarına rağmen...

Gerçek tarihin vazifesi, maksadlı şüpheleri dağıtmak ve mantığın önüne inandırıcı belge ve delilleri sürerek kesin sonuçlara erişmiye hizmet etmektir. Sultan Aziz'in âkıbeti üzerinde öyle bir görgü şâhidi vardı ki, O'nun İstanbulda dafa fazla kalmasına Sultan Hamid razı olmamış ve Mithat Paşayı mahkûm edebilmek için elinde biricik sebeb olan «Sultan Aziz intihar etmedi, öldürüldü.» iddiasını kökünden yıkan bu «kadın şâhid» i Medineye sürdürmüştür. Hakikatlerin, başkaca müdafaa bulamadıkları zaman, kendi kendilerini savunduklarının tipik tecellilerinden olarak, bu kadın şahid de, bildiklerini meçhulden çıkaracak vasıtayı, İstanbulda değil de, Medine'de bulmuştur. İşte elinizdeki sahifeler, esrarlı ölümün seksen sekizinci yıldönümünde, Sultan Aziz muammasını alaca karanlıktan tam ve mutlak bir aydınlığa iten meraklı ve ibretli ifşaatın hikâyesidir.

★ — HİCAZ ÇÖLLERİNDE ÜÇ SÜRGÜN..

Sene 1890... Osmanlı ülkesinde Sultan Hamid'in şahsî ölçüler ve ferdî istibdad üzerine kurulu idaresi istediği hayat nizamını memlekette kurmuş. Hafiyelik, resmî devlet hizmeti halinde... Dışarıya karşı ne kadar bitkin ve zavallı isek, içerde de o nisbette müsamahasız bir hava var: Hürriyet'i dolayısiyle bile olsun anlatan hiç bir hareket ve kelime, hiç bir düşüncenin yeri de yok, imkânı da... Aynı ailenin fertleri içinde birbirlerini «jurnal» edenlere rastlamak bile tabiî sayılacak kadar Türklüğe yakışmıyan bir manevî ruhî çöküntü vatanın asıl derdi... Yıldız Sarayının şehre hâkim tepelerinden görülebilen İstanbul iç limanında ve çok zaman Dolmabahçe sarayı önlerinde daima harekete hazır duran «İdare-i Mahsusa» nın vapurları, İstanbulda bulunması arzu edilmiyen kimseleri, bilhassa gecenin geç saatlerinde gizlice alarak yola çıkıyor. Nereye?.. Eğer içindeki yolcu-

nun yaşama gücü varsa, çok zaman Cidde'ye!.. Yahut Hudeyde'ye!... En talihlileri ise Bingazi veya Yafa'ya... Oradan nereye sürülecekse, sıkı bir kontrol altında uzun çöl yolculuğu başlıyor... Sultan Hamid kan dökmüyor, asla haşîn ve zâlim değil!.. Fakat O'nun kendisine ait (garib bir zulmü) var: Çoluğundan çocuğundan uzak tutarak, Arab Yarımadasının ücrâ, sessiz, kimsesiz, iç dökecek, dertlenecek, başbaşa verecek kimsesi olmıyan, gözden ve gönülden ırak bir köşesine sürmek!.. Bu cezanın dehşetini çekmiş olanlardan kopup gelen feryatlar öylecesine korku yaratmıştı ki, böylesine uğramamak için ruhu ve ahlâkı zayıf olanlar arasında babasını, kardeşini, en yakınını «jurnal» edenler hareketlerinde mazeret bulabiliyorlar: Sürülenlerin en hatırlıları, Mekke ve Medine gibi mukaddes şehirlere gidenlerdir. Bunun için de öyle bir manevî sebeb var ki, gidenin şikâyet değil, minnet ve şükran ifade etmemesi, onun **«selâbet-i diniyyesi»** nin zayıflığına bir delil, belge sayılıyor: **Mücavir-i Nebîliğe** lâyık görüldüğü halde, minnetini arzda tereddüd göstermiş olması... **Mücavir-i Nebî**'lik, «Peygamber komşuluğu» dur. Getirdiği dinde bile zorlamayı kabul etmiyen, vicdana ve hürriyete en geniş hak tanıyan ve hiç bir zulmü ve zorlamayı tasvib etmiyen Hazret-i Muhammed'in hayatının geçtiği yerlerin yakınına sürgün edilmeyi, bir saadet gibi gösterme hareketinin herşeyden evvel, bizzat Peygamberimizin muhterem ve aziz ruhunu üzdüğüne şüphe mi vardı? Fakat neylersiniz ki hiç bir din ve fikir adamı çıkıp bu yapılanın bir ahlâk çöküntüsü olduğunu söylemiye kudreti yoktu. Medenî cesaretler böyle bir çöküntü içinde idi: Bu tethiş yolu ile de, Müslümanlığın mukaddes toprakları, çeşitli sebeplerle İstanbulda istenmiyen sürgünlerle dolmuştu.

1890 yılında Medine'de ÜÇ SÜRGÜN birleşmişlerdi: Bunlardan birisi çok genç bir zabit, ikincisi vaktiyle Sultan Hamid sarayının en nüfuzlu harem ağalarından birisi, üçüncüsü de, Sultan Aziz devrinin Saray Baş Kalfa'larından birisi...

Genç zabit, şahsiyetini daha sonra Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa Reisi olarak yakından bileceğimiz Eşref Beydir: Babası, Sultan Aziz ve Sultan Hamid'in «Kuşcubaşısı» idi. Bu ünvan içinde Sarayın en önemli mevkilerinden birisini işgal eden Eşref ve Selim Sami Beylerin babası Mustafa Nuri Bey, Sadrıazam (başvekil) Tunuslu Hayrettin Paşanın hafiyelere karşı giriştiği cesaretli mücadelede, Sadrıazamın tarafında olduğu ve bu inancını açıkça söylediği için Medineye sürülmüştür: İki genç oğlu da, yaşlı babalarını yalnız bırakmak istememişler ve kendisiyle beraber bu meşakkat ve zahmet dolu yolculuğa katılmışlardır.

Medine'de buluşan ÜÇ SÜRGÜN'den ikincisi, Sultan Aziz'in musahiblerinden Tayfur Ağadır. Kendisi Habeşli olan ve çok güzel, endamlı olduğu için Sarayda «CEYLÂN» adıyla anılan Tayfur Ağa, Sultan Aziz'in ölümünden nice yıllar sonra, Sultan Hamid bu meseleyi bilhassa Mithat Paşayı mahkûm etmek ve yoketmek için bir sebeb olarak ele alınca, mahkeme huzurunda «doğru» yu, yâni Sultan Aziz'in öldürülmeyip intihar ettiğini söyleyince, ifadesi zabıtlardan çıkarılmış, ve **«fazla konuşması tehlikeli görülerek»** sürülmüştü.

Üçüncü sürgün, Sultan Aziz'in annesi Pertevniyâl Sultanın Baş Kalfası ve Hazinedarı olan **Mah-i Felek Kalfa** idi. Mah-ı Felek Kalfa da, mahkeme önünde **«— Ben Allahın huzuruna rahat vicdanla gitmek isterim. Bu dünyadan insan bir doğru kalb, bir de beş arşın kefen beziyle gider. Bu dünya yalana, ahlâksızlığa değmez..»** demişti. Sultan Hamid, onu da Mah-ı Felek gibi Medine'ye sürdürmüş ve Mithat Paşa da Taif'de boğdurulmuş, yâni gayeye varılmış olduğundan, hâdisenin istenildiği gibi konuşmamış olan son şâhidinin de gözlerden ve vicdanlardan uzak tutulması temin edilmişti.

İşte, ÜÇ SÜRGÜN böylece Medine'de birleşmiş oldular...

★ — SÜRGÜNÜN İLK GÜNLERİ:

Son yüz yıl tarihimizin «karanlığa soktuğu» hâdiselerden Sultan Aziz'in ölümüne ait hakikati biz, ÜÇ SÜRGÜN'den birisi olan Eşref Beyin, hâdisenin görgü şâhitlerinden Tayfur Ağa ile Mah-ı Felek Kalfadan dinledikleriyle öğreneceğiz.

Malûmdur ki, Sultan Aziz, Birinci Meşrutiyeti ilân hareketinin neticesinde, Seraskker, yâni Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa ile, Hürriyet Babası Mithat Paşa, Mekâtib-i Askeriye Nazırı Şıpka Kahramanı Süleyman Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ile, daha sonra «Yeni Osmanlılar» ın kadrosunu teşkil eden Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavî gibi şahsiyetlerin müşterek hare-

ketiyle tahttan indirilmiş, veliahd Murad Efendi «BEŞİNCİ SULTAN MURAD» adıyla tahta çıkmıştı. Beşinci Murad, kendisine bağlanan bütün ümitleri gerçekleştirecek çapta aydın ve hürriyetçi bir şahsiyetti. Ne yazık ki, doksan üç günlük bedbaht bir saltanattan sonra, hâdiselerin yarattığı dimağî rahatsızlıkla saltanat makamından uzaklaştırılmış, yerine, ağabeysinin Meşrutî bir idareye kavuşturma yolundaki hareketlerine devam vaadı ile veliahd Hamid Efendi, **Abdülhamid-i Sanî = İKİNCİ SULTAN ABDÜLHAMİD** adıyla Osmanlı tahtına geçmişti. Çok mağrur, haysiyet sahibi, asabî bir şahsiyeti olan Sultan Aziz ise, hal'inden altı gün sonra, sakalını düzeltmek için istediği ucu sivri bir makasla, sol kolunun kan damarlarını keserek intihar etmişti. On dokuz doktorun imzası olan raporda intihar, fennî ve adlî tahkikat sonunda tesbit edilmişti.

Aradan seneler geçtikten sonra, Sultan Hamid'in bilhassa Mithat Paşanın şahsını hedef tutan o meşhur ÇADIR KÖŞKÜ DÂVÂSI'nın safhaları ayrı ve ibretli mevzudur. Eşref Bey, genç yaşına rağmen, hâdisenin içyüzünü babasından ve Saray erkânından dinlemişti. Medineye sürüldükleri zaman, Tayfur Ağanın ve Mah-ı Felek Kalfanın, yâni hâdisenin asıl iki «görgü şâhidi»nin orada olmasını bir fırsat saymış, vak'anın içyüzünü onlardan dinlemişti. Bu iki şehadet de, Mithat Paşayı mahkûm edebilmek için hâdiseye «cinayet» hükmünü vermeye peşin kararlı olan Mahkeme tarafından zabıtlara geçirilmemiş, ve iki şâhit de, sırf bu sebeble sürülmüştü. Bu sebeble Eşref Beyin tesbitleri, her bakımdan değerli idi.

Böyle hâdiselerde kendisine mahsus «Osmanlı» üslûbu ile not almak âdeti olan ve bu itiyadını, en buhranlı ve hareketli günlerde de terketmiyen Osmanlı İmparatorluğumuzun Teşkilât-ı Mahsusa kurucusu ve reisi rahmetli Eşref Sencer Kuşcubaşının bana tevdi ve emanet ettiği dosyalarından dinliyeceğiz. Zannediyoruz ki bu «ifşaat», günümüzde bile maksatlı olarak hakikatten gayrı gösterilmek istenen vak'a üzerindeki iddiaların içyüzünü ortaya koyacaktır.

Şimdi Eşref Beyi dinliyelim:

★ — BİNBİR İNSAN İÇİNDE :

Sultan Hamid; sarayına mensub bendegân ve saraylıları sürgüne göndermeyi kararlaştırmış ve ehemmiyetli ve esrar bilicileri

Saltanatının ilk yıllarında Sultan Abdülâziz. (Sadrıâzam Keçecizade Fuad Paşanın torunu rahmetli Salih Fuad Beyefendinin koleksiyonundaki yağlı boya tablodan.)

(Âli, Fuad, Mithat Paşalara inansa ve bu büyük devlet adamlarının vatan hayrına olan didinmelerini desteklese ne olurdu? Mert, cesur, vakur, âlicenab ve bir OSMANLI PADİŞAHIna yakışır azamet ve haşmete sahipti. Akdenizde dünyanın ikinci donanmasını ve savaş gücü Rusyayı ürküten bir orduyu miras bıraktı. Ülkenin istediği ıslâhata «hayır» demesi kendisi için olduğu kadar vatan için de elemli oldu.)

Medine-i Münevvere gibi ecnebîlerin, yâni Avrupalıların giremiyeceği ve denizden asgarî dört konak uzak olan mubarek mahallere aşırırdı. Saray adamlarının erkekli kadınlı sürgün yerleri burası idi.

Babam da zat-ı şahane ile birlikte aş yapar, pek sevdiği güvercin ve sair kuşlariyle her gün beraberce vakit geçirirlerdi. Bu derecede padişahına yakın bulunan babam, yirmi beş sene mütemadiyen beraber bulunduğu padişahına karşı güya huşunetli bir cevapta bulunuyor. Bu sebepten ben ve kardeşim

Sami'nin babamla birlikte sürülmemize irade-i seniyye çıkıyor. Nereye? Biz de sır sahipleri ve saray işlerine vâkıf kişiler gibi Medine'ye gönderilmek ve kalebent edilmek üzere Beşiktaş karakolunda tevkif olunuyoruz. Sene tam 1900... Sultan Hamid'in yirmi beşinci sene-i devriyesinin şenlikleri yapılırken tevkif ile taltif edilen (!) biz kurbanları İstanbuldan Şerefresan vapuruna bindiriliyoruz. Vara vara vardık, Peygamberimizin diyarına. Arzettiğim gibi, tek Avrupalı, Hıristiyan, Mesihî, Yahudi filân yok. Burası Mekke'ye nisbetle dört yüz küsur metre yüksekte, havası güzel, mücavir-i Nebî (Peygamber komşuluğu) namiyle Türkiyeden, Bosna'dan, muhtelif yerlerdeki İslâm diyarından gelen bize ve lisanımıza yakın demetler ve düzinelerle buradalar. Demet tâbirini yadırgamayınız. Orada vatan hasreti bizleri hep birbirimize bağlamış ve demetlemişti. Birbirimizle konuşur, birbirimizle dertleşir, itimat edenleri birbirlerine hükûmeti baştan aşağı tenkitle öc alırdık. Ne yapalım? Haksızlığa uğrıyanın yegâne silâhı, içini boşaltmaktır.

Kimler yoktu: Musahipler, ocak ağaları, ashab-ı rütbeden ve hatta babamın gençliğinden beri babamla kapı yoldaşlığı yapmış zevat-ı âliyeden madut ve ekseriyet tavaşî (haremağası) kimseler, tecrübeleri ve gördükleri muameleleriyle yetişmiş olanlar da vardı. Sultan Aziz'in ve Sultan Murad'ın hal'inden, Ali Suavi vak'asından, Sultan Hamid'in burnunun dibi addedilen hususî dairesinin kendi gibi bir tavaşî arkadaşını katleden ve bu sebepten bir gece Beşiktaş karakolu arkasında asılmasiyle neticelenen Nedim ağa vak'asından ve harem dairesi yangınından, Sultan Hamid'in pek sevdiği bir kızının kibritle oynarken cayır cayır yanarak biçare sultancığın elemli hâdisesinden, şundan, bundan alâkalı olan bu sürgünlerden mürekkep ve ekserisi içten ve haremden saraylılar arasına babamla biz de perçemledik. İş yok, güç yok; sofu isen beş vakit namazla memuriyetin padişaha dua! Bu vaziyetten istifade etmeğe heveslenip tarihî hâdiseleri toplamağa koyuldum. Âdeta içten gelen bir aşkla bu işin tiryakisi oldum.

Cidde'den Mekke'ye gönderildiğimizde ilk olarak bir alay; nefer iken zabit yapılmış, sebebi: Mithat Paşayı iki arkadaşiyle boğduklarında işin içinde fiilen ve haricinde fer'an zimedhal olan ve ekseriyeti cahil bulunan bu adamlara saraycı ve Mithat Paşalar aleyhtarı görünerek hâdisenin içyüzünü öğrendim. Bundan sonra Sultan Aziz öldürüldü mü, yoksa kendi kendini mi öldürdü, bunun üzerinde yürümeğe başladım. İlk olarak Sultan Aziz'in hal'i işinde bulunmuş ve mahkemeye çekilmiş olan baş kalfa Mah-ı Felek ifadesinde «bugün sağ isem yarın iki elim yanıma gelecek, gözlerim kapanacak ve kapatılacak, dünyaya veda eyliyeceğim. Oraya hasenatım ve Allahıma olan ibadetim ile, kötülük etmiyerek varmağı isterim» diye hakikati söylemekten çekinmiyor. Tehditler yapılıyor, servetler vadolunuyor, bu kahraman kadın «kabrime dünya malı olarak götüreceğim ancak kefenimdir. O da benimle çürüyecek. Rica ederim ruhumu kirletmeyin. Onun temizliği ile ak alın mahşere varmaktır emelim» gibi şairane ve makulâne ve âlicenabane sözler söylüyor. Mahkeme Reisi Sürurî Efendiyi tahkikat sırasında kızdıran bu kadın Sultan Hamid'in «defedilsin bu saçmalayan deli» iradesiyle Medine'ye sürülüyor. Tek başına temiz ve doğru olarak ifadede bulunan, red kabul etmez bu işin şahidi de burada. Bizim geldiğimizde bu muhterem kadın yirmi seneye yakın orada sürgündü. Bundan maada Tayfur, Dilâver ve Hüsameddin ve Ferit ve Cafer ağalar da vardılar. Bunlarla da konuştum ve hâdiseyi tamamen öğrendim. Mah-ı Felek kalfa Sultan Aziz zamanında saraylıların serbest içeri ve dışarı çıktıkları günlerden babamı pek iyi tanır «pehlivan yapılı, kuvvetli bir insan güzeli idi baban» diye de babamı methederdi. Yani babamın da eski kapı yoldaşı bulunmakta idi. Biz de ona bu yakınlık ve felâket yoldaşlığı sebebiyle «Hala Hanım» namiyle hitap ediyorduk. Bu yakın telâkkiden cesaret alarak Sultan Aziz'in hal'inde Valide Sultan (Pertevniyal) in pek sevgilisi olan bu baş kalfaya bana anlatacaklarının, tarihe mal olacağını söyliyerek, Sultan Aziz vak'asını ondan dinledim. Daha sonra Sultan Aziz'in musahiplerinden ve habeşlilerden güzelliği ve boyu bosu ve gözleriyle meşhur Tayfur Ağa ile de konuştum, söylettim. Bu ikisinden Abdülâziz nasıl uyandırıldı, nasıl harice alındı, nasıl saltanat kayığına bindirildi, nasıl biri tarafından ağız tecavüzüne uğradı, ve nasıl Topkapı sarayına götürüldükleri, sonra takım takım kayıklarla ve cemaat halinde diğer bazılarının gelmeleri, saraya vardıklarında tozdan oturacak bir oda bulamadıklarını, âcilen temizlik yaptırılarak ancak bir odanın nasıl temin edildiğini ve birkaç gün sonra, Sultan Aziz'in bir müracaatiyle Çırağan sarayının fer'iye da-

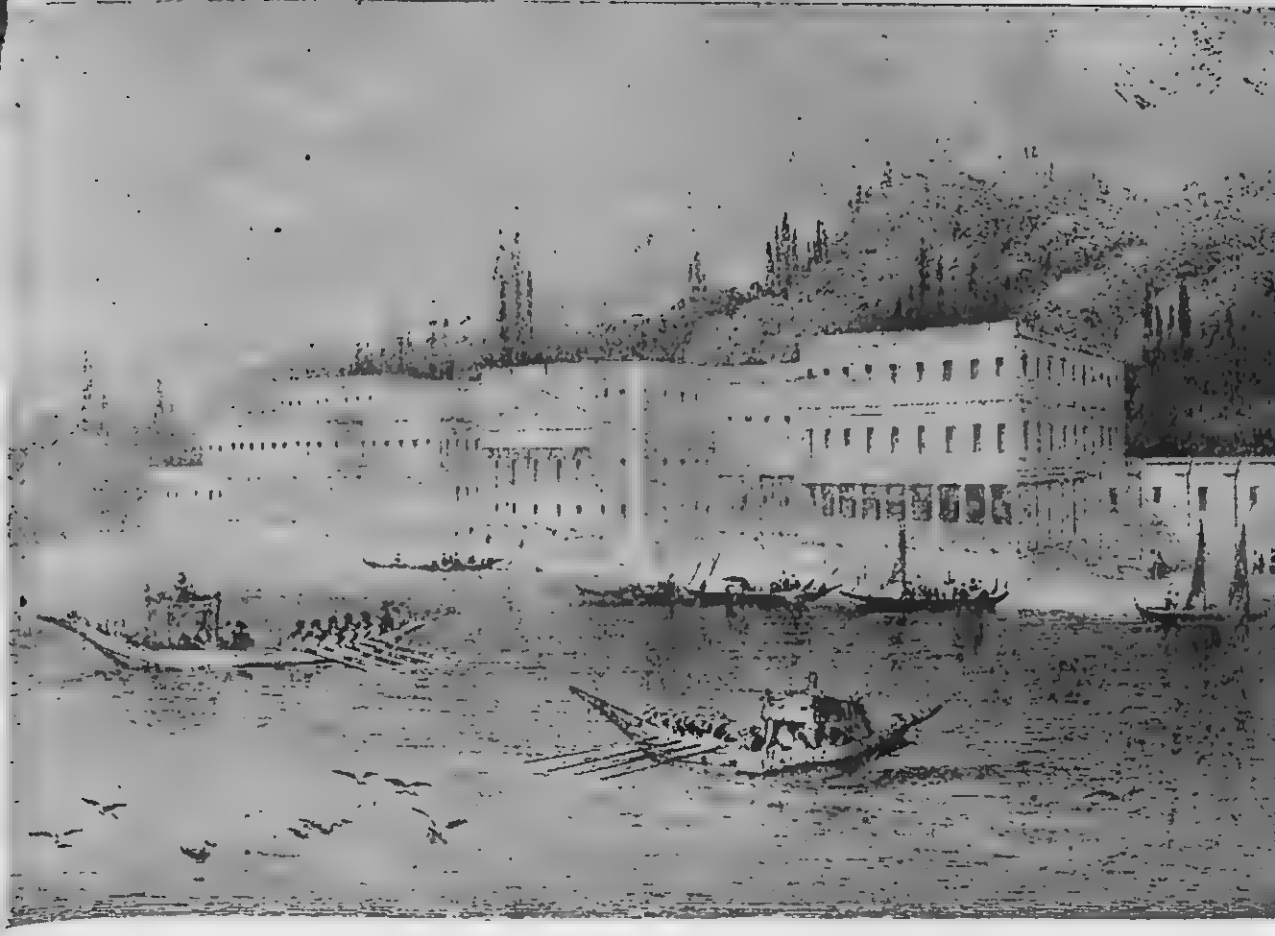

Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinin kendisine tebliğ edildiği ve saltanatının büyük kısmını içinde geçirdiği Dolmabahçe Sarayının Tanzimat yıllarındaki hâli.
(Mermerler, dile gelse de, gördüklerini bir anlatabilse...)

iresine nasıl nakil ve orada nasıl intihar ettiğini dinledim. Evvelâ şimdi Mah-ı Felek kalfayı dinliyelim:

★ — KAYSERİLİ AHMET PAŞA KARA HABERLE GELİYOR:

«— Dinle Eşref Bey oğlum... Bundan tahminen 24-25 sene evvel ben baş kalfa ve Valide Sultanımız Pertevniyal Efendimizin de hazinedar ustası idim. Musahip Tayfur da bilir; sarayın imtiyazlı şahsiyetlerinden idim. Vazifem dolayısiyle sabahları erkenden kalkar ve nöbetçi kızları ve nöbet ağalarını iç tarafta teftiş ve kontrol ile vazifeleri üstünde sabaha alt talimatı verirdim. Acemi kızlardan ve istidadı görülenleri kendi yanımıza alır ve bunların ihzar eylediği ibriklerden sabah namazımızın aptestini alırdım. Bir gün böyle leğen başında aptestimle meşguiken, orta kapının dış nöbetçi ağası iç nöbetçi ağasına kapının kuzuluk üstü küçük penceresinden seslenerek mühim ve müstacel bir maruzatın bulunduğunu haber veriyor. Gerek içten ve gerekse dıştan nöbetçi ağaları yekdiğere seslendikte bu haber penceresinden birbirleriyle görüşebilirler. Bir başın bile sığması mümkün olmıyan bu pencere kilitli olamaz. Fakat asıl orta kapı, içten bizim ve haremağalarımızın nöbetçileri tarafından ve yine aynı şekilde dış taraftan da diğer nöbetçiler tarafından ağır kilitler ve muhkem bronz kollarla kapatılırdı. Bu orta kapıdan şimdi, dıştan içe haberler olduğu bildiriliyor. Evvelâ ben çağırılıyorum. Süratle ve merakla yarı kurulanabilmiş olarak kapıya koşuyorum. Dış nöbetçi ağası haber penceresinden:

«— Valide Sultan efendimize malûmat verilsin, pek mühim bir maruzatta bulunmak üzere Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa Hazretlerinin (Kayserili) geldikleri bildirilsin» deniyordu. Ben şaşkınlıkla «Ne var acaba?» diye soruyorum. Orta kapının açılması sabahları ekse-

riyetle valide sultan emriyle olur veyahut bana verecekleri emirle kapılar iç ve dıştan açılırdı. Açılıp da kanatları tamamen değil, iç ve dış kilitler ve kol demirleri (yani bronzlar) açılır ve ekseriyetle kuzuluktan girilir ve çıkılırdı.

★ «— ACABA MOSKOFLAR MI HÜCUM ETTİ?»

Ben Kaptan Paşanın böyle sabahın erkeninden gelişindeki hikmete bir mâna verememekle beraber, el ve göz işaretleriyle henüz açılmamış olan kapı kollarının ve kilitlerin sıkı tutulması emrini verdim. İç ağaları da elleriyle kilitleri tutarak omuzlariyle de kanatlara dayanarak sanki kapı muhkemleşmiş oluyordu. Ben hemen Valide Sultanın yatak odalarına koştum: «— Valide efendimiz, valide efendimiz, efendimiz;» diye seslenmeğe başladım. Ne istiyorsunuz Mah? diye seslendiler. Şey efendim. Kaptan Ahmet Paşa gelmişler, şey, valide sultan efendimize maruzatları varmış, demem üzerine içeride bulunmakta olan nöbetçi kıza kapının açılmasını emretti. Kapı açıldı. Şaşkın bir hal almış olan valide efendimiz, maruzatımı tekrarlattı. Yataklarından inerken ayaklarına giymek istediği incili terliğine henüz bir ayağını sokmak üzere idi, acele ile, ayağının burkulmasından husule gelen bir ayak dönüşüyle terlik nasıl bilemiyorum altüst oldu. Henüz daha bir ayağı yere temasta diğeri değilken koştum çevrilmiş olan terliği düzeltip ayaklarına elimle yerleştirdim. Valide Sultan «Hayırdır inşallah, bu bir hayırlı mâna değil» dediler. «Allah muhafaza etsin» duasiyle ben de mukabelede bulundumsa da benim de keyfim bozuldu. Hiç bir vakit görülmemişti, böyle sabah sabah bir ziyaret vukuu...

Valide Sultan efendimizin koltuklarına girdim, bitkin ve uyku sersemliği ile şaşkın bir halde orta kapıya nazır bir mahalde durduk. Valide efendimizin:

«— Sorunuz, ne istiyorlar?» demelerine mukabil, dıştan:

«— Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa, vüzera tarafından gelmişlerdir, zat-ı şahaneye maruzatları varmış» denildi. Valide efendimiz bunu nasıl karşıladılar bilmiyorum, ben kendi kadınlık kafamla «Acaba Moskoflar mı hücum ettiler, muharebe mi var?» diye bir şeylere zihin yormağa başladım. Yine ben koltuklarında zat-ı şahanenin yatak odaları kapısına vardık. Pertevniyal Sultan, oğlu Abdülâziz'e çok zaman «Arslanım» derdi. Yine:

«— Arslanım, arslanım, arslanım...» diye üstüste seslendi. İçeriden:

«— Ne o valide?»

«— Arslanım (yutkunuyordu) vüzera kullarınızın bir maruzatı var» demeleriyle kapıya gelip ve yarım olarak kapıyı açıp berayı edep kanat arkasına vücudunun yarısını siper ettikte —anlıyordum ki elimizden bir kâğıt aramada— Valide Sultan efendimiz:

«— Hayırdır inşallah. Vükelâ tarafından Kaptan Ahmet Paşa kulunuz gelmişler, arsla-

★★

Dedesinin Türbesinde

Bursada açılan ziraat sergisi dolayısiyle Sultan Âziz, Osmanlı İmparatorluğumuzun BİRİNCİ BAŞŞEHRİ'ne gitmişti. Bu seyahat sırasında, dedesi Yıldırım Bayazıt'ın kabrini de ziyaret etti. Fâtihasını okuduktan sonra, hemen ardında olan Başmabeyincisi Hafız Mehmet Beye dönerek:

«— Anlamadığım şudur: Mademki Timur'un eline esir düşecek bir felâket başına geldi. Neden canına kıymadı? Böyle bir zillet, yaşamıya değer mi?» demişti.

*
* *

Kendisi ile Pariste tanıştığı ve Sadrazam Fuad Paşaya dönüş sırasında: «— Bu adam, bir kahraman değildir. Gösterişe pek meraklı... Sadece zevahiri kurtarıyor.» dediği Üçüncü Napolyon, Sedanda Almanlara esir düştüğü zaman, Âli Paşaya şunları söylemişti:

«— Ben vaktiyle Fuad Paşaya da söylemiştim. Bu adam cesur bir insana benzemiyordu. Sedan kalesinde bu kadar gün mahsur kalmış. İnsan bir huruç hareketi yapar, hiç olmazsa harb meydanında şerefle ölür. Böylece esaret zilletine düşmez.»

*
* *

Ve, kader kendisini, bir esarete değil, tâc ve tahtından uzaklaştırmıya zor ladığı zaman, dedesinin mezarında ve muasırı olan bir İmparatorun hareketi önünde tenkid ettiği vaziyete düşmedi: Aşırı bir haysiyet duygusu ile, kendi eliyle hayatına son verdi. Mizâcı, ahlâkı, çapı, düşünceleri ve tutumu böyle bir hareketine imkân veriyordu.

Ölüm şekli ve tarzı da bunu göstermektedir. Rahmet olsun...

nımı görmek istiyormuş» demesiyle gayet bol ve uzun, topuklara kadar olan sadakor geceliğini bir eliyle yandan toplayarak çehrece bozulan rengine mukabil harekâtında bir serbestî olarak denize nazır ve perdelerle örtülü pencerelerden birinin perdesini yarım tertip açarak ve denize bakarak, kafasını sallayıp acı acı tebessümle: «— Meğer donanma da gelmişmiş!.. Ya! Demek sizi bugün için almışım ha?» demesini işitiyoruz ve bütün bu harekâtını yarım aralık kapıdan görüyoruz. Valide Sultan, Sultan Aziz'in bu son sözlerinden zangır zangır titremeğe başladı. Bunu gördükte ben de beni gören acemi kızlar ve saraylı ustalar da telâştalar. Hep birbirleriyle toplu bir vaziyette şaşkınlar. Hangimiz değil!.. Kim kaldı şaşırmayan?

★ — SULTAN AZİZ DIŞARI ÇIKIYOR ve KENDİSİNE TAHTTAN İNDİRİLDİĞİ BİLDİRİLİYOR :

Zat-ı şahane «— Kapıyı çekiniz, hazırlanayım» dediler, kapıyı ben çektim, bir ağlaşmadır boşandı hepimizden. Lâkin bu ağlaşmalar dudaklarımızı dişleyerek sükûtî bir halde ve için için hıçkırıklarla. Zira hepimiz Valide Sultan efendimizden korkmaktan ziyade tazimen ve hürmeten cebr-i nefsteyiz. Bir müddet sonra efendimiz askerî günlük ve arkası yırtmaçlı setresini giymiş, kılıcını da boynundan çaprazvarî asmış olarak odası kapısından dışarı çıktı, hep biz sükûneti muhafazaya çalışmadayız. Zira ortada fol yok, folluk yok, bir mânasızlığa meydan vermemeğe uğraşmadayız. Validesine dönerek:

«— Canım merak ve telâş edecek ne var? Rica ederim, haydi yerlerinize gidiniz. Valide sen de rahatsız olma, üzülmeyiniz, haydi istirahatinize gidiniz» dedikten sonra; «Açın kapıyı, Bismillâhirrahmanirrahim» deyip orta kapıdan dış aralığa çıktı. Biz de nerede ise ardısıra gayritabiî bir duyuş ile yakından ve âdeta kaç göç âdabına riayetimiz olmuyorcasına koridorda ve gûya siperdeyiz. Padişahı görünce Kayserili Ahmet Paşa askerce olan vaziyetini tazimle alarak:

«— Efendimiz, bütün vüzera ve alâkadar ülema içtimaı ve kararlariyle zat-ı şahanenize arza geldim. Şimdilik Topkapı sarayına teşrif-i hümayununuz için tertibat alınmış ve şimdilik emir buyuracağınız maiyetleri de beraberlerinizde bulunacaklardır. Ve peyderpey irade buyurulacak bendegân ve saray takımlarınız da size iltihak edebileceklerdir. Asakir-i şahane kullarınız da safbeste-i ihtiramdadırlar, buyurunuz efendimiz» dedi. Bu, Sultan Aziz'in tahttan indirilmesi; yâni hal'edilmesi idi. Ahmet Paşanın sözlerini duyan Valide Sultan oracığa düştü. Valide efendimize muavenete ve hizmetlerine koşayım dedim, ben de

Kapağımızdaki Klişe

Sultan Aziz kimdir?

Kapağımızdaki klişede, son resmini gördüğümüz Sultan Abdülâziz, Osmanlı Padişahlarının otuz ikincisidir. 1830 da doğdu, 1876 da, izahatını bu yazının içinde okuyacağınız şekilde intihar etti.

İkinci Sultan Mahmud'un oğludur. Büyük kardeşi Abdülmecid'in ölümü üzerine 1861 de 32 yaşında iken tahta geçmişti. Tahta çıkışından bir sene sonra Mısır'a, daha sonra Paris ve Londra'ya seyahat etti. Esas mizâcı olarak mağrur, mütekebbir, vekarlı bir insandı. Donanmayı kuvvetlendirmek için büyük faizlerle dış borçlar yaptı, Orduyu ıslâh etti. Zamanındaki Bosna ve Bulgar ayaklanmaları bastırıldı. Tanzimat'ın değerli tatbikçileri olan Âli ve Fuad Paşa zamanlarında Sultan Aziz, istibdad ve israfı mümkün olduğu kadar önlenen ve iç ıslâhata müdahale etmiyen bir Padişahtı. Fakat Mahmud Nedim Paşanın sadrıâzamlığı ile beraber Saltanatının ikinci devresinde, Tanzimat'ın kanunu hâkim kılan prensiblerini ilga etti ve ferdî hegemonyaya saptı. Yeni Osmanlıların çıkışı ve mücadelesi bu siyasete karşıdır.

Başlarında Mithat ve serasker Hüseyin Avni Paşa ile sadrıâzam mütercim Rüştü Paşanın bulunduğu bir hareketin vaziyete el koymasından sonra tahttan indirildi, yerine, hürriyetçi fikirleri bilinen veliahd Murad Efendi «Beşinci Murad» unvanıyla Osmanlı Tahtına geçti.

★★★★★★★★

yığılıp kaldım. Aman valide efendimizi içeriye alın diyebildim. Bir kısım ağalar valide efendimizle meşgul, kızların da yardımiyle valideyi ve beni de omuzlarcasına içeri aldılar. Bir kıyamettir kopuyor, bazı bendegân efendimizi takipte, bir kaç kız «Efendimiz, bizi de al efendimiz,» diye feryadı basmadalar. Valide odasına emirsiz ayak basılmazken orası o gün hepimiz için bir melce oldu. Ayılanlar bağırıyor, bağıranlar bayılıyor, bir kısım kızlar pencerelere üşüşmüşler efendimizi rıhtımdan kayığa binerken feryatlariyle bir cenazeyi teşyi edercesine ah-ü figandalar. Buraya kadar olanı benden haber aldınız. Bundan ötesini yani denizden seferlerini, Topkapıya nasıl vardığını, ve oraya nasıl yerleştirildiğini ve bizlerin peyderpey Topkapıya sonradan nasıl sevkedilip tekrar zat-ı şahaneye mülâki olduğumuza değin aradaki vekayii beraberlerinde giden musahip Ceylân Tayfur'dan öğreniniz. Ben size tekrar Çırağan'a naklimizden sonraki hayatımızı —zira intihar günü Tayfur bulunmadı— ve intiharın nasıl vukua geldiğini ve kaç sene sonra «zat-ı şahaneyi öldürdüler» diye vârislerine nasıl dâva açtırdıklarını ve beni Yıldız Mahkemesine nasıl çektiklerini ve bildiklerimi doğru söylemekten ayrılamıyacağımı söylemem ve tehditlere, vaadlere de kulak vermiyerek Allah için bildiğimi söylemekten ayrılmadığımdan buralara kadar nasıl düştüğümü size anlattım. Tayfuru görür, Topkapı'ya olan sefer-i şahaneyi öğrenirsin» dedi. Ben de Tayfur'un Mugaysile'deki evine giderek ve bir akşam üstü içmekte olduğu konyak neşesi arasında onu söylettim. Şimdi Tayfur Ağayı dinliyelim:

★ — TAYFUR AĞANIN İFŞAATI :

Ben hal' gecesi nöbetçi olmadığımdan geç vakte kadar Beşiktaş Sarayı ile mutfağı arasında vâki ağalar (haremağaları) dairesinde bulunan kapı yoldaşlarıma ve ocağın eski ağaları lâlalara misafir gitmiştim. Geç vakit daireme döndüm ve yattım. Kulağıma dışardan «acaba teşrifi şahane mi var, ne oluyoruz, gidiş olsa basit bir merasimle olur» gibi sözler çalınmada, belki de kasden ben işiteyim diye söylemedeler. Kalktım, askerler gece yürüyüşündeler, ihtiyatlı bulunayım, belki merasim var da benim haberim yok; diye Dolmabahçeye geldim, asker tarafından alıkonuldum. Bir zâbit emrinde kaldım. Sabah oldu, bu askerler Dolmabahçeyi yavaş yavaş abluka içine aldılar. Bakıyorum Harbiyeliler de var, genç genç çocuklar, padişahın tahttan indirileceğini, yâni hal'i hiç hatırlamadım. Ben mütemadiyen tahliyemi, sonra kendisinin mesul tutulacağını, vazifemin dahildeki ehemmiyetini ve mevkiimi zabite saymadayım. Efendimiz saraydan alınmış, rıhtıma çıkarılmış, askerler gayrı serbest bir haldeler, zira padişahı şimdi vükelâ ve asker elinde görüyorum. Kapı yoldaşlardan bazıları efendimizle, ve bazıları da iltihakta. Ben de hemen iltihak ettim. Efendimizin emirlerine tâbi olarak musahiplik yerimi aldım. Ne oluyoruz, benim de bildiğim yok. Yalnız saraydan ve içten içe gelen kadın ve saraylıların feryatları herhalde ağır bir vak'anın vukuunu ilânda. Hele zat-ı şahanenin her ne kadar metanetli ve vakar-ı şahaneleri yerinde ve vükelânın tazimleri ve terbiyeleri görülmede ise de, ne oluyorduk ve nereye gidiyorduk. O güne kadar böyle bir hal' filân da görmüş değilim ki, işin ağırlığını idrak etmiş olayım.

Rıhtıma yanaşan saltanat kayığına efendimiz binmekte iken Namık Paşa zade (mekteplı) ve binbaşı ve zat-ı şahanenin de yaverleri Ali Namık Beyin herkes sükût ve sükûnet ve tazimle teşyide bulunurlarken ansızın (delilığı tutmuşcasına) «Uğurlar olsun Aziz Efendi!» diye bağırması, hala üzerinde fena tesir yaptı. Saltanat kayığının gerisinde bulunduğum yerden gördüm ki; padişah, Ali Beye gayet gazubane nazarla bakmakta, Ali Bey (1) de yılışmada. Bilmediğim bir iki inkılâpçı zat (ümeradan) Ali Beyi muaheze edercesine bir hareketle geri çekmedeler. Kayığımızı birkaç muhafız kayıkları ve saraydan iltihak eden bazı kapı yoldaşlarımız takipteler. Hünkâr iskelesine çıkıldı, doğruca Topkapı sarayına varıldı. İşin tuhafı efendimiz asabi fakat sakin; etraf sanki bir gidişte refakat-i şahanedelermişcesine edep ve tazimleriyle hürmetteler. Yani muhafazamızdalar. Saraya zat-ı şahane ve biz maiyeti girdik. Saray toz ve toprak içinde, belki senelerden beri tozu alınmamış bir halde. Alâkadarlar, ve arkamızdan getiri-

(1) Bu Ali Beyi biz Medinede sürgün bulduk. Kendisi Yıldız Mahkemesince idama mahkûm edilmiş. Sultan Hamit cezasını ebedi sürgüne çevirmişti. Mithat Paşa ile Taif'e gittiğini, Mithat Paşa'nın nasıl öldürüldüğünü, Ali Beyin nasıl affedildiğini, Mithat Paşa vakasına geldiğimiz zaman anlatacağım. Beni çok sevmişti. Bütün hâdiseyi kendisinden dinledim.

len Valide Sultanla Mah-ı Felek ve bazı saraylı kızlar da harekete geçerek temizliğe, yani toz almağa başladılar. Bu aralık efendimiz salonda ve ayakta bir müdevver ceviz masanın yanında ve beklemede idi. Odasının temizlenmesine böylece muntazırken, o yanıbaşında bulunan masanın üstü de tozdan âdeta bir buzlu cam halinde matlaşmış ve hattâ asıl kendi cilâsı görünmemekte idi. Sultan Aziz bu toza sağ eli şahadet parmağını birleştirdi, kendisi hattat idi. Gayet güzel bir sülüs yazı ile istifle: (Vema tevfik-ı illâ billâh) diye yazdı ki; hayretle irkildiğimi hatırlarım. Göz lerim dolmuştu.

Oturması ve istirahat edebilmesi için odası ihzar olununcaya kadar sözü geçen masanın başında düşünceli bir halde bulunmakta idi.

Yeri hazırlandı hazırlanmadı içeriye istirahate alınmak üzere iken veliahd Murat Efendinin «Beşinci Sultan Murat» unvaniyle Padişahlığını ilân eden cülûs topları atılmağa başladı. Top sesini ilk olarak duyduğunda o acı ve pek hafif bir tebessümle kafasını iki tarafa sallarcasına hareket ettirdi. Biz ve temizlikle meşgul kızlar hüngür hüngür ağlamağa başladık. İşte bu toplar bilmem neden bizi yerimizden oynattı ve sarstı. Nihayet Sultan Aziz içeriye alındı. Soyundu, yanına kimseleri almıyordu. Kendisi kendisine hizmet ediyordu. Geceliğini giydi mütemadiyen odasında bir aşağı bir yukarı kafesindeki bir arslan gibi volta yapıyordu. Bir aralık bana emir buyurdular:

— Şu adamlardan (Topkapı Sarayı adamlarından) bana bir kalem, kâğıt, hokka isteyiniz, zat-ı şâhâneye (yani Sultan Murad'a) bir kâğıt yazacağım, demez mi, eh... bu lâf beynimi parçaladı, kalbimin kanadığını hissettim. İçimden; eyvah dün gecemizi nasıl yattık, sabahımızı nasıl bulduk diyordum.

Kâğıdı ve hokkayı Saray müdüründen temin ettik, önlerine koydum. Böyle bir iki hatve açıldım. Geriledim, fakat görüyorum.

Şevketmeab efendimiz (diye başlayıp:) Cülûs-u hümâyunlarınızı tebrik ve tes'id ile müteyemmen ve mübarek olmasını Cenab-ı Hakdan niyaz ve dualardan sonra: Böyle bir zamanımda bana kasvetli gelen bu saraydan Fer'iye sarayı gibi nezareti açık ve sıhhî bir mahalle naklim hususunda irade-i seniyyelerinizin şerefsuduruna muntazırım olbapta ve katibe-i ahvalde... mealinde bir tezkerecik yazdı. Bunu saray müdürüne götürüp verdim.

Sultan Aziz'e, tahttan indirilme kararını bildiren Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa. (Hafız Mehmet Bey hâtıratında, Padişahın kendisine «— Bu zatın her ağzını açtığında bir kara haber verecek hâli var..» dediğini kaydeder...)

Ve kendi kendime de: Böyle zamanda bizi kim dinliyecek, herkes cülûs şenlikleriyle başı dönmüş diyordum. Hayret, hemen ertesi gün bir tezkere ile cevabı geldi. Bunda: Ahvalin tabii bir hal almasına değin birkaç gün misafireten kalmalarını ve yakında istirahatlerinin temini hususunda her gûne irade-i seniyyelerinin lâzım gelenlere bildirilmiş olacağını Sultan Murad bildiriyordu. Evet burada pek az bir müddet oturduk. Çırağan Sarayının, Fer'iyye dairesine götürdüler. Ben fer'iyeye kadar gittim. Oradan beni aldılar, ve ocağa misafir verdiler. Efendimizden ayrıldım. Alt tarafını Mah-ı Felek'den anla.» diyordu.

★ — SULTAN AZİZ İNTİHAR EDİYOR :

Yine Mah-ı Felek kalfadan öğreniyoruz:

«— Gerek Topkapı Sarayında bulunduğumuz müddetçe ve gerekse Fer'iyeye gelip yerleştiğimizden sonra Sultan Aziz daima odalarında yalnız kalıyor ve arasıra kapı önünde bulunanlara validesi Pertevniyal Sultanın —bayılma illeti olduğu için— sık sık sıhhatlerini sorduruyordu.

Bir gün kapısını açıyor ve nöbetçi kıza:

«Haydi kızım bana bir makas getirin saç, sakalım uzadı kendim biraz fazlalarını alayım» diyor. Kız koşarak bana geliyor. Biz eşyalarımızdan zaten bir şeyleri alarak çıkmış değiliz. Herkes o telâşlı anda lâzım olacağını tahmin edebildiklerini birer bohça yapıp çıkmıştı. Zatî eşyalarımız bizden sonra saray ağaları muhafazası altında ve hükûmet emrinde kilitlenmişti. Hattâ bir gün gidilip herkesin kendi eşyasını alacağı da söylenmişti. Bu sebepten eşyalarımız yanımızda değildi. Bana müracaat eden kızdan efendimizin makas istediğini haber alan diğer bir kız, ben tırnak makasımı da getirdim dedi. Bizzat gidip efendimizden «Bu olur mu?» diye sordum. Hay hay tıknaklarım için de yarar. dediğinde; biz keselim efendim dedikse de bizi kabul etmeyip kendileri yalnızca kaldılar. Biz de yerlerimize çekildik. Ben, Pertevniyal Sultancığımla meşguldüm. Ne kadar bir zaman geçti aradan bilmiyorum. Nöbetçi kızlardan olup da efendimizin kapısında bulunan bir kız koşa koşa gelerek bana:

— Efendim; efendimiz içeriden inler gibi bir şeylerde bulundu. Acaba bir emirleri mi var? dedi. Ben:

— Efendimiz, fermanımız efendimiz diye bir iki seslendim, cevap vermediler. Bir dakikacık bile olmadı yine «ıh» diye bir ses geldi. Yine:

«— Efendimiz, bir iradeniz mi var, buradayım. dedim yine inildiler olmada, cevap verilmemede. Bunun üzerine size koştum geldim.» der demez hepimiz Valide hazretleri başımızda, odasının kapısına koştuk. Valde Sultan heyecanlı bir sesle:

«— Arslanım, arslanım diye var kuvvetiyle bağırdı. Cevap yok. Kapıya yüklendik, biz onlarca kız, kapıyı yerinden kımıldatamadık bile. Nihayet dış tarafa, erkekler tarafına bağırarak seslendik. Kızlar koşturduk. Birkaç erkek hademe ve kapıcılar da geldiler. Valide Sultan kırın kapıyı emrini verdi. Bunlarla biz de yüklendik, Kürd Mehmet Ağa vardı, o çok kuvvetli idi, onun yardımı işe yaradı. Kapının iç kilidi yerinden fırladı, kapı açıldı. Erkekler hemen geri çekildiler, biz kadınlar içeriye kendimizi attık. Biz içeriye girerken Sultan Aziz'in yüzü bizden yana idi, yatağında yatıyordu ve bizi görünce diğer tarafında bulunan duvara doğru bütün vücudiyle dönerek yüzünü duvara çevirdi. Bu esnada yatağın içini, kurbanda kesilen bir koyundan daha çok kanlar içinde gördük, feryat, figanlar. Padişahımızın üstüne kapanarak biçare efendimizi didiklemeğe başladık. Onu bir insan kümesi altına aldık. Valide Sultan feryat ve figanda. Erkekler de içeriye koşuştular. İçimizden hiç birimizin aklına kesilen damar yerlerini bağlamak gelmiyordu. Zaten bu kadarını akıl erdirecek ne kafamız vardı ki. Doktor, doktor gelsin, cerrah aransın diye tellâl gibi ortada dönenlerimiz pek çok. Tedaviye el uzatan yok. Bilen de yok. Oldukça zaman geçti. Kan akmada. Nihayet uzun şapkalı bir doktor geldi. Hemen çarşaf içine aldırttı. Ne hikmet bilmiyorum, koridora çıkarın dedi. Koridora çıkartılırken efendimiz daha sağdı. Konuşmuyordu, baygın gibi idi. Fakat nefes alıyordu. Koridora çıkarıldıkta dikkat ettim hiç hareket ve nefes kalmamıştı ve doktor da: «Haydi siz çekilin, Valide Sultanı da içeriye alın» diye ısrarda ve temiz bir çarşaf istemede idi. Çarşaf geldi, velinimetin üstüne örtüldü. Bu örtülüş ölüm yatağı örtülüşü idi.»

İşte, 1885 senesinde, Medine'ye nefyedilmiş olan ve Âdile Sultan Rubatı denilen evlerin birinde oturan Mah-ı Felek kalfanın bana söyledikleri bunlardır.»

★ — MAH-I FELEK NİÇİN NEFİY OLUNUYOR?

Mah-ı Felek neden Medine'ye sürülmüştü? Bunu da kendinden dinleyelim:

«— Seneler geçti aradan... Sultan Aziz takımları dağıldığı ve diğer saraylara verildiği halde ben hal-i istirahatte ve dolgun bir maaşla da Beşiktaş Sarayındaki emektarlar arasına alınmıştım. Serbesttim. Bir gün bir haremağası refakatinde Yıldız Sarayına götürüldüm. İç taraftaki harem dairesinde bulunan bir mahalle ayırt edildim. Burada bazı eski kapı yoldaşlarım tarafından Sultan Aziz'i arka taraf pencereden gidip de öldüren pehlivanlardan bahsolunmağa başlanıldı. Sultan Aziz'in veresesi kanına kan arıyorlar gibi hikâyeler söylenerek, kulağım doldurulmağa başlandı. Ben de «acaba kabil midir?» diye zihnen araştırmalara başladım. Peki amma; bir kere efendimiz güçlü kuvvetli bir arslandı. Sonra gece değildi ki arkadan, pencereden haydi açık buldular da girdiler, diyelim. Sabahlara kadar bir ağa, iki nöbetçi kızları kapıdalar. Bahusus böyle keder ve elemli bir zamanında «belki ansızın rahatsızlaşır da bir emirleri olur» diye nöbetçiler gözlerini dört açıp dikkatli bulunmaktaydı. He-

Sultan Abdülâziz'in tahttan indirilmesinden sonra Topkapı Sarayına götürülüşünü gösteren İllüstrasyonda çıkan klişe.
(Anlaşılan bu sebepledir ki, bütün haşmet ve kudret tecellilerine rağmen, **Mağrur olma Padişahım, senden büyük ALLAH var,** seslenişi, merasimlerin içine girecek kadar benimsenmişti.)

le gündüz olduğuna göre bu girmek isteyenleri birer yumrukla yere serecek olan bu kuvvetli padişahı nasıl tutup da kollarından kesiyorlarmış; kestiler de, sonra sünnet çocuğu gibi yatağına mı götürüp yatırdılar. Biz girdiğimizde sağ idi. Sağ sağ bırakıp da yine pencereden mi kaçtılar? Kaçtılar da gündüz olduğu halde arkadan kimseler görmedi mi? Haydi tertibat-ı hainane alındı diyelim. Efendimiz bunlarla boğuşurken nöbetçilerin hepsi de güpe gündüz el birliği ile Ashab-ı Kehf uykusuna mı vardılar? Değil bunlar, böyle bir gürültü olsaydı koca sarayın içinde çınlayan aksi sadalar yüzünden en ufak bir hareket haber alınırdı. Ben bunları zihnimde muhakemeledim. Hayır böyle değildir, «efendimiz kendine kıydı» diye vicdanımdaki kanaatimi ve bildiğimi söyledim. Sorgum esnasında tehdit edildim. «Sultan Hamid efendimizin adaletinden, eminim. Hem Allahım benimledir, bildiğimden şaşmam» dedim. Mükâfat vaadlerine de aldırmadım. Beni bu padişahımız efendimiz de şehzadeliği zamanından pek iyi bilirler. Yalan söyleyemiyeceğimi takdir ederler, zat-ı şâhânelerine bu dediklerim arzolunsun. Fazla tazyika mecalim yoktur. Benim insanlara vereceğim hesap kalmadı, ben artık Allahıma hesap veririm. Efendimizin ölümü üzerinde yalan söyleyemem.» dedim. Padişaha arzetmişler olacak ki, on beş lira maaşla ve eşyalarımı da almama müsaade ederek beni buraya sürdüler. Doğruyu sevmek yetmez oğlum... Doğru için fedakârlık ve mihnet çekmesini de bilmelidir insan...»

Muhterem Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın Medine sürgünü sırasında, Mah-ı Felek kalfadan dinledikleri, iki büyük gerçeği ortaya koyuyor: Sultan Aziz, intihar etmiştir... Tarih, ne muhteşem bir kudrettir ki, üzerine maharetle örtülen tahrif şalını, Medine sürgünü bir saraylı kalfanın ifşasiyle bile parçalıyabiliyor!..

ATATÜRK ve SELÂNİK

★ DOĞDUĞU EV :

Atina'dan gelen haberlere göre, eğer dış duvarı caddeye çıkıntı yapan Patrikhane, yolun genişletilmesi için istimlâk edilirse, Atatürk'ün Selânikteki doğduğu ev de yıktırılacakmış... Görenler bilirler ki, Atatürk'ün doğduğu evin ancak bir kin, intikam, garaz duyguları olmaksızın yıkılması için hiç bir sebep yoktur: Çünkü bu mütevazı ev, Selânik'te, evveldenberi, Türk ve Müslüman halkın yaşadığı mahallelerden birisinin ard sokağındadır.

Halbuki ATATÜRK doğduğu evi hiç bir zaman unutmamıştı: Çok sevdiği çocukluk arkadaşı Kütahya mebusu Nuri Conker'i, doğduğu evin aslî eşyasıyla ve haliyle muhafazasına Selânik Belediyesi karar verdiği zaman, giden heyete katmış ve dönüşünde ondan uzun uzun izahat almıştı. Doğduğu ve çocukluğunun geçtiği evin her köşe bucağını çok iyi hatırlardı. Bir defa da, hemşiresi rahmetli Makbule Atadanı zevci rahmetli Mecdi Boysan'la beraber Selâniğe göndermişti. Makbule Hanımefendi, ağabeyisine ait hatıralarında, O'nun vefasını anlatmak için en güzel misallerden birisini,

«— Doğduğu eve öylecesine bağlı idi ki, bir yapının bulunduğu vaziyetle bile yakından meşgul olur, onun her şeyini öğrenmek isterdi..» demişti.

★ — ATATÜRK ve SELÂNİK :

Atatürk'ün Selâniğe ait hatıraları daima taze ve canlı idi. Bu fıkranın içinde, Atatürk'le beraber, 1911 -1912 Trablusgarb harbinde Berka'da beraberce kilşelerini gördüğümüz Nuri Conker'in 1936 da Ankara'da beklenilmiyen ölümü, Mustafa Kemal'i çok müteessir etmişti. Yine, Selânik'te çocukluğunun bir kısmını beraber geçirdiği Kütahya mebusu Mehmet Somer'e:

«— Selânik'den sonra Nuri'yi de kaybettik...» demişti.

Gerçekten de, aradan yarım yüzyılı aşkın zaman geçtikten sonra, akıl ve mantık, bizim Rumeliden son kalan ve içinde Selânik, Kosova, Manastır, Yanya ve bütün Garbî Trakya bulunan vatan parçalarını neden yok yere elden çıkardığımızı izah edemiyor. 1908 le 1918 arasındaki büyük kayıblarımız içinde Anadolu'nun doğusundan önce Osmanlı Türklerinin egemenliği ve idaresi altına giren ve özü, sözü, mayası TÜRK olan bu toprakların yok yere ve boş yere elden çıkması, hâlâ kanıyan yaradır.

Yunanlılık bu!.. Müsamahasız, kalbsiz, adaletsiz ve haksız Megalo - İdea'nın önüne bir Türk destanı sürebilmiş olan Mustafa Kemal'i affederler mi? O'nun kendilerine gösterdiği o muhteşem müsamahaya karşı böylecesine adî bir mukabele ancak palikarya ruhundan gelebilirdi.

Böylesi daha iyi. Maskenin bir ucu daha kalkmış olur. Mustafa Kemal'in yeri tarihin kahramanlara ait bölümünün kalbidir.

İnançlar yoluyla
İktidar mücadelesi : 4

Hâcegân Hanedanı ve Nişapurlu Bekdaş

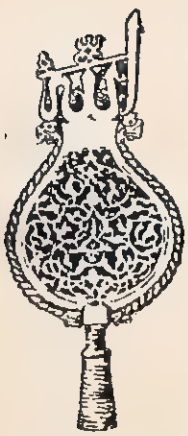

TÜRK SUFÎLERİNİN TÜRKLÜĞÜ KURTARMA HAREKETİ

Dört sayıdır devam eden bu bölümdeki yazı serimiz, İslâm felsefesi içinde hususî mevkii ve emeği olan Orta - Asya Türk Ana Vatanından kopup gelen bir hareketin, Türk devletlerini ve bu devletler hudutları içindeki Türk asıllı halkı, Arab ve İran tesirinden kurtarma çabası olarak belirmesi ile manevî bir mücadele başladı. Zaman zaman çetin geçen mücadeleler, inançlar yolundan politikaya atladı, kanlı safhalar gösterdi.

Bugün de, biz Garb Türklerinin manevî hayatında, devam ve tesirleri gizli - açık «tarikatler» halinde sürüp giden inanç yollarının ayrılması ile yaratılan havanın tesiri hâlâ devam ediyor. İçyüzünün ve saklanılmış ülküsünün bilinmemesi, halk yığınlarının vicdanları üzerindeki tesirini arttırarak...

★ — TÜRK ANA-VATANINDAN AKIŞ : HACEGÂN HANEDANI...

Din duygularını bir yaşama düzeni haline koyarak, ahlâk ve fazilet anlamını hayatın maddî bölümünde de hâkim kılma emelini güden (din-fikir) hareketinin öncülerini bilhassa **Türk Ana-Vatanı** yetiştirdi.

Kendilerine **«Sofiyye»** denilen bu hareket, başlıca iki kol'a ayrılmıştı: Şimal sofîleri, Cenub sofîleri. Kuzey zümresi Doğu ve Batı Türkistanda, Mavera-ün-nehirde, Horasan, İran, Azerbaycan'da yetişmiş Arî-Turanî bilginleri kucağında topladı. Ki, **«Bilginlerin topluluğu»** anlamına gelebilecek olan **«Hâcegân Hânedânı»** nı teşkil ettiler. Türk - İslâm manevî hayatında tesirleri hâlâ devam eden bu hareket, bir ruh varlığı olarak yüzyıllarca manevî hayata istikamet verdi. Bu tarihî diyarlardan, **Hâcegân**'dan gayrı bir çok ünlü din, fikir, bilim şahsiyetleri yetişti: Bayezid-i Bestâmî, Melâmet Pirî Hamadun-u Kassar, aslen Nihavendli olan Cüneyd Bağdadî, Nişapurlu Ebû Ali-üd-Dakkak, Eb'ül Hasan Harakanî, Eb-ül Kasım Gürgânî, Herat Pirî Hâce Abdullah Ansarî, Necmüddin Kübrâ, Alâüddin Erdebilî, Şemsettin Tibrizî, Mevlâna Celâlettin Rumî, Seyyit Kasım Tibrizî gibi.

Kuzey sofîlerinin diğer kolu teşkil eden Irak, Suriye, Arabistan, Afrika sofîlerinden ve bu iki tasavvuftan doğmuş Osmanlı mutasavvıflarından ayıran hususiyet; şer'î inançlarında, söz ve eserlerinde **«ıtlâk, mahv-ü gayıb, ebedî var olmak»** gibi ileri tasavvuf mefhumlarının keşfi, vicdanı hâkim kılmaları ve güney Sofîlerinin **«vahdet-i vücud, visâl, aşk, cemâl, tevhid ve saire»** gibi okumamış, yetiş memiş, din bilgilerinin sadece şekli ile iktifa etmiş halk yığınlarının kavramı üzerinde kalan mevzularla uğraşmamış olmalarıdır.

Hâcegân Hânedânı beş yüz sene devam etmiştir. Harzemşâhlar devletine, Cengiz Han ve Emîr Timûr Gürkân devirlerine, Timur sülâlesi saltanatına rastlamıştır. Orta Asya'da halen de **Nakşibendiye** olarak hayatını devam ettirmektedir. **HÂCE** unvanı Türk Ana-Vatanında ilim ve irfan büyüklerine verilen ad idi. Bu şahsiyetler içinde, Türk Dilini ve Türk Soyu'nu, bir yücelik ve her türlü yabancı akımının üzerinde tutabilme cehdi kendisini gösterdi. Dünyanın kervan yolları üzerinde başlıyan ve yüzyıllarca gizli - açık devam

eden mücadeleler Moğul hareketinin önünde, gerisinde, içinde ve dışında fikrî tesirlerini Anadolu içine yayarak, Osmanlı Türklerinin fetihler yolunu kendisine en emin genişleme sahası saydı ve Anadolu'nun içinde yerleşme safhasını da, Selçuklu Saltanatının yıkılış devresi içine koyabilerek, bu çözülme sırasında inanç yolu olduğu kadar, iktidar kavgalarının da mesnedi oldu: Bunu yapamadığı zamanda da, Bektaşilikde olduğu gibi, devletin resmî ordusuna, Yeniçeriliğe girdi, milliyet ve din kavgalarını dil ve gelenek olarak kendi öz varlığına doğru itti, sürükledi, devlet iktidarı kendisinden ayrıldığı zaman da, görünüşte siyasî, fakat aslında manevî olan kanlı iç ihtilâller yaptı.

«Batınî = Gizlilik» adını alan hareket, Hasan Sabbah ile bir devlete doğru gitme safhasını Cengiz'in ünlü kumandanı Cebe Noyan'ın Elemut (Kartal Yuvası) kalesini dünya yüzünden kaldırmasından sonra öylecesine yayıldı ki, aradan yüz sene geçince, kurulan yeni devletlerde bu gizli telkinler birer **«iktidar kudreti»** olarak baş gösterdi.

Fakat Anadoluya gelenler, Horasan Erleri'nin Selçuklu devleti içinde yarattıkları manevî hareketle karşılaştılar: Bu hareket, Mevlevî'liğin İran dilini esas olarak alan ve Türklüğünü gönülden söylemesine karşı, edebiyat dili olarak Farscayı kullanan, yoluna karşı, Türkçeyi benimsiyen Bektaşî'liği doğurdu.

★ — NİŞAPUR'LU BEKDAŞ VE KARDEŞİ MENTEŞ :

Hacı Bekdaş Seyyit Mehmed Hüseyn-ül Horasanî Nişapurî olarak bilinen ve Seyyit Musa Kâzımdan Hazret-i Ali'ye dayanan aile şeceresinin sahibi olan Türk Bekdaş ve kardeşi Menteş Ömer Hayyam'ın hemşehrisi ve ünlü bilgin Feridüddin Attar'ın hem hemşehrisi, hem arkadaş ve meslekdaşı idiler. Hepsi de, devrinin ünlü bilgini Lokman Perende'den ders görmüşlerdi. Bugün Hacı Bektaş Kütüphanesinde olan **velâyetname**'ye göre, Hicrî 640 da doğdu, 670 de Anadolu'ya geldi deniliyor. Hicrî 640, Milâdî, yâni bu gün kullandığımız takvim yılı ile 1221'e rastlamaktadır. Ömrünün 63 sene devam ettiğinde bütün kayıtlar müttefiktirler. Otuz yaşında iken Hac farizâsını yerine getirerek Suluca Karahüyüğe gelmişti.

Konya Mevlâna Kütüphanesinde olan ve Mevlâna'nın hayatında yazıldığı bilinen Me-

Hâcegân Hanedanından Şahsiyetler

Ne zaman ki, Orta-Asya Türk-İslâm sofileri, Türk-Moğul asırları dolayısiyle bütün dünya yüzünde muhteşem devletler kurarak, cihan egemenliğini kurma yoluna girmiş İslâm-Türk medeniyet hareketine bir yön ve mânevî istikamet vermek istediler, işte bu ülkü yolunda, adı ve tesiri mâneviyat âleminde hâlâ devam eden şahsiyetler yetişti.

Bunlar içinde fikirlerini ve düşüncelerini halkın itibar ve alâkasına sunabilmek için devrin büyüklerinin fikriyatına tesir edenler, hattâ onları mânevî nüfuzları altına alanlar çıktı. İçlerinde hemen hemen hepsi, birer sanat, marifet, bilgi, meslek sahibi idiler. Hiç kimsenin emeğini ve ekmeğini sömürmediler, aksine evvelâ alınlarının teri ile geçindiler, sonra fikirlerinin ve ilimlerinin enginliği ile dünyayı aydınlattılar.

HÂCEGÂN HÂNEDANI'nın büyük şahsiyetleri şunlardı: Hoca Ahmet Yesevî, Hoca Yusuf Hemedanî, Hâdım Şeyh, Baba Mehmet Semasî, Mehmet Bahaüddin Nakşibend, Alâettin Attar, Abdülhalik Gücdüvanî, Evliya-i Kebir, Mehmet Parsâ, Mevlâna Nizamettin Hamûş, Mevlâna Sadettin Kaşgârî, Mevlâna Câmi, Seyyid Kasım Tebrizî, Ebeydullah Ahrar, Ahmet Semerkandî.

Ve, daha yüzlercesi...

*
* *

Gösterdikleri yol, ahlâk, fazilet, müsamaha, tahlil, derinleştiren arama, hakka dönüş yolu idi. Taassubu, miskiniliği, cehaleti şiddetle reddettiler. Hayatın hakikatını ve sırrını araştırmayı, daima iyiye ve güzele yönelmeyi istediler.

Ehil olmıyanlar, ârif olmıyanlar ve anlayamıyanlar elinde yanlış anlaşılmaları ve yanlış anlatılmış olmaları onların günahı mıdır?

HAZRET-İ TÜRKİSTAN

Türk mâneviyatçılarının temel halkası olan Ahmet Yesevî'nin YES, diğer adı ile TÜRKİSTAN şehrindeki camii ve merkadi. Sekizyüz senedir ve Rus komünizminin baskısına rağmen bugün de, Türk Ana-Vatanının dört bucağından önüne gelinerek, ruh ve gönül birliği içinde kurtuluşu arıyanların hicran uğrağı.

(Ahmet Yesevîye, bütün Türklüğün mâneviyat büyüğü anlamına **«Hazret-i Türkistan»** derler. 120 sene yaşadı. 1166 da, YES = TÜRKİSTAN şehrinde öldü. Timur devrinin ölmez eserlerinden birisi olan camiinde, mavi çiniler arasında şu âyet yazılıdır: **«— Gaybın anahtarı O'ndadır. O'ndan başka kimse bilmez.»** Ahmet Yesevî, Türklüğe bu anahtarın sırrını vermiye çalıştı: İnsanlığı sevmek, çalışmak, hırsa kapılmamak, müsamahalı olmak, ahlâkı ve fazileti aramak yoluyla... Bulabilenlere ne mutlu!...)

nâkib-i Eflâkî'nin kaydettiğine göre Mevlâna Celâlettin Rumî 1253 de vefat etmiş, Hacı Bekdaş'ı Velî 1251 de Konya'ya gelmiş ve Celâlettin ile görüşmüştür. Sekizinci Hicrî yüzyılda Arif Çelebi'nin emriyde yazılan bu eser yine o asrın yazısıdır.

Eskişehir'de Seyyit Gazi türbesi vardır ki, burası da Osmanlı Türkiyesi tarihinde Bektaşiliğin öz kaynağı olarak bilinen Hacı Bektaş Bayırı tepesinin ardındaki mağarada Hacı Bektaşın itikâfa çekildiği söylenir. Buradaki türbeyi Orhan Gazi tamir ettirmişti. Hacı Bektaş'ın türbesini ise tamir ettiren Bayezid-i Velîdir.

Hacı Bektaş'ın Kırşehir çevresinde bulunuşu acaba bir tesadüf mü idi? Eskişehir-Ankara - Kırşehir - Kayseri - Sıvas - Karaman'ı tamamen gezen ve muhiti inceliyen bu zatın yine Kırşehir'e gelmesi bir tesadüf olmasa gerektir. Bunun sebebini araştırmak bizleri ibretli hâdiselere götürecektir...

★ — CACABEY MEDRESESİNDE DÖRT MEZHEB VE HİKMET :

Hicrî 700, Milâdî 1281 yılı biterken, Anadolu'da iki esaslı hareket vardı: Karaman

ve Osmanlı Beylerinin yerleşme ve gelişme devreleri...

Karaman Beyleri Ankara - Karahisar hattının güney ve doğu kısmında ve Konya merkezinde yerleşeceklerdi. Osmanlı Beyleri de Batı'da kendilerine yurtluk açıyorlardı. Moğul üstünlüğü ise Anadolu'nun doğu ve merkez bölümünde hâlâ devamda idi. Hattâ Haleb'de yazılan **«Velâyetnâme»**, Hacı Bektaş'ın kardeşi Menteş'in Karaman çevresindeki bir savaşta şehit düştüğünü kaydediyordu. Hacı Bektaş'ın tekyesinde hâlâ muhafaza edilen meşhur kara kazan bu savaşta Moğul kumandanının (aş kazanı) olarak ele geçirilmişti. Böyle karışık bir devirde nisbeten en devamlı sükûn, Orta-Anadolu'da idi. Bu rahatlığın en emin merkezi de Kırşehir'di. Kırşehir zaten, bir otlak, bir mer'a idi.

Ankara'da Ahîler, Amasya'da Baba İlyas Horasanî, Kırşehirde Âşık Paşay-ı Velî, Ahî Ören Velî, Şeyh Süleyman Velî gibi üç seçkin sima vardı. Muhlis Paşanın oğlu olan Şeyh Âşık Paşa, devrine her bakımdan tesir etmiş bir zattı. Ahî Ören, Hacı Bektaş'ın sevgili halifelerindendi. Şeyh Mahmut Şibesterî'nin **Gülşen-i Râz** ismindeki çok kıymetli eserini Türkçeye çevirmişti. Güzel tezhibli bir nüshası, hâlâ, Hacı Bektaş kütüphanesindedir. Taptuk Emre, Yunus Emre bu hava içinde yetişeceklerdi.

Fakat Kırşehir'de bulduğumuz en değerli eser, CACABEY MEDRESESİ'dir.

Selçuklu Sultanı Alâettin'in CACABEY adına yaptırdığı bu medrese, Kahire'deki Sultan Hasan medresesine benziyordu. Sultan Hasan Medresesi, bütün İslâm âleminin en zengin vakfına ve en metîn inşa tarzına mâlik bir kale âbidesidir: Bugün Mısır'ın hâkimi olan (sosyalist diktatör) Abdel-Nasser bile, bütün müktesep haklara el attığı halde, Sultan Hasan Medresesine dokunamadı... Bu ilim mahfilinin dikkatdeğer özelliği, dört mezhebe mahsus dört revak ve dört imam teşkilâtına mâlik olduğu halde, bir de, **Revak-ı Hikmet** olarak, felsefe dershanesine sahip olmasıdır: İşte CACABEY medresesi de aynı esaslara göre yapılmıştı. Dört mezheb ve ayrıca felsefe dershanesi vardı...

Şüphe edilemezdi ki, Konya'da KARATAY medresesi ile Kırşehir'de CACABEY medresesi aynı günlerde aynı faaliyette bulunacaklardı. Konya o zaman artık, İran edebiyat ve dilinin, Isfahan, Tahran, Hemedandan daha kesif merkezi idi. Halbuki Kırşehir'in o tarihlerde daha çok geniş bir otlak hüviyeti olan havası altında toplanan üç beş âşık, **Türk Dili**ni diriltmeye çabalıyorlardı. Taptuk Emre'nin müridi olan Yunus Emre'nin saf, çoban edâlı, tabiat ve Yüce Tanrı âşıkı görgüsü, tasavvuf diliyle **«mârifet»** zikrini tehlîl ederken, Âşık Paşay-ı Velî, Mevlâna'nın Farsca yazdığı Mesnevî'nin karşısına Türkçe **«HARİBNÂMESİ»** ile çıkıyordu.. Türkçe'yi o günler içinde «garib», yâni kimsesiz olarak ifade eden tâbirden daha güzel bir söz bulunabilir miydi?

Bir taraftan Arabça'nın, öte yandan Farsça'nın devamlı baskıları altında ezilen ve aslını kaybetme tehlikesine düşen Türkçe'nin, Türk ruhu ve anlayışı içinde korunması ça-

Kötülerin Kötüsü

Zeydan oğlu Mehmet, bir gün, Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah'a gitti:

«— Sana bir şey danışacağım: Biz, iktidarda olanların yanında başka türlü konuşuyoruz, onların yanından çıktıktan sonra başka türlü konuşuyoruz. Bunun günahı olsa gerek...»

Abdullah şu cevabı verdi:

«— Peygamberimiz, güvendikleri ile danışmadan hiç bir şey yapmaz, görüştüklerinin kendisi gibi düşünmelerine değil, duydukları gibi söylemelerine dikkat eder, değer verirdi. Bir gün, bir temel konu üzerinde ne düşündüğünü sorduklarında birisi, kendi yanında başka türlü, ayrıldıktan sonra başka türlü konuştuğunu duyduğu zaman: «— Bu, doğruluğun ve açık yürekliliğin ölümüdür. İmansızlığın bile bu ikiyüzlülük yanında yüzü aktır. Münafık, kudretlinin yanında konuştuğundan gayrı düşünenle aynı saftadır. Allah, bütün ümmetleri böylelerinden korusun.» demişti.

Sen fenalığın bundan ötesini duydun mu?»

başına giren bu bir avuç insanın; başka düşünceleri yok muydu? Elbette vardı.. Onlarda, TÜRKÇE'nin bayrağı altında, Türk Milliyetçiliğinin politik ve sosyal özgürlüğü özlemi yatıyordu. Bunu, tasavvuf gibi çetin ve karışık bir yolda vasıta sayabilmek az şey mi idi?

Âşık Paşa, o günkü hava içinde gönlündeki ülküyü dil'e bürüyerek dertleniyordu:

Kamu dilde var idi zapt-ı usul
Bunlara düşmüş idi cümle ukûl
Türk diline kimesne bakmaz idi,
Türklere herkes gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi ol dilleri

TÜRKÇE için Kırşehir'in, Türk Ana-Vatan'ının bozkırlarına pek benziyen sessiz havasından yükselen bu ses, beklenildiğinden ve tahmin edildiğinden daha geniş yankılar yaptı. Âşık Paşa ve çevresindekiler, Türkçe'nin ve hattâ Türklüğün girdiği **«öz varlığını kaybetme yolu»** na karşı, önlerine çıkan karşı kuvvetlerin aşılması güç kuvvetlerini yenebilmek için kendilerinin neden «garib» hale geldiklerini anlatmakla işe başladılar. Âşık Paşa'nın eserine GARİBNÂME adını vermesinin sebebini kendi dertli mısralarından dinlemek, Türk Milliyetçiliğinin temel dâvalarının hâlâ ortada ve başıboş olduğu günümüzde gerçekten ibretlidir:

Bu «GARİBNÂME» anın geldi dile,
Kim bu dil ehli dahi mâna bile,
Türk dilinde yâni mâna bulalar,
Fikr-i irfan eyleyib cân olalar
Dile bakıb mânayı hor görmiye
Yol içinde birbirini yermiye
Tâ ki mahrum kalmıya Türkler dahi
Türk dilinde anlıyalar ol hakkı
Bu kitabun hatmi oldu tamam
Dopdolu yüz destan geldi tamam
Yediyüz otuz yılında Hicretin
Sözü erdi hatme bu fikretin

Söz'ü sona eren bu «fikret» yâni, düşüncenin ana özü, Arab ve İran'ın Türk dili ve gelenekleri üzerine yaptığı baskıyı ve yok edici tesiri kaldırabilmekti. HORASAN ERLERİ adı altında, Türk Ana-Vatan'ından kopup gelen bu aydın kafalarla, çağdaş filozof ve fikir adamlarının eremediği bir ön sezi, öncesinden duyuş duygusu ile, Türklüğün temelini teşkil eden milliyetçilik kudretini kurtarmak hareketi başlamıştı. Zamanın ölçüleri içinde bunun en elverişli adı DİN TARİKATLERİ idi: Tarikatler, halk yığınlarının kafasında ve vicdanında bir inanç yolu olduktan sonra, Tarikat Pirlerinin arasından politikaya atılanlar çıkacak, DEVLET'in DİN ile olan ayrılığını kapama yolundaki didinmeler, DEVLET'i, halkın varlığı üzerinde hüküm sürme sayan siyasetçilerin karşı koymasıyla oluk gibi kanlar akacaktır.

Bu ibretli safhaları ele almaya devam edeceğiz.

Allahın rızası Ve Sapanın ucu!..

O yıllar içinde Türk Ana-Vatanında görülmemiş bir kuraklık olmuştu. Öylece ki göçler başladı. İnsanlar kırılıyordu. Siyasî ve askerî durum da karmakarışıktı. İktidar kavgaları arasında, din ve milliyet boğuşmaları da oluyordu. Müslümanlık, Çin sınırlarına dayanmıştı, amma, Türklerin gerçekçi Şamanlığı ile, Yahudilerin İslâm inançları arasına soktukları İsrailiyat ile Türk kafası ve vicdanı devamlı savaş halinde idi. Bir taraftan kıtlığın yarattığı beden acısı, öte yandan ruh boşluğu ile insan yığınları Orta-Asya'dan göç'e başlamışlardı.

Bu, elbette büyük bir tehlike idi...

Daha sonra düşünceleri adını alan Tarikat'ın esas prensipleri olan ve Horasan Erleri'nin ölümsüz şahsiyetlerinden Şeyh Bahaüddin Nakşibend, şu ana düşünceyi bütün Türk Ana-Vatanı'na duyurdu:

«— Allahın rızası, toprağa Tanrı'nın yüce nimetleri için şevk ve imân ile dalan sapanın ucundadır. Rızay-ı ilâhî ve cemal-i ilâhînin tecellisi, Cenab-ı Hakkın bizler için yarattığı toprakların altındaki nimetleri zâhire ihrâç ile mümkündür. Bu toprakları terk ise, nimet-i Hudâya karşı inkâr ve ilhaddır.»

Bu telkin tesirini gösterdi: Rızay-ı İlâhînin, yâni bugünkü ifademizle Tanrı'nın sevgisinin toprağa dönmüş üretim emeğinde olduğuna inanan gönüller, şaşkınlıktan kurtulup nimetlerin ana kaynağı olan alınterini bağrı çatlamış ülke tarlalarını şenlendirmeye yöneldiler: Bugün hâlâ Rusların hayran oldukları (Zer-Efşân = Altın saçan) nehrin kanallarının o günlerin eseri olduğu bilinir.

Böylece yüce düşüncelerin zamanla ve taassub elinde ne hâle geldiği ayrı bir mevzudur...

****

Sultan Mecid ve Mahşer Midillisi

★ — PADİŞAHIN ARZUSU :

Sultan Abdülmecid, Tanzimat'ı ilân ederken bütün kalbi ile Batılı Hayatı arzuluyordu. Babası Sultan Mahmut kendisine, devleti kurtarabilmek için şart olan ıslâhat fikir ve gayesini verebilmek için elinden geleni yapmıştı. Tanzimat, hiç de sanıldığı gibi kolay ilân edilmemişti: Bir medeniyet mücadelecisi olan Reşit Paşanın vasiyeti, fermanı okurken cebinde idi ve ailesine vedâ ederken: «— Belki bir daha dönüş yok..» demişti. Karşı kuvvetler böylecesine her istediklerini yapacak kudrette idiler.

Tanzimat'ın ilânı, Kırım Harbiyle bizi, imparatorluğumuzun hayatında ilk defa İngiltere ve Fransa gibi iki büyük Garb Demokrasisi ile yanyana getirince, Sultan Abdülmecid, bu siyasî ve askerî birleşmeyi bir hayat intibakı olarak geliştirmek ve devam ettirmek istedi. Fakat bu istek, söylenmesinde bile tehlike olan cesaretli adımdı: Bunu, Reşit, Fuad, Âli Paşalar gibi kıymetleri iktidarda tutarken, daha cesaretli tecrübelere girişebilecek olanlara da bazı «imkânlar» hazırladı: Bu arada, kendisine «mahşer midillisi» denilen Teşrifat-ı Umumiye Müdürü Kâmil Beyi Avrupa saraylarında «tetkikat»a gönderdi.

★ — KÂMİL BEY BALODA :

Kâmil Bey Paris'e geldiği günlerde Paris Konferansı bitmiş, sulh anlaşması imzalanmıştı. Konferansta Osmanlı Murahhas heyetine başkanlık eden Âli Paşa, sefaret binasında bir balo verecekti. Hazırlıklar, imparatorluğumuzu Batılı saflara sokan ve Rusyanın tazyiklerini kaldıran, zaferle neticelenmiş bir savaşın şerefli sonucunu kutlıyacak kadar mükemmeldi. Mahşer Midillisi Kâmil Bey gibi, hem resmî seromoniden anlıyan, hem de, mondanite bilgileri yerinde ve kendisi «aşırı Frenk hayranı» olmakla ittiham edilen bir zatın aralarında bulunması Âli Paşayı da memnun etmişti: Balo ile meşgul olma selâhiyetini kendisine verdi. Kâmil Bey de mes'uttu: İstanbul'da yapamadığı «yenilikleri» orada bol bol yaptı. Paris'ten Brüksel'e, oradan Londra'ya geçti, dönüşte Berlin ve Viyana'ya uğradı, İstanbul'a geldi ve Padişahın huzuruna kabul edildi.

★ — EVLERİNE GELİNCE :

Abdülmecid, Kâmil Beyi hususî olarak kabul etti ve kendisine, öğrenmek istedikleri «her şeyi apaçık konuşmak ruhsatı» verdi. Padişahın bu mevzular üzerinde ne kadar samimî olduğunu bilen Kâmil Beyin «yüreği yanık» tı... Bu sahifedeki klişesinde de görüldüğü üzere, yaşadığı devirde başı açık fotoğraf aldırmış «biricik devlet adamı» olacak kadar «Frenk taraftarı» olan Mahşer Midillisi hemen içini döktü:

«— Padişahım... Merasimlerde, konferanslarda, hatta balolarda tam bir Avrupalı gibi hareket ediyorlar. Fakat evlerine avdet edip geceliklerini giyince, vüzerayı devlet-i aliyyeden oluyorlar...»

Sultan Mecid kahkahalarla gülmüştü... Bu evvelâ gülünecek, sonra düşünülecek hakikat idi: Yaşadığı devirde kafasına fes giymeden resim çıkartarak, Mahşer Midillisi adını alan Teşrifat Umum Müdürü Kâmil Bey, 1964 de «Batılaşma» uğraşmalarımızda, bu çabanın temsilcileri olanların «Batılı olabilme» hüviyetine bakmış olsa, geceliklerin çıkıp pijamaların giyildiğini, fakat, kılıkdaki bu değişmenin bedenden kafaya ulaşamadığını görür ve yine derdine yanardı.

* * *

Adı ve şahsiyeti haksız yere unutulan Teodor Kasap, 1876 Kanun-u Esasî'sini Bab-ı âlide okuyan Mahmut Celâlettin Paşanın kendisine neden güldüğünü soruşuna şu cevabı vermişti:

«— Dört koyun kurban edildi, dua edildi, Kanun-u Esasî ilân edildi. Fransızları hatırladım da onlara güldüm: Deli bu adamlar.. Baksana!.. Onlar bizim gibi dört koyun değil, yüz bin adam öldürüb meydanı temizledikten sonra aynı şeyi yapabildiler!...»

* * *

Atatürk'e, Antalya mebusu Rasıh Hoca'nın bir «muhafazakâr parti» kuracağını söylemişlerdi. Mustafa Kemal, böyle bir arzusu olup olmadığını Rasıh Hoca'ya sorunca şu cevabı aldı:

«— Atatürk... Halk Fırkası öyle uzun bir kervandır ki, başında siz, sonunda da bendeniz varız. Bu umman kadar nâmütenahi mesafenin arasında kimler yok ki, yeni bir siyasî fırkaya ihtiyaç olsun?»

Hep aynı hikâye... Mahşer Midillisi Kâmil Beyin, evlerine döndükleri zaman geceliklerini giyerek kafa ve dünya değiştirmenin rahatlığı ve kolaylığı hikâyesi...

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yadigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

Doğu Türkistan'da, sadece hürriyet ve istiklâl hareketi için değil, Ebûl Gazi Bahadır Hanın anlattıklarına ait tarihî belgeler ve anıtlar üzerinde değerli tetkikler yapan ve bu uğurda şifasız bir hastalığa tutularak genç yaşında hayata gözlerini kapayan Doktor Mecdettin Ahmet Delil Bey.

(Rus komünistlerinin ağır baskısı altında 1937 de Kaşgar'dan Pâkistan'a geçen Dr. Delil, İstanbul'a geldi ve ölüm tarihi olan 1942 ye kadar, ağır hastalığına rağmen yorulmak bilmez azimle getirdiği tarih hazinesini Cumhuriyet nesline armağan etmiye çalıştı. İki büyük cild tutan notlarını mezarının bulunduğu Üsküdar Sultantepesindeki Özbekler Tekyesi kütüphanesine bırakmıştı. Ne oldu, bilinmiyor...)

— 5 —

★ — **KIRK YAŞINA KADAR CENGİZ HAN :**

Cengiz Hanın annesinin adı Ulun Ege idi. Moğolca EGE, büyük, ULU, demektir. Fuçin Hıtay (Çin) dilinde Hatun demektir. Tacik'çe ise BANU derler. Özbekçe, ev kadınlarına Beybeçe derler. Ev sahibi anlamındadır. Ben Ebûl Gazi Bahadır Han bugünün Türk kuşağına derim ki, Türk'te kadın, erkekden değerlidir. Otağ'ın asıl sahibi KADIN'dır: Analarımız, kızlarımız, karılarımız Tanrının erkeklere, erlik yolundaki armağanı olan kadınlarıdır. Babam Yadigâr Han anlatırdı ki, onun çocukluğunda kadın önden gider, aş'a önce o el atar, miras kız çocuğa kalırmış. Daha sonra kör olası Rus ve Arab düşünceleri iki yanlı gelmişler, bizim olmıyan nice nice duygular getirip içimize salmışlar...

Biz konuya gelelim: Cengiz'in anası Ulun, Olkut uruğundan idi. Görgülü, akıllı kadındı. Moğolların Baba İçike adı ile kendisine saygı gösterdiği çok yaşlı bir kişi ile evlendi. Çünkü Cengiz babasını bilmezdi. Babası Yessukey, o daha kucakta iken evlenmişti. Ulun Ege, oğlunun bir yüce kişi olacağını sezinliyor, onu kemliklerden korumak için bir ünlü kişinin korumasına vermeyi tasarlıyordu. Baba İçike ile bu yüzden evlendi. Cengiz on üç yaşına gelince öyle bir gelişti ki, görenler yirmisinde sanırlardı. Tayçut ve Niron oymakları ile kavgaya tutuştu. Bu çevre kavgaları kırk yaşına kadar sürdü. Pars yılının başında (**Hicrî 590 - Milâdî 1193**) senesinde Çengizin bütün düşmanları birleştiler: Tayçutlar, Nironlar, Babaunlar, Merketler, Tatarlar hep birden üzerine saldırdılar. Cengiz o günlerde tam olgunluk çağında idi. İyiyi kötüyü görmüş, sıcak ve soğukdan geçmiş, acıyı ve tatlıyı tatmış idi. On üç Uruk'u vardı. On Üç Kuran (**ordugâh**) yaptı. Daha sonra dünyayı titreten Moğul cengi düzenini işte bu savaşta yerkitti (**tatbik etti**).

Yav (düşman) ları kendisinin üç misli idi. Sert ve uzun bir vuruş oldu. Cengiz Han, o savaş günü Tanrıya çok yalvardı. Sonuç onun üstünlüğü ile bezendi. Ünü bütün Moğuleli'ni tuttu.

Cüveyrat oymağında Camuka - Çeçen adlı bir kötü kişi vardı. Dili zehirli amma, tatlı idi. Ağusunu güzel sözlerle saf kişilerin yüreğine akıtırdı. Çeçen, güzel söz söyliyen demektir. (**Babam Yadigâr Han güzel söz söyliyenler için şöyle derdi: «— Güzel söz, Tanrının kullarına özel verileri içindedir. Yeter ki, güzel söz söylemesini bilen, bu özelliğini iyi şeyler için kullana, gönüllere ayrılık tohumu ekmiye, kıskançlık aşılamıya. Çok zaman keskin bir kılıcın yapamadığını tatlı dil yapar. Amma ki, bu tatlılığın ardında öldürücü ağu saklanmamış olsun...)**

İşte Camuka - Çeçen, güzel sözlerinin ardında kötülük saklıyan bir fena kişi idi. Cengiz'in sınırdaşı olan büyük Kirayt Han'ı Ong Hanın yanına yardı. Han'ın yanında büyük oğlu Sengun bulunurdu. Onlara dedi ki:

«— Siz ki uykudasınız. Cengizi kendinize dost bilirsiniz. Oysaki O, Nayman Hanı Tayank Han ve Buyruk Hanla birleşip üzerinize çullanmıya hazırlanır.»

Naymanlarla Kiraytlar hep kavga içinde idiler. Ong Han, hele oğlu Sengun; Camuka - Çeçen'in bu sözlerinden öyle dirliksiz oldular ki, düşünceye daldılar. Amma Ong Han birden karar veremedi. Çünkü Cengiz'in babası Yessukey ile Cengiz, kendisine çok iyilikler etmişti. Ong Han, kardeşleri ile ayrılığa düştüğü zaman Cengizin babası Yessukey, Ong Handan taraflı olmuş, onu kardeşlerine ve düşmanlarına karşı korumuş, iki defa tahtını kaybettiği halde, adına savaşmış, Hanlığını ona geri verdirmişti. Böylesine yararlık göstermiş bir dosta karşı savaş nice olurdu? Düşünceye daldı, dedi ki:

«— Bastığım yerde Cengizle babasının hatırı var. Şimdi onu böyle zayıf gününde vurmak yiğitliğe yaraşmaz. Hele bir yol bekliyelim.»

Sengun ise Cengizi çekemezdi. Çünkü bilirdi ki, Cengiz kendisinden özge yiğittir. Tanrı hiç bir kuluna kıskançlık ateşi düşürmesin.. Camuka - Çeçen'le birlik olub sahte bir bitik (**mektub**) düzenledi. Ong Han inandı. Şöyle kararlaştı: Cengiz nice zamandır Ong Hanın kızı güzeller güzeli Akbeygi'yi isterdi. Ong Han, Cengizle kızını nişanlamak için bir şölen hazırlıyacak, Cengizle başbaşa konuşmak için onu Han Otağına çağıracak, burada başını kestirecekti.

★ — KİRAYT HANLIĞININ SONU :

Tanrı doğruların tüm yardımcısıdır ..

Ong Han, Cengize çakîrta (**davetçi**) olarak Bokday ve Koncat adlı iki er kişi gönderdi. Bunlar, İçike Baba'nın bağlantısı idiler. Bildiklerini olduğu gibi ona anlattılar. Cengiz, hazırlanan kötülüğü öğrenince pek kederlendi. Urukunun kışladığı Balçukna - Bulak kaynağına haber saldı, savaş hazırlığı yaptırdı. Ong Han bunları öğrenince oğlu Sengun'a dedi ki:

«— İyi iş yapmadık. Tanrının gücü Cengiz'den yanadır. Çünkü O suçsuzdur. Biz hem sözümüzden döndük, hem geçmişi unuttuk. Şimdi er kişiler olarak onun üzerine yürümek gerek.»

Sengun zaten babasının bu buyruğunu beklerdi. On iki bin seçkin atlı alıp Cengizin üzerine yürüdü. Cengiz, daha Balçuna - Bulak'a varmamıştı ki, ona yetişti. Cengizin yanında iki bin kişiyi aşgın yiğit vardı. Kıyasıya savaş oldu. Moğullar öyle yiğitçe kılınç salladılar ki, Sengun çokluk olmasına karşın ilerliyemiyordu. Cengiz gün batmadan savaşı sonuçlamak istedi. Yanına iki yüz canından geçmiş (**fedaî**) aldı. Avlından (**cepheden**) bir ılgar etti ki, yer yerinden oynadı. Sengun'u eliyle yaraladı, Kiraytlar bozuldu. Çok kırıldılar. Ong Han bozgunu öğrenince: **«— İşte Tanrının ilk tokadı.»** dedi.

Cengiz, uruk'unun kışladığı Balçuna - Bulak'a vardı. Buradan Kiraytlar Han'ı Ong Han'a bir elçi gönderdi. Dedi ki:

«— Ben neyledim de üzerime çullandın? İki defa yurdunu yitirdin, babamın yanına geldin, seni baş ettik, uğrunda savaştık, ülkeni geri verdirdik. Kendim de sana oğulluk ettim. Yaptığım iyilikleri sıralarsam uzun sürer. Yüreğinde özseverlik varsa bunları hatırlarsın. Ben senden yurt da, mal da istemedim. Bir suçum da yok. Bir arabanın iki tekerleği olmayınca yürümez. Senin Hanlığını taşıyan iki tekerlekli arabanın bir tekerleği oğlun Sengunsa, bir tekerleği de benim. Niçin devletini devirirsin?»

Ong Han Cengizin elçisinin söylediklerinden içlendi. Dedi ki: **«— Sözleri doğru. Tüm gerçek. Amma ki Senguna bunları anlat. Onun bildiği olsa gerek.»**

Elçi, bunları Sengun'a anlattı. Onun yü-

Cengiz'in, bir «cihan imparatorluğu» devrinin başlangıcında, Türk - Moğul tiplerinin kaynaştığı Buhara'da bir sokak.
(Mehmet Tekküş Harzemşâh'la yapacağı kanlı savaşlardan sonra, Buhara'ya girecek olan Cengiz, Ulu Camiin mihrabına çıkacak, yapılan fenalıkları bir bir sayacak, bunları dinliyen bir bilgin, arkadaşına **«— Bu ne hâldir?»** diye sorduğu zaman arkadaşı gözleri yaşlı şu cevabı verecektir: **«— Sus.. Sus.. Bu, günahlarımızın bir kılıncın ucunda dile geldiği zamandır..»**)

reği, Cengizin varlığı ile kararmıştı. Başını salladı: **«— Cengize selâm et. Vuruşacağız. Bu dünyaya ikimiz fazla, birimiz yeteriz. Tanrı kimi tutarsa onun ışığı acunu aydınlatır.»**

Elçi Balcuna - Bulak'a gelip bunları anlattı. Cengiz güldü: **«— Hay yüreği kara hay. Bu acun Cengiz gibi, Sengun gibi nice kişileri içine alır da, bin ok ötesinde sesini de, gücünü de duyurmaz. Tanrı sonlarını getirmiş de haberleri yok..»** dedi. Balçuna - Bulak'ın suları yetersizdi. Nehir boyunca yürüdü. Kula suyuna erişti. Burası zümrüt gibi yeşillikti. Amullar davarlarını güderlerdi. Sordu ki kimlerdir... Konkırat Türkleri olduğunu öğrendi. Bunların Başbuğu olan Türk - Amul'a haber saldı:

«— Soyumuz bir, kanımız bir, ülkümüz de bir.. Bırak da katışalım. Birlikten kuvvet doğar. Kiraytlar üzerimize saldırır. Kötülüğün sınırı yok... Beni yiyen, günün birinde onu da yer.»

Konkıratlar bu çağırıya katıldılar. Cevreden Türkler ve Moğullar Cengiz'in bayrağı altına koşuyorlardı. Kiraytlar İsa dininden **(Hıristiyan)** idiler. Ekincilikleri, davarcılıkları pek ileri, kalabalık bir uruk idiler. Hem göçebe, hem şehirci idiler. Cengiz hazırlıklarını tamamlayınca yine barışçı gönderdi. Ong Han: **«— Artık olan oldu. Kılınçlar konuşsun..»** dedi. Cengiz, nasıl eşsiz bir komutan olduğunu o gün gösterdi. Kendisinin üç kat olan Kirayt ordusunu iki gün iki gece süren bir savaş sonunda, ay ışığında yaptığı durdurulmaz baskınla silip süpürdü. Yüzü gözü kan içinde Ong Han'ın Han otağına girdiği zaman, oğlu Sengun, babasını alıp kaçırmıştı.

Ong Han, yolda oğlundan ayrıldı. Naymanların Hanı Tayang Hana sığınmıya gidiyordu. Yolda Naymanların iki nokeri (sınır başbuğu) Ong Hanı tanıyınca eski düşmanlarının başını kestiler. Tayang Hana götürdüler. Naymanların hanı kızdı:

«— Ong Han benim düşmanım.. Amma yaşlı ve gün görmüş bir Han idi. Utanmadan nasıl başını kestiniz?» diye noker'erini kınadı, azarladı. Bu kesik başa gümüş kaplattırdı, yüzü kapı tarafında olmak üzere onu tahtı-

nın üzerine koydurdu. Birgün Ong Han'ın kuru kellesinden dilinin dışarı çıkıp kımıldadığı görüldü. Bu hal üç defa tekrarlandı. Nayman ihtiyarları bunu fenaya ve kötü günlere işaret saydılar. Yüreklere kuruntunun ateşi düştü. Bütün bunların asıl sebebi olan Sengun da, Tibet yurduna varıp üç yıl orada kaldı. Tibetliler onun yüzünden Cengizin kendi ülkelerine geleceğini düşünerek öldürmek istediler. Sengun bunu öğrenince, Hotan'a kaçtı. Hotan'da Kalaç urukundan Kılınç Kara isminde bir Han vardı. Sengun'un yaptıklarını duymuştu. Ona dedi ki:

«— Senin varlığın artık bu acuna gerek değil. Sen ölümü pek aradın.»

Başını kesti, karısı ve çocukları ile Cengize gönderdi. Cengiz, Sengun'un karısı ile çocuklarına güleryüz gösterdi, onların acısını unutturdu. Sengun'un kesik başına da şunları söyledi: **«— Bak ki acun ikimize dar gelir derdin. Gör ki acunun uçsuz bucaksız genişliğinden iki karış yer başına çok geldi.»**

★ — CENGİZ'İN «HAN» OLMASI :

Peygamber Hazret-i Muhammed'in Medineye gelmesinden başlıyan Hicret yılının 599, İsa Peygamberin doğuşunun 1206 yılında, Cengiz, HAN olarak yer yüzünün ulu devletlerinden birisini kurmak ülküsü ile HAN olarak tanındı. Bütün Moğul ilinin Tanrı'dan

Doğru, Yanlış

Cengiz Han, Turan'dan İran'a, Kıpçak'dan Rus steplerine kadar bütün Asya ve Avrupa'yı ele geçirip Tüm Acunun Hakan'ı olduktan sonra öz yurdunu özlemiş, dönüş sırasında Buhara'ya uğramıştı. Müslümanların «— İlmin kökü Mekke'de ise, dalları ve meyveleri Buhara'dadır...» dedikleri ve o yüzyıllarda dünyanın en büyük, en bayındır şehirlerinden olan bu bilgi yurdunda konukladı. Savaş boylarında geçen yirmi beş yılı içinde, islâmiyeti incelemiş, Türk - Moğul dininin ana inancı olan Şamanlık ile, İslâmiyeti karşılaştırmıştı. Buhara'nın ünlü din bilginlerini otağına çağırdı, onları ağırladı ve kendilerine sordu:

«— Siz neden Müslümansınız?»

Kadı Eşref cevab verdi:

«— Müslümanlar Allahın kuludurlar. Allah birdir. Benzeri yoktur. Bütün kudretler onundur.»

Cengiz tereddütsüz cevab verdi:

«— Evet... Bir ve yüce Tanrı vardır. Tanrı BİR'dir. Ondan gayri tapacak yoktur. Bütün erkler ve nitelikler sade onundur.»

Harzemşâh Mehmet Teküş'ün saray vaızı söz aldı:

«— Allahın Peygamberi vardır. Kullarına emirleri-ni, nehiylerini, bildirmek, hayrı şerden ayırmak için onu göndermiştir.»

Cengiz yine tereddütsüz cevab verdi:

«— Bu da doğrudur. Yüce Tanrının yalvaçı vardır. Bunlar kişilerdir. Gönül seslerini duyarlar. Gönülleri Tanrıyı çevrik olduğundan ötürü yürekleri iyiyi kötüden ayıran duygularla doludur. Yiğit ve özü-sözü bir kişiler olarak bunları özlerine gelecek kemliği düşünmeden söylerler. Muhammet Yalvaç, en ulularıdır. Ona ben de inanırım.»

Kadı Eşref devam etti:

«— Günde beş vakit namaz kılar, Allaha ibadet ederiz.»

Cengiz Hanın karşılığı şu oldu:

«— Tanrıya kulluk çeşitli yönlerle olur. Siz Müslümanlarınki hem temizlik, hem gönül dirliğidir. Bunu ben de onaylarım. Ne mutlu kişidir ki, beş vakit arınır, Tanrıya döner.»

Mehmet Teküş Harzemşâhın vaızı söz aldı:

«— On bir ay istediğimiz zaman yemek yeriz. Fakat bir ay gündüzleri yemek yemeyiz.»

Cengiz düşüncesini bildirdi:

«— Bu da hem sağlık için hem de kişinin bedenine egemenliği için ne güzel yoldur. Özünü yenmesini bilen güçlükleri kolay aşar. Buna da gönülden evet derim.»

Kadı Eşref, İslâmın inançlarından birisini daha açıkladı:

«— Tanrının Mekke nâmında bir evi vardır. Kudretimiz olursa oraya gideriz.»

Cengiz buna şu karşılığı verdi:

«— Bütün dünya Tanrının evidir. Yalnız bir yere özellik tanıma neye? İnsanların birleşip tanışması iyi şey amma, salt bir yeri ötekilerin üstünde sayma neden?»

* * *

Bir nesil sonra, Cengiz İmparatorluğunun sınırları içindeki Türk - Moğol çoğunluğu Müslüman olacak ve Türk - İslâm yüz yılları başlıyacaktı.

Cengiz'in cevablarında tabiata âşık ve bir Tanrıya bağlı Türk manevî yapısını bulmak zor değildir. Türk, bu irsî inancı ile Müslümanlığa gerçekçi yüzünü vermiye çalıştı: Arab'ın İsrailiyatla karışmış hurafeciliği karşısına çıkıncaya kadar!..

gönlüne buyruklar geldiğine inandığı GÖKÇE, bir beyaz atın üzerinde geldi, ve ona dedi ki:

«— Tanrı diler ki, senin adın artık Timuçin değil... Senin adın artık CENGİZ... Yer yüzünün en yüce Hanlığını kurmak ödevini Tanrı sana verdi. Cengiz'in anlamını da bilirsin: Bükülmez, yumuşamaz, aşılmazdır. Böylece ol!..»

Nayman Han'ı Tayang Han, Onkutların başbuğu Alakuş Tekin'e haber salıp Cengiz'in HAN olmasından sonra kendi üzerlerine geleceğini bildirmiş, el birliği ile bu yaklaşan kasırgayı patlamadan söndürmenin şart olduğunu anlatmıştı. Alakuş Tekin Cengiz'in yiğitliğine baygındı. Olub bitenleri ona iletti, 1203 yılında Merkit, Nayman, Cüveyrat orduları ile Cengiz'in ordusu arasında yılların en kanlı savaşı oldu. Sağda Cebe Noyan, solda Cengizin oğlu Cuci vardı. Alın (cephe) yi Cengiz yönetiyordu. Tayang Han da yiğitçe dövüştü. Cebe onu yaralamıştı. Naymanlar bozuldular. Tayang Hanın yarası ağırdı. Han kendisini kaybetmişti. Sırt üstüne başı karlı Yarlık dağının tepesine çıkardılar. Bunlar, Naymanların en seçkin, özge kişileri idiler. Yaralı Hanlarını dağ başında iki yakınının kolları arasına bırakıp aşağı indiler, vuruşa devam ettiler. Cengiz onların yiğitliğine dayanamadı:

«— Kanınızı, malınızı bağışladım. Yiğitler sizin gibi olur. Kılıncınızı kınına sokun, teslim olun..» dedi. Nayman nokerleri baş salladılar: **«— Töremizden, evimizden, obamızdan uzak düştükten kelli, yaşama neye? Böylece başı eğik nefes almaktansa, başı dik toprağa düşmek daha yeğdir..»** dediler. Sonuna kadar vuruştular. Bunların eridiğini gören dağ başındaki iki yiğit, Tayang Hanı alıp kayıplara karıştılar. Tayang Hanın oğlu Köçlük de büyük ağabeyisi Buyruk Hanın yanına sığındı.

Camuka - Çeçen'i size daha önce anlatmıştım: Ong Hanı, Tayang Hanı kışkırtan hep o idi. Ayrılık ateşini kavlayıp çevresi kana ve aleve salınca, kötü kişilerin iç rahatı ile oymağı Cüveyratların içine çekilmişti. Şimdi de onları Cengize karşı ayaklandırıyordu. Cüveyrat Başbuğları bir araya geldiler:

«— Bu adamın zehirli dili var. Tatlı sözlerinin ardından ağu akar. O konuştukça çevre rahat etmez. Varıp Cengiz Hana verelim..» dediler, elini ayağını bağlayıp Cengize götürdüler. Cengiz ona pek kinli idi:

«— Gördün mü yaptıklarını? Senin dilinin belâsı nice nice yurtlar söndü. Sen konuştukça acun rahat etmez... Seni ne yapalım? dedi. Camuka - Çeçen başını kaldırarak sert sert bağırdı: **«— Bana benim sana yapacağımı yap!..»** Cengiz sordu: **«— Sen bana ne yapacaktın?»** Camuka cevapladı: **«— Seni dilim dilim, boğum boğum doğrıyacaktım. Hem de kendi elimle...»**

Doğrusu Camuka - Çeçen yiğitçe öldü. Başı kesilirken Cengizi kötüleyen türküler söylerdi.

★ — HITAY (ÇİN) İN AŞILMAZ DUVARLARI ÖNÜNDE :

Cengiz Han, Naymanları buyruğu altına aldıktan sonra Merkit ve Tangut ülkelerine yürüdü. Merkit Başbuğu Tokta Beyi yendi, baharda Tayang Han'ın büyük oğlu Buyruk Hanla savaştı. Türklerin Ulu Dağ dedikleri küçük Altay sıra dağlarının Batıya bakan ve Balkaş gölünün kuzeyindeki Eski Türkistanı Sibirya'dan ayıran ülkeleri ele geçirdi. Buradan Göçlük'le Tokta Beyi İrtiş kıyılarına kadar kovaladı, bütün bu güzel yurtları ülkesine kattı.

Cengiz'in artık bir düş'ü **(rüyası)** vardı ki, gecelerini uykusuz geçirirdi: HITAY **(ÇİN)** i almak!.. Önce, iki düşmanını Göçlük ve Tokta Beyi kaldırmak istedi. Onların üzerine yürüdü. İrtiş kıyılarında Tokta Beyi savaşa boyun eğdirdi ve onu ezdi. Göçlük ise, Kara Hıtay **(Doğu Çin)** hanı Buyruk Hana sığındı. Uygurların Başbuğu İdikut Gür Han'a bağlı idi. Bu bağlılıktan çıktı ve Cengiz Han'a döndü: **«— Sen, Türk - Moğul uruklarını bir bayrak altına toplıyordun. Sana karşı koymak yakışık almaz. Senin bir bildiğin var amma benim aklımın üstünde... İyisi mi, seninle birlik olub bu yapacağını görmek dünyanın şenliği olur.»** dedi. Cengiz İdikut'un bu sözlerinden çok duygulandı. Ona kızlarından birisini verdi: **«— Sen benim beşinci oğlumsun..»** dedi. Zaten İDİKUT, Moğulca **DEVLETLİ** demekti.

Artık Cengiz'in gecelerini ikiye bölen büyük düşü **(rüyası)** gerçekleşmiye doğru yağız bir atın üzerinde ak bulutlar gibi uçuyordu: O ardı önü bilinmiyen, Türklerden korunmak için aşılmaz duvarların ardına sığınan HITAY'ı **(ÇİN'i)** almak!..

Cengiz biliyordu ki, kendisinden sonraki tarihçilerin **«Türk - Moğul yüz yılları»** dedikleri altın çağ, böyle başlıyacaktı...

Nasıl düşünür, Nasıl yaşarlardı?

Yalılar, içindekiler ve evdekiler...

★ — **BİR HAYÂL ÂLEMİNDEN HATIRALAR...**

1937 senesi yazı idi. Hatırasını ve şahsiyetini asla unutamadığım rahmetli üstadım Semih Mümtaz S. Beyefendinin Paris'ten döndüğünü haber almış, Ankaradan birkaç gün için İstanbula gelişimden faydalanarak ziyaretine gitmiştim. Ne mükemmel, ne kusursuz «İstanbul Efendisi» idi... Reşit Mümtaz Paşanın oğlu, meşhur reisül-küttâb Mümtaz Efendinin torunu idi. Doğu ve Batı kültürünc enine boyuna sahibti. Giyinişi, konuşuşu, üslûbu ile tam bir «**İmparatorluk Osmanlısı**» idi. Dikkat ederdim: (Osmanlı Devleti) demez, **Devlet-i aliyye-i Osmaniye** derdi. İstanbul Türkçesini böylecesine mükemmel konuşan ve o adâbı teşrifat olarak değil de, yaşayışının içinde yaşama hücceti halinde devam ettiren neslin son mümessillerindendi. Bana lûtfen «— **Bey oğlum..**» der, teveccühünü esirgemezdi. Nâzik, hatırşinâs, vefakârdı. Son senelerde malî vaziyetinin bozukluğu içinde o bolluk devrinin geleneklerini devam ettirmek için asla dışarıya vurulmıyan, için için duyduğu sıkıntının izlerine dostlarının rastlayıb da, kalblerini yaralamasın diye, sık sık «Avrupa» ya giderdi. Herkesin, «Avrupaya» diye bildiği bu gurbet yolculuklarından çoğu, Kahirede yerleşmiş olan «Kalfa Hanım» lardan Gül'izâr Hanıma misafirlik gidişi idi. Gül'izar Hanım, Reşit Mümtaz Paşanın konağından «çırak edilen», yâni, evlendirilen «Saraylı» lardan birisi idi. Mısır'da yerleşmiş olan bir Türkle evlenmiş, kocasının ölümünden sonra Kahire'de kalmıştı. Semih Mümtaz Bey, kendisine «dadılık» da eden «Kalfa Hanım» ın ısrarlı davetleriyle gider, kış aylarını çokluk orada geçirirdi.

O yıl Mısır'dan dönüşünde kendisini biraz zayıf ve huzursuz bulmuştum. Öğleden sonra Boğaziçine gidip gidemiyeceğimi sordu. Ankara'ya dönecektim. Bu eşine az rastlanır insanı bir daha görememek korkusu ile elemlenmiştim. Dedi ki:

«— Rumelihisarındaki Mustafa Süreyya Bey yalısını satmışlar. Alanlar yıkacaklarmış. Bu yalıda gençlik hatıralarım var. Son bir defa gidip görmek istedim.»

Boğaziçi, bütün çağdaşları gibi Semih Mümtaz Bey için de mazi tahassürleri ile dolu rüyâ âleminin bergüzâr hatırası idi. O eski günlerden bahsederken gözlerinin nemlendiğini hâlâ hatırlarım. Yolda bana, uzun uzun Boğaziçi yalılarından bahsetti. Önlerinden geçtikçe, o gün için ya yakılmış, arsa haline gelmiş veya yerlerine eskinin zarafet ve asaletini asla temsil etmiyen beton yapılar ile bir garib hâl almış olanları bir bir gösteriyor, eskinin şeklini izahda hiç zorluk çekmeden canlandırıyordu:

«— İşte şurada, Rumelihisarında, Akıntı Burnunu döndüğümüz yerde ahşâb, kâr-ı kadîm bir yalı vardı. Rıhtımı yüksekçe idi. Sandalla önünden geçtikçe telâş ederdik. Akıntı bizleri rıhtıma doğru iterdi. Fakat o günün kayıkçıları meslekten yetişmiş yalı uşakları

Osman Hamdi Beyin tablosu: Sultanahmet Parkında akşam gezintisinde yaşmak ve feraceli İstanbul hanımları.

(Eski şehremini Operatör Cemil Paşa hâtıralarında anlatır: «— Gülhane Parkını açtığım zaman, kadınlarla erkeklerin beraber dolaşmaları bazılarını kızdırmış, Harbiye Nazırı Enver Paşaya kadar şikâyet edilmiştim. Paşa beni çağırttığı zaman yanında, Bahriye Nazırı Cemal Paşa da vardı. Enver Paşa: «— Harb içindeyiz. Hoşnutsuzluğa sebebiyet vermiyelim. Bu işleri sulhde düşünelim.» dedi. Muhafazakârlığı malûmdu. Daha liberal olan Cemal Paşa şöyle bir hal tarzı buldu: «— Kadınların gezinti yerlerini ayıralım, veya erkeklerle kadınlara ayrı ayrı gezme saatleri verilsin.»

Böyle yaptım ve İstanbul hanımlarının biraz daha geniş nefes almalarını temin ettim.)

olduğu için, rıhtımın kenarına sürtünür, geçerdik. Bu ahşab yalıda Şehremaneti muhasebe müdürü Şefik Beyle, kayınbiraderi üstad bestekâr Lem'i Bey otururlardı. Kalabalık idiler. Haremde, Selâmlıkda dadılar, bacılar, emektar uşaklar, bütün yaz mevsimince devam eden saz âlemlerine güçlükle kâfi gelirdi. Mehtabda yalının etrafına sıralanan kayıklardan çıt çıkmaz, yeni yeni besteler güzel seslerle âfâkı inletirdi.

Bu yalıyı daha sonra Tophane müşiri Zeki Paşa aldı, yıktı... Boğaziçinin Tanzimattan kalan güzel yalılarından birisi de böylelikle tarihe karıştı... Yerine şu gördüğünüz apartman misali binayı yaptılar. Zeki Paşadan son halife Abdülmecid Efendinin oğlu Ömer Faruk Efendiye intikal etti. O da sattı. İşte görüyorsunuz ki, şimdi tütün deposu olmuş.»

Zeki Paşa yalısını geçtik, köşeyi döndüğümüz ânda yeni yıkılmıya başlanmış olan Mustafa Süreyya Beyin yalısı ile karşılaştık. Semih Mümtaz Beyefendi anlatmıya devam etti:

«— Bakınız, aradan nekadar uzun zaman geçti ve Boğazın hırçın suları bu yapıyı kaç mevsimdir dövdü, durdu, şu çıkan kerestelerin sağlamlığına bakınız.. Bunlar, Lübnan'dan gelen sedir ağaçları idiler. Şu köşede, Mustafa Süreyya Beyin selâmlığı vardı. Rahmetli, yemeğe pek düşkündü. Kendisi yapardı. Bitişiğinde, Profesör Kadri Raşit Paşanın yalısı vardı ki, daha evvel Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşanın kayınvaldesi Revhide Hanımefendi otururdu. Babamla kızkardeş çocukları oldukları için, sık sık gider, rıhtımda balık avlardım. Yerle tavan yüksekliği en aşağı beş metre idi. Üç, dört kişinin rahat geçebileceği kocaman kapılarının üzerine a-

sılmış perdelerin haşmet ve zarafeti hâlâ gözlerimin önündedir.

Şu ilerideki köşede, Şûray-ı Devlet Reisi Hacı Reşit Paşanın deniz üzerindeki geniş odasında, pek sevdiği nârgilesini çekerek kalın sesiyle yalı önünden geçenlerle sohbet sesini duyar gibi oluyorum. Yazın karlı, buzlu nefis şerbetleri yalının alt katındaki şâhneşine kodurtur, gelip gidene ikram ettirirdi.»

★ — CEVDET PAŞA YALISI:

Bebeğe doğru yürüdüğümüzü hatırlarım.. Merhum üstad, o bir daha dönmez güzel günlerin hatırası içinde kendisini maziye bırakmış gibi idi. Dedi ki:

«— İşte şurada, Bebekli Saip Beyin direkler üzerinde yükselen sahilhanesi vardı. Sahilhane ortada idi. İki tarafı geniş bahçe ile çevriliydi. Çarşı cihetindeki kapı selâmlığa, öteki harem dairesine açılan büyük kapıları ile kervansaraya benzerdi. Selâmlığında meşhur Hazine-i Hassa Nazırı Ohannes Efendi otururdu.

Mabeyinci Faik ve Cevad Beylerin yalılarından sonra Mahmut Nedim Paşanın yalısı gelirdi ki, Bebek sırtlarını kaplıyan güzel bahçeleri ile cidden kâşâne idi. Tarihçi ve âlim Ahmet Cevdet Paşanın yalısı Mahmut Nedim Paşadan sonra gelirdi. Bu tarihî yalı Abdülhak Hâmit Beyin dedesinden sadrıâzam mütercim Rüştü Paşaya, ondan da Ahmet Cevdet Paşaya intikal etmişti. Parasını, Mithat Paşa muhakemesinden sonra Sultan Hamid «Beş bin altun» olarak vermiş, Cevdet Paşaya hediye etmişti. Cevdet Paşadan sonra mabeyinci Faik Beye, ondan da, Sultan Hamidin kızı Ayşe Sultana geçti. İşte görüyorsunuz ki, bunun yerinde şimdi sekiz on yalıcık, bir okadar da apartman var... Geniş sofaları, altışar pencereli odaları, uzun koridorları, alt katında

★★★

Güzellik Bahçeleri:

Üçüncü Sultan Ahmet devrinde İstanbul'a İngiltere sefiri olarak gelen Lord Wortley Montegü'nün refikası Leydi Mary Montegü, güzelliği, bilgisi, zarafeti kadar, Türkiye için «mektupları» ile de meşhur oldu. Fatma Sultanın pek kıymetli dostu idi. İstanbul saraylarını, konaklarını, orta ve fakir halkın yaşadığı evleri gördü, gezdi ve o devri bizlere, gerçek yüzüyle anlattı.

Leydi Montegü, Osmanlı evlerinde cariyeleri de gördü. Dünyanın dört tarafından derlenerek getirilmiş, renk renk, ırk ırk, din din, dil dil bu kadınların bir araya gelişini «güzellik bahçesi» olarak adlandırdı. Leydi Nordflok'a yazdığı bir mektupta diyor ki: «— Azizem... Osmanlı evlerinin içini görmeden anlatabilmek asla mümkün değildir. Denilebilir ki, dünya milletlerinin en güzel kadınları buranın yüksek mevkideki insanlarının dış âlemle münasebetini kalın duvarlarla kesmiş konaklarında toplamış. Hepsinin nasıl hareketli, canlı, neşeli bir hayat içinde olduklarını mümkün değil târif edemem. Burada öyle sihirli bir kuvvet var ki, ayrı ayrı beldelerin insanlarını aynı çatı altında kaynaştırıyor ve ortaya saadet cıvıltıları ile dolu bir hayat çıkarıyor. Şarkın melâl ve hüzün telkin eden havası içinde bu hayat ve canlılık nereden geliyor? Vatanından uzak ve çoğu arzusunun dışında getirilmiş şu sayısız güzel kadınlar neş'e ve ümidi nerede buluyorlar? Hepsi ayrı bir muamma... Fakat zannediyorum ki, bana bir bilmece gibi gelen bu netice, hayatı olduğu gibi kabul etmelerinin güzel ve gıptaya değer meyvesi... Emin olunuz ki, Fatma Sultanın sarayındaki harem dairesi cariyeleri Londra'da bir araya gelebilse, tesirini bütün mevsim boyunca hissederdik.

Azizem... Bu duyguların, kendilerini bedbaht ve talihsiz sayan insanlardan geldiğini zannetmeyiniz. Onlara ne mutlu ki, bu yaşamayı tabiî görüyorlar ve ondan başkası hakkında fikirleri yok... Herşeyi öylecesine güzel tanzim etmişler ki, bu düzen içinde hasretler ve kederler bile eriyor.»

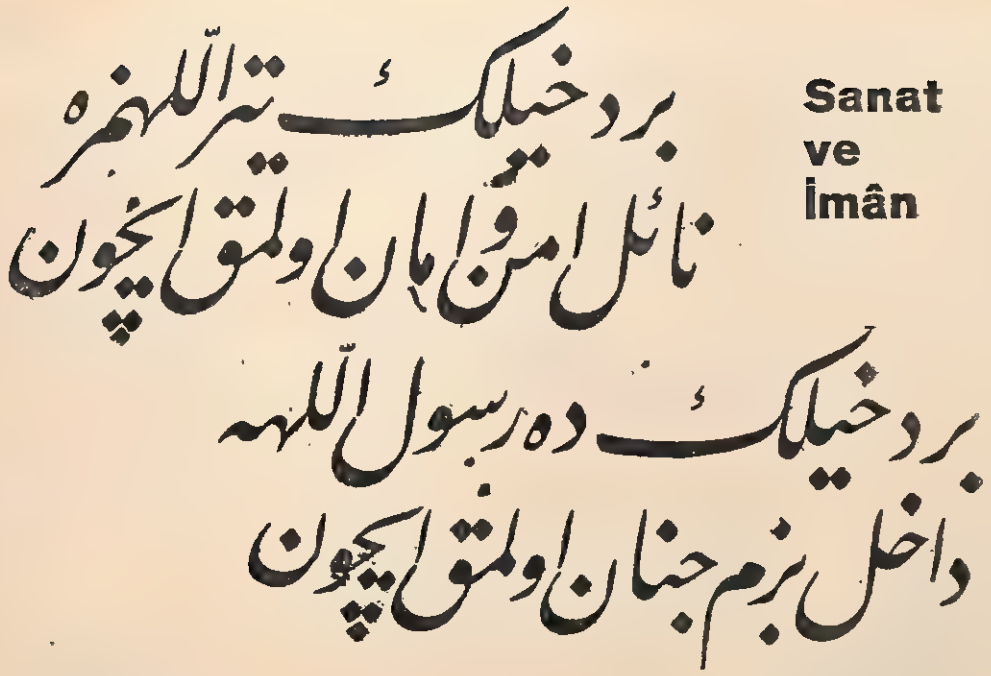

Zamanı Değerlendiren Emekler

Hemen hemen her Osmanlı münevverinin, güzel sanatlarla alâkalı bir merakı vardı: Hüsnü Hat denilen kaligrafi, musikinin bir bölümü, oyma işleri, telkârilik, minyatür ve saire... Yukarıdaki nefis yazı, bugün yaşı doksanı aşan ve yaşıyan fikir ve edebiyat üstatlarımızın en kıdemlisi, en velûdu, en kıymetlisi muhterem üstad Salih Saim Unar Beyefendinin hatt-ı destidir. Mümin ve mu'tekid üstat şöyle diyor:

Bir dahilek yeter Allahımıza
Nail-i emn-ü emân olmak için,
Bir dahilek de Resul-Allah'a,
Dahil-i bezm-i cenân olmak için

(Bugünkü dilimizle anlamı şu: Yüce Tanrıya gönülden bir sığınmak yeter: Onun koruyucu varlığının altına girebilmek için... Peygamberimize de bir yakarış yeter: Onun cennetteki yerine sahib olabilmek için... Gönülden ve temiz duygularla olduktan sonra kolay ve basit gibi geliyor amma, dâvâ öyle ihlâs dolu bir kalbe sahib olabilmekte...)

kubbeli hamamı ile, selâmlığın methalinde muazzam bir avlu ve akar sulu çeşmeleri, hizmetkâr bölümü ile, arkadaki yüksek yamaçlara kadar genişleyen bahçesi, bahçe içinde ayrıca iki köşkü, araba yolu ile bu yalı bir âlemdi. Deniz üzerinde, geniş dolabları duvara gömülü bir orta salon vardı ki, mübalâğasız, asgarî otuz metre uzunluğundaydı. Bu yağlıboya dolablarda Cevdet Paşanın binlerce cild kitabı tasnifli olarak sıralanmıştı. Paşa bu odada oturur, eserlerini burada hazırlardı. Denize âşıktı. Gençliğinde Büyük Reşit Paşa kendisini selâhiyetli ve mühim bir vazife ile Mısır'a göndermişti. Meşhur Keçeci Zade Fuad Paşa ile birlikte yaptığı bu seyahatte Boğaziçi hasretine dayanamamış, istikbali için kendisine büyük faydalar telkin edecek bu hizmetinden af edilmesini Reşit Paşadan şöyle rica etmişti:

Anub İstanbulu feryâdım ile eylerim âhenk,
Burada ûd ve kanun perdesin gûş ettiğim demler,
Gelince yâde Cevdet, ağlarım sadr-ı kerem-kârın
Dür-rü lutfunda ekdârı firâmûş ettiğim demler

Reşit Paşa bunun üzerine kendisini yine İstanbul'a aldırmıştı.»

★ — **MEVSİMLERİN İÇİNDE...**

Semih Mümtaz, Sermet Muhtar, Abdülhak Şinasî Hisar gibi, Osmanlı neslinin son mümtaz mümessillerinin anlattığı «dedeler ve nine-

ler» hayatının iç âlemini bilenler hiç kalmadı...

Biz, bu hayatı dinliyebilmiş olanlardan da eli kalem tutan bir avuç insan kaldık. Kendisinden dinlediklerimi «not» etmeme müsaade etmezdi:

«— Bey oğlum.. Sohbet ediyoruz. Bunlar bir hafızanın içine yerleşmiş ve yaşamış olanların arkada kalmış hâtıratı olamaz. Onlara haksızlık ve hatta iftira olur. Dedelerimiz ve ninelerimiz, yâni bizim tâbiriyle «ecdâd» ımızın hareketlerinde hiç bir şey tesadüfere bağlı değildi. Senelerin, mevsimlerin, ayların, hatta günlerin mânası ve hususî kıymetleri vardı. Her şey ayrı bir nizâm altında idi. Yapılanlar, idrâk edilmiş devirlerin bıraktığı, müsbeti menfiden, hayrı şerden, doğruyu eğriden ayıran tecrübelerin mahsulü idiler. Hiç kimse, bu yerleşmiş nizâmların ve âdetlerin haricine çıkmak ihtiyacını duymazdı. Çünkü bilirdi ki, kendisinden evvelkilerin yapmış olduklarında bir «hikmet» vardır. Hayata bu doğruluğuna inanılmış alışkanlıklar hâkimdi.

Mevsimler, başka başka dünyalar getirirdi. Fakiri, zengini, orta hallisi bu hayat nizamının dışında değildi. Herkes kendi hâline göre idi. Tecessüs hem ayıb, hem günahtı. Servet tezahürleri ve gösterişleri hoş görmemek, hatta bunlara rastladıkça mâni olmak, islâmî bir an'ane idi. Kendini bilen zaten böyle hafiflikler yapmaz, yapamazdı. Bu telekki, münhasıran hariçte değildi, evlerin içinde de aynen böyle idi.

Kimsenin «canının sıkılması» diye bir mevzu hatırlamıyorum. Herkesin müsbet bir işi, meşgalesi vardı. Ziyaretler de sıralı, ölçülü idi. Konakların birer israf yuvası olduğu da doğru değildir. Bu büyük yapılarda, bir çok masraflar müşterek olduğu için, hayat daha iktisadî idi. Her evin büyük hanımı, geçim mes'uliyetinin ağır yükünü omuzlarına alır, bunu zevk ve muvaffakiyetle yapardı.»

★ — BİN BİR SIR'dan SEÇMELER :

Ev hayatında bir çok hizmetler ve vazifeler, evde yaşıyanların kendi bilgileri üzerinde idi: Bu sebeple yaşları ilerlemiş olanların umumî bilgilerinin belirli bir seviyeye erişmiş olması şarttı.

Bunu da, böyle bilgileri veren «kitab» lar teşkil ederdi. Zaten kitabların basılabilmesi bir çok şartlara bağlı idi. Kaldı ki (eve sokulacak kitablar) çok sıkı bir kontroldan geçirilirdi.

İlmin şahsiyetini bulduğu ve ihtisaslaştığı o günlerde bugünkü ifademiz ile «ansiklopedik» olan bu kitablar, elbette bütün ihtiyacı karşılıyabilecek kuvvet ve tamamiyette değildi, hatta eksik ve kusurlu idi. Bunlar arasında bugün dudaklarımızda tebessüm uyandıracak olanlar pek çoktur. Fakat yazma okuma seviye ve nisbeti çok düşük olan o günlerde böylesi bile elbet de kazançtı.

Şimdi müsaade ederseniz doksan dört sene evvel, «Hezâr esrar = Bin sır» adıyla, taş basması olarak «Muhabbet» matbaasında basılmış eserden bazı «tavsiyeler» alalım... Bunlar, hekimin, tıb bilgisinin, ansiklopedik bilimin yeterli olmadığı yüz sene önceki dede evlerinde, nelerle, nelere çâre bulunduğunu anlatır: Sabahları aç karnına bir tahta kaşık dolusu bal ile bir taze yumurta akı ve hemen peşisıra yarım fincan zeytinyağı, «Hezar-ı Esrar» ın (mide yarası) dediğimiz ülser'i tecrit edermiş. (Hekimlik tavsiyesi). Bir diş sarmısak bütün kabuklarından soyulup çıplak dikilse, diş olmaksızın soyulu sarmısak çıkarmış (Ziraat tavsiyesi). İnek sütü kaynarken içine incir sütü akıtılırsa çok güzel peynir olurmuş (Ev bilgisi). Bir horozun başına sisam yağı sürülürse ötmez. (Tabiat bilgisi). Kuru üzüm suya konulup yirmi dört saat sonra bu su ile hamur yapılırsa bu hamur maya olarak kullanılır. (Kimya bilgisi). Et üzerine soğan konulursa sinekler kaçar (Ev bilgisi). Sığır eti kendi kanıyla ince kâğıda sarılarak on iki gün asılırsa, balık tutmak için emsalsiz bir yem olur. (Avcılık bilgisi).

Ve, bunun gibi binlerce tavsiye... Eser, üç defa Pâdişahın Baş doktoru olan ve Rumeli pâyesi gibi devletin sivil vezirlik makamına kadar yükselmiş Hacı Mustafa Behçet Efendi merhumundur.

Evlerde bunlara benzer çoğu taş basması kitaplar okunur, uzun kış gecelerinde münakaşaları, tecrübelerden alınan sonuçlar üzerinde sohbetler yapılırdı.

Bu bir hayat düzeni idi. Devrini tamamladı ve tarih oldu. Fakat bu tarihi bilmeyenlerin iddia ettikleri gibi «boş ve âvâre yaşama» değildi. Çünkü bu hayat içinde olanlardan şikâyet, üzüntü, ömürden bıkma dertlenmelerine hâtıralar ve vesikalar şehadet etmiyor... Aksine huzur ve refahla geçmiş ömürlerin ardından yakarışlar var...

Bu Kimdir ?

HÂFIZANIZI
VE
GÖZLERİNİZİ
HAKEM YAPARA K
CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yanda, Sultan Hamid devrinde, üzerinde yatılı yüksek tahsil öğrencilerine mahsus elbise ile gördüğünüz «genç» in çehresinde, hiç bir tanıdık dost izine rastlıyor musunuz?

Bu genç, daha sonra üzerindeki elbisenin mesleğinin dışında bir başka yol seçecek ve bu sahada öylesine başarı gösterecektir ki, bugün onun bir eserini, her sabah dinlemeniz mümkündür.

Lûtfen, hafızanızı hakem yaparak ve son günlerini gözleriniz önüne getirerek cevap veriniz:

Bu Kimdir ?

NOT:

Dördüncü sayımızda (BU KİMDİR?) sahifemizdeki genç zabit adayı Mareşallık rütbesini SAKARYA zaferinden sonra Büyük Millet Meclisi kararıyla alan GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'tür.

Sultan Reşad'ın şahsî mirasının âkibeti

Birbiri ardında PADİŞAH olan Sultan Mecid'in dört oğlunda, servet ve zenginlik ölçüsü çok farklı idi...

★ — **DÖRT KARDEŞ PADİŞAH VE DÖRT AYRI AHLÂK :**

Sultan Abdülmecid'in dört oğlu da, ardı ardına Osmanlı tahtına geçtiler: Beşinci Sultan Murad, İkinci Sultan Abdülhamid, Beşinci Sultan Mehmet Reşad, Altıncı Sultan Mehmet Vahidettin.

Beşinci Sultan Murad, veliahtliği zamanında borç içinde idi. Mimarlık merakı olan Sultan Murad'a ağır faizlerle borç veren bankerler, saltanatı ancak doksan üç gün sürmüş olan bedbaht Padişahtan alacaklı kalmışlardı. Sultan Abdülhamid ise, daha şehzadeliği zamanında para biriktirmeye başlamıştı. Hazine-i Hassa'dan şehzadelere ayrılan tahsisat ve Devletin umumî bütçeden verdiği ile geçinebilen şehzade çok azdı. Mesuliyetsiz harcama itiyadı, çeşitli yollardan para bulabilme kolaylığı ile birleşince, Hanedana mensup Prensler içinde hesabını kitabını bilebilmeyi zaruret olmaktan çıkartıyordu.

Beşinci Sultan Murad'ın aklî muvazenesinin bozukluğu yabancı hekimlerin de tesbiti ile anlaşılınca, veliaht olan Abdülhamid Efendinin «ABDÜLHAMİD-İ SANÎ = İkinci Abdülhamid» ünvanı ile tahta çıkarılmasına sebep olmuş, Sadrıâzam Mütercim Rüştü Paşa, Sultan Murad'ın annesi Şevk Efzâ Valide Sultanın ricası olarak, yeni Padişahdan ağabeyisinin birikmiş borçlarını ödemesini istemişti. Abdülhamid bu ricayı kabul etmiş, başta banker Hristaki olarak bir kısım borçları ödemiş, fakat daha sonra vaz geçmişti. Yirmi yedi sene gibi çok uzun süren ve Çırağan sarayının duvarları içinde geçen mahzun ve münzevî hayatında, talihsiz Sultan Murad, bir kaç kere kardeşi Sultan Hamid'e başvurmuş, alacaklıların kendisini çok tazyik ettiklerini, vaadını yerine getirmesini istemişti. Son mektubundaki sitemler sırasında bu uzun sürmüş dert de, ayrıca bir yer almıştı.

Ardı ardına padişah olan Sultan Abdülmecid'in dört oğlunun bilhassa para işlerinde, cömertlikte ve servete olan iptilâlarında çok büyük farklar vardı: Sultan Murad, ne kadar eli açık, cömert, hesapsız ise, Sultan Hamid, tamamen aksi idi. Otuz üç senelik saltanat müddeti içinde, tapusu kendi şahsına ait olan emlâk-ı şâhâne, memleketin muhtelif yerlerindeki uçsuz bucaksız çiftliklere varıncaya kadar genişlemiş, çoğalmıştı. Bu neticede, Ohannes ve Agob Paşalar gibi, Sultan Hamid'in itimadını kazanmış olan Hazine-i Hassa Nazırlarının himmeti olmuştu. Ölümünden sonraki evrakı içindeki vesikalar, Sultan Hamid'in her ay, Hazine-i Hassa Nazırlarından hesap aldığını, parasını Doyçe Bank, Kredi Liyone, Oryent Bank, Osmanlı Bankası ve Viner Bank'da, en iyi şartlarla işlettiğini göstermişti. Tahttan indirilmesinden sonra, Ordu ihtiyaçları için «bağışladığı» 400.000 altun da, Kredi Liyone'deki hesabından alınmıştı.

Beşinci Mehmet Reşad da, hesabını bilirdi. İkramlarında ve ihsanlarında ölçülü idi. Fakat şahsî hesaplarını Devlet parası ile asla karıştırmaz ve bu konuda çok hassasiyet gösterirdi. Sultan Reşad'a ve daha sonra Sultan Vahidettin'e, Saray memuriyetlerinin en büyüğü olan **«Baş mabeyincilik»** yapmış olan Lûtfi Simavî Bey hâtıratında der ki:

«— Sultan Mehmet Reşad Han, şahsî mizâç itibariyle çok kibar, terbiyeli, kat'iyyen kalb kırmasını istemiyen, hattâ bu ifrat müsamahası ile kendisinden beklenen bazı hayatî vazifelerin ifasında tarih huzurunda mesul mevkie düşecek mizâçda idi. Bana sık sık: «— Başkâtip... Benim milletim fakirdir. Bize verdikleri çok paradır. Ne sebep ve suretle olursa olsun, milletin kasasından şahsıma ve saraya bir kuruş geçmesini istemem. Benim malûmatım haricinde böyle bir şey olursa yarın huzur-u ilâhîde seni mes'ul tutarım. Makam-ı Saltanatın şerefi için ne harcamak icap ediyorsa bunu bana hatırlatın.» derdi. Seyahate çıkmadan evvel verilecek ihsan-ı şâhâneleri karşılayacak miktarda yanımızda para bulunmasına itina gösterirdi. Rumeli'ye yaptığımız seyahat sırasında, Koso-

va'da beklenilmeyen harcamalar olunca âdeta telâşlanmış, hemen Selânik Osmanlı Bankasından, şahsî hesabından para aldırmıştı. Sultan Reşad, Sultan Hamid'in aksine olarak, faiz almazdı. Sultan Hamid ise bankaların verdikleri faizleri dikkatle tetkik eder, hangi banka daha çok gelir temin ediyorsa, parasını oraya yatırırdı.»

★ — «DÜNYA MALI DÜNYADA KALIR...»

Sultan Reşad, ağabeyisi Sultan İkinci Abdülhamid'in otuz üç sene süren saltanatı devresinde, Üçüncü Sultan Ahmed zamanında kısmen kaldırılmış olan o meşhur «kafes hayatı»na benzer şekilde ömür sürmüştü. Kendisi veliaht olduğu, yâni, Padişahın ölümü veya tahttan indirilmesi halinde Padişahlık makamına geleceği için, bilhassa Ali Suavî'nin Çırağan sarayını basarak, Sultan Murad'ı yeniden tahta çıkarma teşebbüsünden sonra vehmi hastalık derecesinde artmış olan Sultan Hamid tarafından tam bir kontrol altına alınmıştı. Veliahd dairesi olarak Dolmabahçe sarayında Sultan Aziz'in yaptırdığı dairede bile devamlı olarak oturtulmayan Reşad Efendi, araba gezintileri için bile izin almıya mecbur tutulacak kadar yazıyık altında idi. Birkaç kere, büyük ağabeyisi olan ve kendisinden daha sıkı kontrol altında âdeta hapis hayatı yaşayan Sultan Murad'ı ziyaret etmek istemiş, müsaade edilmemişti. Veliahd Reşad Efendi ile, Padişah Sultan İkinci Abdülhamid, yâni «iki kardeş» arasında bu münasebetle ağır mektuplar yazılmıştı. Mahmut Muhtar Paşa hâtıratında şöyle der: «— **Pederim Gazi Ahmet Muhtar Paşa anlatmıştı: Sultan Reşad merhum, sadareti sırasında kendisine demiş ki:** «— Ben hayatımda kin ve nefret hissi nedir bilmem. Bana bir ağabey veya vefakâr ve müsamahakâr bir padişah gibi muamele etmiyen Sultan Hamid'e karşı bir ân infial veya garaz duymadım. Yalnız kendisine, merhum ağabeyimiz Sultan Murad'ı hastalığı sırasında ziyaretime müsaade etmediği için kırgınım. Bilhassa, vefatından sonra şahsî mallarının âdeta yağma edilmesinden ne kadar ezâ duydum, bilemezsiniz. Dünya malı dünyada kalır. Milletin sayesinde saraylar içinde, hiçbir ihtiyaç yüzü görmeden yaşıyoruz. Mal ve mülk hususunda fazla hırsın beşer hayatındaki fenalığını halka kendi şahsî hayatımızla göstermek vaziyetindeyiz. Bana muhtelif vesilelerle hâkan-ı sâbık'ın (**yâni Sultan Hamid'in**) serveti sorulduğu zaman, ben hicap duyuyorum.»

Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın padişahlığının ilk resmi... Yukarıki kilşe, 1 Mayıs 1909 tarihli Le Monde Illustré mecmuasında çıkmıştı. Bir an'aneye göre, veliahdlar, saltanat ve hilâfet makamına geçtikten sonra sakallarını traş ettirmezler, bırakırlardı. Sultan Reşad'ın veliahtlığı devresinde sakalı yoktu. Kendisi, Padişah olduktan sonra da sakal bırakmak istememiş, fakat bunun bir hânedân an'anesi olduğu kendisine hatırlatılacak, o da ecdadınınki gibi, «dairevî» sakal bırakacaktır. Bu geleneğe uyma da, kendisi için kolay olmadı. Çünkü Sultan Reşad'ın sakalı çok seyrek ve beyaz olduğu için, sarışın çehresine özlenen heybeti getirememişti.

★ — VAHDETTİN, SULTAN REŞAD'IN MİRASINA EL KOYUYOR...

Sultan Hamid, 1 Eylül 1876 da Padişah ol-

muş, otuz iki sene yedi ay üç gün saltanat ve hilâfet makamında kalmış, 27 Nisan 1909 da Mebuslar ve Âyan Meclislerinin beraberce yaptıkları toplantıda tahttan indirilmiş, 23 Şubat 1918 pazar günü akşamı, yetmiş yedi yaşında vefat etmişti. Ağabeyisinin ölümü, zaten hasta olan Sultan Beşinci Mehmet Reşad'a çok tesir etmişti. Tam beş ay sonra Sultan Reşad da ölmüş, Eyüp'te yaptırdığı Rüştiye mektebinin (bugünkü ortaokul) yanındaki türbesine gömülmüştü.

Osmanlı saltanatının son padişah ve halifesi olarak tahta, **«MEHMED-İ SÂDİS = Altıncı Mehmet»** ünvaniyle geçen Vahidettin, Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarındaki resmî hayatı kendi telâkkisine göre esaslı şekilde değiştirmişti. Baş Mabeyinciliğe de, kendisini daha evvelden tanıdığı ve beraberce iki defa Avrupa seyahatine çıkmış bulunduğu Lûtfi Simavî Beyi getirmişti.

Sultan Abdülmecid'in, birbiri ardı sıra saltanat ve hilâfet makamına geçmiş dört oğlunun, yâni Sultan Murad, Sultan Abdülhamid, Sultan Reşad ve Sultan Vahidettin'in, «servet, para, kardeş hakkı» gibi mevzulardaki düşünce ve hareketlerinin en tipik hâdisesi, Sultan Vahidettin'in saltanatının ilk günlerinde vukua geldi: Sultan Reşad, tahsisatından biriktirdiği para ile, Diyarıbekir telkârî işi sofra takımları yaptırmış, çok itimad ettiği ve bu mevzu üzerinde zevk ve bilgisi malûm olan mâbeyincisi Reşid Beye de, nâdide ve değerli kehribar tesbih, ağızlık ve saireden bir koleksiyon hazırlatmıştı. Keyifli günlerinde, Saray erkânını huzuruna kabul eder, bunları gösterirdi. Son zamanlarda devamlı denilecek kadar hasta ve haremde olduğu için, boş zamanlarını meşgul olarak geçirdiği bu eşyayı da Harem dairesine aldırmıştı.

Lûtfi Simavî Bey, Sultan Reşad'ın **«şahsî mirası»** olan bu eşyanın ve biriktirdiği paranın âkibetini şöyle anlatır:

«— Günlerden 27 Temmuz 1918 idi. Bir iş için Sultan Vahidettin'in huzuruna girdiğim zaman nezd-i şâhânede Mabeyn Başkâtibi Ali Fuad Beyle, Hazine-i Hassa Müdür-ü Umumisi Refik Bey vardı. Padişah bu zevata, harem ve mâbeyndeki kasaların içindekiler hakkında emirler veriyordu. Mevzuun mahiyetini bilmediğim için bu emirlerin neyi temin edeceğini anlıyamamıştım. Ali Fuad ve Refik Beyler huzur-u şâhâneden çıkıp ben yalnız kalınca, Sultan Vahidettin bana, ağabeyisi merhum Sultan Reşad'ın hususî kasalarındaki parasını saydırdığını ve Harem dairesindeki kasanın anahtarının ağabeyisinin ölümünden bir hafta sonra bulunmasının şüphesini mucip olduğunu söyledi. Kasalardan çıkan para yanılmıyorsam, üç bini altın ve geri kalanı kâğıt para olarak otuz bin lira kadar idi. Buna dair hazine-i hassada elbette kayıtlar vardır. Sultan Reşad'ın devletin kendisine verdiği tahsisattan başka bir parası olmadığını, bunu da resmî ihsan ve atiyyeler dışında merhametli bir insan olarak düşkünlere harcadığını yakından bilirdim. Daha sonra Sultan Vahidettin'in bu parayı ve merhum Padişahın tahsisatından biriktirerek imâl ettirdiği sofra takımını ve diğer hususî eşyasını evlâtlarına ve refikalarına vermeyip kendisinin aldığını hayret ve üzüntü ile öğrendim. Sultan Vahidettin'in ağabeyisi Sultan Reşad'ın şahsî para ve eşyasını oğullarına ve kanunî veresesine vermeyip zaptetmesini, kânun ve şeriatın asla kabul edemiyeceği fikrindeyim.»

★ — **SENELER SONRA...**

Lûtfi Simavî Beyin yapılan işin kanun ve şeriat bakımından yersiz ve mesnedsiz olduğu iddiası, Sultan Reşad'ın şahsî para ve eşyasının halefi ve kardeşi Sultan Vahidettin tarafından alınmasına mâni olmamış, fakat bu hâdise, Hanedan mensupları arasında uzun zaman dedikodular ve münakaşalara sebep olmuştu.

Enver Paşa, refikası Naciye Sultan eliyle, Sultan Reşad'a, Buhara müftüsü Sadrettin Han'ın hediye ettiği bir kehribâr ağızlık takımını takdim etmişti. Maddî kıymeti kadar, tarihî değeri de olan bu armağanı, Sultan Vahidettin memleketi terkederken beraberine almış, götürmüştü. Nasıl ve ne şekilde olduğu bilinmiyor, kendisinin takdim ettiği hediyeyi, son Halife Abdülmecîd Efendinin oğlu Ömer Faruk Efendi'de gören Naciye Sultan, Ömer Faruk Efendiye bunu kimden aldığını sormuş, o da, kayınpederi olan Sultan Vahidettin'in verdiğini söylemişti.

Anlaşılıyor ki, saltanat makamına geçenler kardeşler bile olsa, aslında kimin olursa olsun mevcut olanlara sahip olabilme duygusu, o hükmetme koltuğunun tabiî hissi halinde nesilden nesile geçiyor. Hüküm edebilme mevkiinde olanlar arasında, bir Hanedan ve Saltanat kapısından girmeden aynı hakkı elinde tutanlar az mı görüldü?

Vatikan, 392 yıldır, Sen-Bartelmi faciasına ait korkunç vesikaları neşrettirmiyor!..

Katerin dö Medici'nin kardeşi Papa Onbirinci Leo'ya gönderdiği «öldürülecekler» listeleri

★ — *YILDIZLAR NELER DİYORDU?*

1572 senesi ağustos ayının yirmi birinci günü idi. Fransa tahtında, İkinci Hanri'nin büyük oğlu yirmi iki yaşındaki genç Dokuzuncu Şarl vardı. Fakat gerçek hüküm ve iktidar, İtalyan Medici Hanedanının ikinci nesli olan Lorenzo'nun kızı ve Papa on birinci Leo'nun kız kardeşi olan anne-kraliçe Katerin'in elinde idi. 1519 da doğan, 1589 da ölen bu «müthiş kadın», hayatının kanlı dramını hazırlıyordu: Fransa'da yaşıyan ve kendilerine «Höyknö» denilen Protestanların kitle halinde, erkekli, kadınlı, çocuklu toptan öldürülmeleri plânını...

Tarihî Luvr sarayının yanı başında, kendisi için yaptırdığı ve devrin en yüksek kulesi ile Gothik mimarisini Floransa stili ile kucaklaştırdığı sarayındaki, ibadet mihrâbı mukaddes kâse ve Haç'ları ağabeyisi Papa Onbirinci Leo tarafından gönderilen kilisenin rahib odasında, karşısındaki kanbur, bir insan ucûbesi halinde, dökük saçlı, yüzünde çektiği elemlerin çizgileri içinde birer garip parıltı ile yanan iri siyah gözlü insanın cevabında, hayatını bağladığı kararın yolunu çizeceklerin heyecanı ile sordu:

«— *Söyle Rocciyeri... Yıldızlar ne diyor?*»

Kendisine sual sorulan bu adam, devrinin ünlü kâhini, yıldızlardan istikbâli okuma üstadı Rocciyeri idi: Orta-Çağ'ın karanlık inançları içinde kendi dehâsına inanılmış olan meşhur İtalyan «*ilm-i nücum = Yıldızlar bilgisi, astronomi)* bilgini... Katerin dö Medici, O'nu, İtalya'dan getirmişti. Bu zeki, sanatsever, ince duygulu, fakat korkunç ihtirasını Katoliklik taassubuna fedâ eden müthiş kadın, sadece bir kişinin söz ve karar esiri idi: Rocciyeri'nin...

Zamanlardır kanlı bir dram hazırlanıyordu: Güzel kızı Margaret dö Valuva, Navar Kıralı Hanri ile evlenecekti: O tarihte, bugünkü Fransanın bir kısmında hükümran olan Hanri, Protestandı ve Fransa'nın zulüm gören, Engizisyon mahkemelerinde ezilen, kanlı ve zâlim Alp Dük'ünün elinden kurtularak Fransa'ya sığınmış olan bütün Avrupa Protestanlarının kurtuluş ümidini teşkil ediyordu. Katerin, bir plân hazırlamış, kızı Margaret dö Valuva'nın, Navar Kıralı ile evlenmesi şerefine tertiplenen muhteşem düğün törenine, bir siyasî ve mânevî anlaşma vaadi ile bütün tanınmış protestanları davet etmişti: Hançer, zehir, kılınç ve her türlü yoketme yollariyle, düşmanlarını, cinayet romanlarında rastlanmıyacak ustalıkla ortadan kaldırmanın türlü bilgisine sahib olan Katerin, Rocciyeri'den aldığı ve koklanmasiyle şifasız bir ölüme sürükliyen güzel koku ile, nefret ettiği rakibesi Navar Ana Kıraliçesi Jan Dalbreyi zehirliyerek öldürtmüştü. Bu beklenilmeyen ölümün Protestanlar üzerinde yarattığı şüpheyi, düğünün ihtişamı içinde unutturmak hazırlığındaydı ve üç gün sonraki mukaddes Sen-Bartelmi yortusunda Paris, Protestanlar için ölüm yeri ola-

caktı. Sadece bir şey bekliyordu: Roccoyeri, iki gecedir Yıldızları araştırıyordu: İnsanlığa, esrar dolu tesirler yapan ve beşerin kaderini elinde tuttuğuna inandığı yıldızlar ne diyorlardı?

Müneccim (*yıldızları okuma ilminin sahibi*), hiç bir şey önünde eğilmemiş olan tarihin bu müthiş kadınını, hâkim ve onu istediği yola sürükliyebilecek bakışıyla bir müddet daha bekletti ve sonra, sadece Paris'te 40.000 kişinin, yâni Paris'in o günkü nüfusunun beşde birinin ÖLÜM kararını tebliğ etti:

«— *Yıldızlar size müzaheret ediyorlar...*»

Katerin dö Medici heyecan ve hazla koltuğuna gömüldü, giriştiği kanlı işin korkunç azameti, ruhunu kaplamış gibi idi. Fakat zamanlardır müteassıb imânını ören Protestan düşmanlığı duygusu, tereddütlerini yendi, sildi, gözlerinde yıllardır beslediği kin ve gayızın sert katılığı ayağa kalktı, mırıldandı:

«— *Ruh-ül Kudüs böyle istiyor...*»

★ — *EVLER ve ŞAHISLAR DAMGALANIYOR :*

Başlarında Dük dö Giz'in bulunduğu mütaassıb Katolikler Hareketi (*lig*) mensubları, Anne-Kıraliçenin işaretiyle, çok gizli, maharetle hazırlanmış plânlarını tatbike başladılar: Paris'in bütün evleri, teker teker gözden geçiriliyor, listeler hazırlanıyordu. Bunlar, Protestan evleriydi. Fransa'nın ve hattâ bütün Avrupanın dört bucağından gelen en tanınmış Protestanlar, Paris'deki dindaşlarının misafirleri idiler. Hanri dö Navar'ın Hassa Maiyeti olan dört yüze yakın asilzade ise, Luvr Sarayı'nda, Fransa Kıralı Dokuzuncu Şarl'ın «şeref misafirleri» idi... Katerin, oğlunun namus ve şerefine inanmış bu mâsum insanları öldürtecekti ve Roma'da, ON BİRİNCİ LEO unvanıyla tahtta olan ağabeyisi ile aylardanberi, gizli olarak haberleşiyordu: Öldürüleceklerin listesi, katliamın nasıl başlıyacağı, Roma'dan bu gaye ile gelen Jizvit'lerin alacakları vazifeler, Kiliselerde halkın taassubunu ayaklandırmak için verilecek vaazların metinleri, hattâ Floransa'dan temin edilen patlayıcı maddeler, hepsi, Papa'nın hazırlığı idi: Merhamet ve müsamaha telkin eden İsa'nın vekilinin!...

Zehirlenerek öldürülen Navar anne Kıraliçesi Jan Dalbre'nin cenazesi, Paris'te o tarihte Protestan mezarlığı olmadığı için Navar'a götürülmek istenmiş, Protestanların *(baba)* dedikleri meşhur amiral Kolinyi'nin, cenazenin başında gitmek isteği, bizzat Dokuzuncu Şarl tarafından geri bıraktırılmıştı: Yirmi iki yaşındaki genç ve hastalıklı Fransa Kıralı, facianın dehşetinden habersizdi: Öz annesi olan Katerin, büyük oğlunun ölmesini bekliyordu. Daha çok sevdiği ikinci oğlu Dük Danju'nun Fransa tahtına geçmesi için!... Dokuzuncu Şarl, verem illetine musâb olanların aşırı hassasiyeti ile annesinin bu gizli emelini hissediyor ve hayattan, hakdan, saadetten, insanlardan nefret ediyordu. Tahtta gözü olan sadece kardeşi değildi: Loren Hanedânının vârisi olan Dük dö Giz'di. Ayrıca amcasının oğlu olan Prens dö Konde de ayni dâvâda idi. Bütün bu kaynaşmalar içinde, her ân ölümü beklemenin ıstırabı ile kavruluyordu. Bir müddet annesine karşı koymuş, fakat çevresindeki düşman yüzlerden büsbütün sakınarak yine annesine dönmüştü: Bu annenin kendi için düşündüklerini bilerek!..

Nihayet, son iki gün de bu hazırlıklarla dolu olarak geçmiş, Katolikler için en mukaddes günlerden olan Sen-Bartelmi yortusu gelmişti: Tarih, 24 ağustos 1572.

★ — *MÜTHİŞ GECE ve KORKUNÇ BLÂNÇO...*

Viktor Hügo'nun da dediği gibi: «— *Paris'te o sâkin yaz gecesinin yıldızları, sarı değil kan kırmızısı...*» idiler.

Tam gece yarısı, Sen-Jermen-Küksеrruva kilisesinin büyük çanları on ikiyi vururken, Paris'in gecenin sessizlik ve karanlığına gömülü sokaklarında, ellerinde evleri tutuşturacak meş'alelerle tepeden tırnağa kadar silâhlı ve inanılmaz taassubla kafaları ve vicdanları kararmış insanlar, daha öncesinden işaretli Protestan evlerine yanaşıyorlar, yangın çıkarırken dışarı fırlıyanları târifi imkânsız vahşetle yakalıyor, boğazlıyorlardı... Bu cinayetlerin ön kadrosunda, mütaassıb kadınlar vardı: Bilhassa yaşları, şefkat ve merhametin tam tecelli çağı içinde olan yaşlı kadınlar... Artık, Sen nehri mâsum insanların kanı ile kıpkırmızı akıyordu. Luvr sarayındaki Protestan asilzâdeleri cinnet kahkahaları arasında aklî muvazenesini kaybeden ve on dört gün sonra ölen Kıral

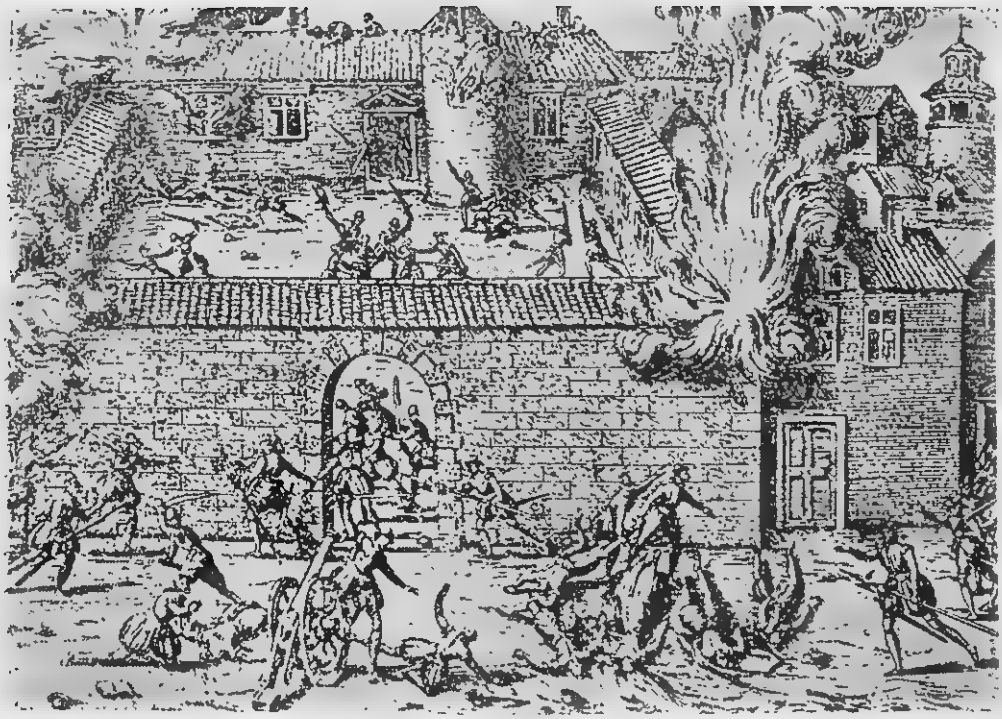

Sen-Bartelmi faciası (24 Ağustos 1572) nı anlatmıya çalışan bir gravür: Yakılan evler, öldürülen insanlar, sürüklenen cesedler...

(Hepsi, karanlık ve merhametsiz bir «din taassubu» için yapılmıştı. Hazırlayıcılarının başında da Katolikliğin Papa'sı, yâni İsa'nın vekili olan «mukaddes baba» ları vardı Aradan 392 yıl geçti. Vatikan, Papa Onbirinci Leo ile, hemşiresi Katerin dö Medici arasındaki mektupları hâlâ neşretmiyor!..)

Dokuzuncu Şarl'ın gözleri önünde öldürülmüşlerdi. Katolikliğin karanlık düşünceleri ile deliye dönenler, bu ölülerin gözlerini oyuyorlardı: Kanlı vahşet, sadece Paris'te değil, vilâyetlerde de tesirini gösterdi. Blânço o devrin hiç bir savaşında, bu kadar kısa zaman içinde görülmiyecek kadar feci idi: Kırk bin ölü...

★ — *DÖRT YÜZ SENEDİR GİZLİ TUTULAN VESİKALAR :*

Sen Bartelmi'nin Fransa tarihinin vicdanlar üzerindeki kara lekesi olması üzerinden dört yüz seneye yakın zaman geçti: Bu iğrenç taassub homurdanmasının iç yüzünü ortaya koymak için çırpınan tarihçilere ve teolog'lara sadece Fransız arşivi açıldı: Papalığın üzerine titrediği Katerin dö Medici ile ağabeyisi On Birinci Leo arasındakiler aslâ!... Aralarında Emil Zola gibi kalem sahibleri, Alfons Tiyer gibi Başvekillikten tarihçiliğe geçmiş şöhretler, Ludvig Halevi gibi din adamları olan kişiler, Vatikan'da uyuyan bu vesikaları almak için didindiler, fakat aslâ muvaffak olamadılar: O günden zamanımıza kadar Papalık tâcını giyenler içinde bir çok liberal fikirli din adamları olmasına rağmen...

Bu yazımızın başlığında klişesi görülen Papa On Birinci Leo ile hemşiresi Fransa Kıraliçesi Katerin dö Medici arasındaki mektupları son olarak, ünlü biyografçi Andre Moruva almak istemişti. Ona da vermek istemediler: Son Historya'nın haber verdiğine göre, yeni Papa da «— *Kapanmış bir devrin üzerinde durmanın faydasızlığından...*» bahsetmiş.

Şurasını sormamak elden gelmiyor: Sen-Bartelmi bir «*Müslüman Faciası*» olsa idi acaba didiklenmemiş ne kalırdı?

Çakırcalı Mehmet ve Masallaştırılan Hayatı

★ — *EFSANELEŞEN DAĞLAR HÂKİMİ: ÇAKIRCALI MEHMET :*

Hâtıralarına başlarken «— *İsimleri geçenlerin çoğu hayattadır. Anlattıklarımı onlar yaşarken söylemiş olmaktan dolayı Allaha şükrediyorum. Bir tek hatâm varsa ve düzeltmezlerse mahşerde dâvâcıyım...*» diyecek kadar, anlattıklarına güveni olan Sultan Hamid'in başkâtibi Kara Tahsin Paşa, Ege'nin ünlü haydudu Çakırcalı Mehmet Efe'nin Yıldız sarayını basacağına dair Padişaha verilen jurnal'in Sultan Hamid üzerindeki tesirini anlatırken, aklın ve havsalanın alamıyacağı bu «masal» karşısında, Padişahın telâşına katıldığını samimiyetle itiraf da eder, ve der ki:

«— ... *Çünkü bu haydudun yapmıyacağı hiç bir şey yoktu: Tebdil olarak gelir, İstanbul'a girer, yanında kızanları ile Yıldız sarayını basabilirdi. Senelerce, binlerce askeri ve jandarmayı dilediği gibi oynatmış olan bu şâki'nin eğer karar vermişse, Saraya kadar sokulacağına hiç kimsenin şüphesi yoktu.*»

Böylecesine, Aydın dağlarından kalkıp, kendisini çevreliyen kat kat jandarma saflarını yararak, yakalamıya uğraşan tam bir fırka (*tümen*) lik asker barikatını aşarak, gökten uçarcasına Yıldız Sarayının içine sızacak kudrette olan, dokuz sene bütün Ege'yi titreten, şöhreti o koskoca Osmanlı ülkelerini aşarak Batıya, Doğuya ulaşabilen Çakırcalı kimdi?

İstîbdad idaresi, Çakırcalı için neşriyatı «yasak» etmişti: Bu yasak, Dağlar Kıralı'nı bir destan adamı yaptırıyor, kimisi onun merhametinden, sadece gayrının hakkını yiyerek tefecilik ve ihtikârla zengin olmuş kimselere musallat olduğundan, bunlardan aldıklarını fakirlere dağıttığından, İstibdad idaresinin gerçekten aşırı tazyik ve zulme kaçan zaptiyesine karşı mâsum köylüleri koruduğundan, yaptığı hayır ve hasenattan bahsediyordu. Bunlara bir de, çocuk çağında devlet mensubları tarafından kendisine revâ görülmüş haksızlığın hikâyesi ekleniyordu. Adına halk şairleri destanlar düzüyor, mâniler söyleniyor, Ege dağlarında, Narcılarda, Tahtacılarda Çakırcalı *Köroğlu*laşıyordu...

İmparatorluğumuzun son senelerinde İzmir, İstanbul'dan çok «yabancı» nın yaşadığı belde idi ve Çakırcalı'nın haydut hayatı, bu şartlar içinde romanlaşarak, Batı'nın, Sadrıâzamdan daha çok üzerinde durduğu «adam» olmuştu. Yukarıdaki klişe, İngiltere'nin ünlü Vayt Vorld Magazin adlı dergisinde çıkmıştır. (Gerçek mevzuların tükendiği yerlerde, adeseler olayları ters görür...)

Buna karşı «resmî arşiv» ler, haydudun cinayetleriyle dolu idi: Bütün çevreyi haraca kestiği, devlet içinde devlet olduğu, dilediğini çoluk çocuğuyla toptan yok ettiği anlatılıyor, Aydın - Ödemiş çevrele-

rinin ve hattâ bütün Ege'nin yaşanılabilir hale gelebilmesi için vücudunun kaldırılması «şart» sayılıyordu. Amma ne çâre ki, meşhur Kara Said Paşaların, boyundeviren Ali Paşaların başında oldukları askerî kuvvetlerin arasından civa gibi kayıyor, onların ardına düşüyor, istediklerini öldürüyor, öyle yerlere çekiliyordu ki, çepeçevre sarıldığı zaman, bir de bakılıyordu ki, Çakırcalı, iki vilâyet ötesindeki falan dağ başında, yeni bir soygun ve cinayetin üzerindedir: Yarattığı tethiş havası içinde bütün Ege, O'na, şerrinden çekinerek «*yataklık*» ediyordu. Bu duyguya biraz da, aslâ âdil, güleryüzlü, haktanır olmıyan ve sevilmiyen bir hükûmete karşı duyulan hıncın ve nefretin eseri de karışıyordu. Ege de bu mevzu üzerinde «tarafsız» kalmamıştı: Ya Çakırcalı'yı koruyan vardı, ya ona karşı olan... Ki, ikinciler bu duygularını çok zaman başlarıyla ödüyorlardı.

★ — *YÖRÜK OSMAN ÇETESİ ve HÜKÛMET KONAĞINDA BOĞUŞMA :*

Adı ve hâdiseleri Osmanlı ülkesini aşıp Batı'ya ve Doğu'ya ulaşınca, tanınmış İngiliz mecmuası Vayt World Magazin, İzmir'e hususî bir muhabir gönderdi, Kâmil Paşa vali idi. Aynı zamanda tanınmış bir dedektif olan Mr. Williams Caine, Çakırcalı ile temasa gelmiye çalıştı ve muvaffak da oldu... Ondan evvel de, 1903 de Mr. Vitol aynı işi yapmıştı.

İngiliz mecmuası, ancak Meşrutiyetten sonra tercümesi yapılabilen nisan 1908 tarih ve 109 sayılı nüshasında bu masallaşmış adamı şöyle anlatıyordu:

«— Çakırcalının kendi adı Mehmet, babasının adı da Mehmetti. Babası, seksen sene evvel işe başlıyan ve affına kadar bütün Aydın ve İzmir'i inleten meşhur Yörük Osman çetesi ile dağa çıkmıştı ve çetenin en ünlü şahsiyeti idi. Hükûmet Yörük Osman'la başa çıkamayınca, onu, dolgun maaşla «*kırlar serdarı*» olarak silâhını bırakmaya ve yanındakilerden kimleri istiyorsa, onlara da aylık verilerek ve iş bulunarak «şehre inmiye» razı edildi: Bugün bu hâl, Osmanlı devletinde olduğu kadar Korsika'da ve Sardunya'da da vardır.

Yörük Osman, arkasında kızanları ile baştan aşağıya kadar silâhlı olarak, âdeta bir zafer alayının başında imişçesine İzmir Hükûmet konağına geldi. Ortası boşluk ve çevresi dört köşe olan taş binanın kapısında kendisine, silâhlarını bırakması, vali paşanın yanına silâhla çıkamıyacağı bildirildi. Haydut, hiç şüphe etmedi. Kendi ve yanındakiler tabancalarını teslim ettiler, şnayderlerini bıraktılar, sadece bellerinde o meşhur kamaları büyük merdivenlere doğru ilerlerken bir silâh patladı: Bu hiç de mertçe ve erkekçe hazırlanmamış olan «pusu» idi. Alt odalarda mevzilendirilmiş olan zaptiyeler ve askerler gelenlerin üzerine yaylım ateşe başladılar. Düşen düşüyordu. Yörük Osman duyanları dehşetten titreten müthiş bir nârâ savurarak, Paşa'yı öldürmek için

Vayt Vorld Magazin'in Çakırcalı ile konuşan muhabirinin tarifi ile Çakırcalı ve ona «yataklık» eden ihtiyar köylü.
(İngiliz gazetecisi diyor ki «— Karşımdaki adam, şehirlerde gördüklerimden daha temiz ve mükemmel giyinmişti. Üzerindekiler daha kıymetli ve göz alıcı idi. Bana ikram edilen kahve fincanlarına bir dağ başında rastlamak ise imkânsızdı.»)

merdivenlere fırladı, arkasından yaylım ateşe rağmen üst kata çıkabildi, fakat ayağı merdivenlere serili yol halısına takılınca, düştü ve ancak bu suretle Vali Paşanın kapı çuhadarı tarafından öldürülebildi. Aşağıda ise insan avı kanlı ve vahşî şekilde devam ediyordu. Bir tek adam kurtulabildi: Çakırcalının babası Mehmet... O da, silâhını bıraktı, Ödemiş yakınındaki köyüne çekildi, çiftçiliğe başladı. Bu sırada kumandanlık vekâletini de bir müddet yapan bir polis komiseri, kendisine otorite temin edebilmek gayret ve yanlış düşünüşü ile, yokdan bir mesele çıkardı, karakola davet ettiği Çakırcalının babasını, habersizce öldürüverdi. Sonra da bu işe «*Jandarmaya mukavemetten...*» dedirtecek bir zabıt tutuldu. O günlerde Çakırcalı on sekiz yaşında idi ve babasını çok severdi. Ölüsü önünde «intikam» yemini yaptı.

★ — *İLK CİNAYETLER, KESELOĞLU, DAVİTYAN ve KAMALI ÇETESİ :*

Polis komiseri Çakırcalı Mehmet'in intikam yemininden ürkerek onu yine bir bahane ile yoketmek kararını verir ve o günlerde öldüreni bilinmiyen bir cinayetin zanlısı olarak genç Çakırcalı Mehmed'i tevkif ederek İzmir Hapishanesine göndertir. Muhakeme devam ederken Çakırcalı bir kolayını bulup kaçar: Gerek babasının öldürülüşü, gerek kendisine atılan iftira, ruhunda derin bir yeis ve kin uyandırmıştı. Çekinmeden Ödemiş'e gelir. Kasabaya gireceği sırada polis komiseri ve Hüsnü isminde polis memuru ile karşılaşır. Hüsnü'ye:

«— *Seninle alış verişim yok, çekil, canına kıymıyayım...*» der. Fakat ikisinin birden silâha davrandığını görünce çevik bir hareketle rövelveri ile ikisini de yere serer. Artık on dokuz yaşındaki genç Çakırcalı için, şehirde yaşamak imkânsız hale gelmiştir: Şâkilik devresi başlar...

Bu sırada karşısına Davityan isimli bir Ermeni çıkmıştır: Eşkiyaya yataklık eden ve onların ele geçirdiklerini İzmirden dışarı çıkararak satan bu adam, Ödemiş dağlarında kuvvetli bir çetesi olan Keseloğlu ile Çakırcalıyı tanıştırır. Fakat büyük bir vurgunun taksiminden doğan anlaşmazlık ile iki çetecinin arası açılır. Silâhlı kavga başlar, iki taraftan birer kişi ölür. Davityan, iki çete reisinin arasını bulmak için evinde bir ziyafet hazırlar, fakat ikisini de, birden karşılaştırmak için diğerinin davetli olduğunu haber vermez. Ziyafete en evvel Çakırcalı kızanlariyle beraber gelir, sonra da Keseloğlu... Keseloğlu'nun geleceğini bilmeyen Çakırcalı, ayak sesleri üzerine kuşkulanır ve gelenin kim olduğunu anlayınca nârayı basar:

«— *Keseloğlu!... Silâhını bırak... Sonra seni yakarım...*»

İki taraf da bir pusu kurulduğu zanniyle hemen mevzi alır. Keseloğlu karşı-

★★★★★★★★

Sultan Hamid, Kâmil Paşa Ve Çakırcalı

Kâmil Paşanın sadrıâzam, yâni Başvekillikten uzaklaştırılmasından sonra İzmir'e Vali olarak gönderilmesini de kâfi görmiyen rakipleri, kendisinin Çakırcalı'ya «kır serdarlığı» ile haydutluğu bıraktırma başarısını da çekemediler ve o tarihlerde, yâni 1903 de vehmi artık saklanılamıyacak hastalık hâline gelen Sultan Hamid nezdinde yeni bir tezvir vasıtası yaptılar. Daha sonra metnini, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın neşrettiği bir «jurnal» ile, Kâmil Paşanın, Çakırcalıyı elde ederek «— Yıldız sarayını basmak gibi bir fikri olduğunun rivayet edilmekte olduğunu...» bildirdiler.

* * *

Kâmil Paşa gibi ciddî bir devlet adamı da, hâtıratında aynı hâdiseden elemle ve «gelecek nesillere ibret makamında..» kaydiyle bahsetmeseydi inanılması güçtü amma, ne çâre ki Jurnal de, Kâmil Paşanın bu inanılmaz masaldan sonra Devlet Şûrası Reisliği ile İzmir'den uzaklaştırılması da doğru idi...

* * *

Ve, Çakırcalı, Kâmil Paşa İzmir'den ayrıldıktan sonra yine «dağa» çıktı!..

Mr. Vittol, İzmir valisi Kâmil Paşa namına Çakırcalı'ya haydutluğu bırakmasını ve devlet tarafından verilecek maaşla «kır sırdarlığı» na tâyin edilmesini teklif ediyor. (Resim, Vayt Vorld Magazin'de, Mr. Vittol'un tarifine göre hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Böylecesine kendisinden emin olan haydudun neden gerçek fotoğrafları alınmamıştı? Kendisinin Çakırcalı tarafından böyle iltifatla ve emniyetle karşılanacağını asla tahmin etmiyen Mr. Vittol, daha sonra beraberinde bir fotoğraf makinesi götürmediğine pek esef etmişti...).

sında Çakırcalının bulunduğunu iyice anlamak için seslenir:

«— *Çakıcı pusuda saklanmaz... O er kişidir.*»

Daha evvel alkol almış olan Çakırcalı bu sözlerin câzibesiyle yerinden fırlar ve Keseloğlu'nun karşısına dikilir. Telâş içinde olan Davityan, evinin balkonundan ikisine, silâha davranmamalarını, ikisini birden davetinin sebebinin barıştırmak olduğunu, hazırlığını daha evvel bildirmemekle hatâ ettiğini haykırarak söyler amma, gözleri dönen iki kabadayının avenesi martinlerine fişeklerini sürmüşlerdir. Keseloğlu daha silâhına davranmıya vakit bulamadan yıldırım hızıyla kamasını çeken Çakırcalı rakibinin kalbine saplamıştır. İki taraf arasındaki kıyasıya boğuşma sonunda, Keseloğlu çetesinden sadece birisi kurtulur: Kamalı İsmail...

Kaçan Kamalı, başına topladığı yeni kızanlarıyla Çakırcalıya karşı müthiş bir mücadeleye girişti amma, daha önce, Çakırcalı ile birlik olarak öldürttüğüne inandığı şefi Keseloğlu'nun intikamını Davityandan aldı.»

★ — *HALKIN KALBİ, SEVİLMEYEN HÜKÛMET ve HÂDİSELER :*

İngiliz gazetecisi, yıllardır koskoca bir devleti parmağında oynatan bir cahil adamın, devlet merkezinden hiç de uzak olmıyan bir yerde nasıl hükümrân olduğunun hakikatini de şöyle anlatır:

«— Çakırcalı'nın çetesi, genç, EFE'liğin ve ZEYBEK'liğin bütün geleneklerine ve bilgilerine sahib elli kişiden ibaretti. Hepsi harikulâde nişancı idiler. Haydut, çetesine alacağı kimseleri evvelâ sıkı bir

kontroldan geçirirdi. Kendisi şüpheci ve kurnaz idi. Halkın kalbini kazanmasını bilmişti. Topladığı paralardan bir kısmını fakirlere dağıtırdı. Halkın ırz ve namusuna aslâ dokunmazdı. Bir gün çetesinden pek sevdiği kızanlarından birisi, kendisine gönül veren bir dul kadını «dağa kaldırmak» istemiş, Çakırcalı mâni olmuştu. Çakırcalı uykuda iken haydut, köye inmek istemiş, bir arkadaşı Çakırcalıyı uyandırıp haber verince, hiç tereddütsüz onu hepsinin gözü önünde öldürmüş, ölüsünü köye, kadının evine göndertmişti.

Bir gün, bir kervanı beklerken ihtiyar bir köylünün önünde merkebi kendi kendisine yüksek sesle konuşarak gittiğini görmüş, saklandığı kayalıktan çıkarak kendisini çağırtmıştı:

«— *Baba... kendi kendine neler söylenerek gidiyorsun?*»

Köylü, tanıyamadığı, fakat giyim kuşamı pek yerinde olan bu iri yapılı adama, derdini samimiyetle dökmüştü:

«— *Oğul, naha şu eşekten başka bir mal mülk yok... Bir tek oğlum var. Onu evlendireceğim. Para pul ne gezer? Ondan gayri evde iki kız var. Beş canın biricik ekmek parası olan hayvanı kasabaya satmıya götürürüm. Derdime yanar, söylenirim.*»

Çakırcalı, kesesini çıkarmış, ihtiyar köylüye yirmi altın vermiş:

«— *Bu benim, oğluna düğün hediyem.. Bir de araba al, toprak al, rahat geçinin...*» demişti. Köylü, hayâl bile etmediği bu ikram karşısında irkilmiş.

«— *Sen Hızır mısın? Kimsin?*» demişti. Çakırcalı gülmüş, ormana dalıp kaybolurken adını söylemişti.

Halk, hükûmeti sevmiyordu... Haydut, halkın ruh hâllerinden istifadeyi muvaffakiyetle başarıyor, zenginlerden, tüccarlardan, büyük çiftlik sahiplerinden topladığı parayı onlara dağıtıyor, bütün köyler kendisine saklanması için «yataklık» yapıyordu. Bir gün TİRE'de bir tefecinin evini basmış, adamı dağa kaldırmak istemişti. Çok yalvarınca, kasasını açtırmış, içinden on iki bin altın çıkmış, yüz lira bırakıp hepsini almış, kendisine de:

«— *Kimlere faizle para verdinse isimlerini yaz...*» demiş, bu aldığı paranın yarısını asıl sahiplerine göndermişti: Kendisine, senelik hisse vermiyenler için çok zâlim ve gaddardı. Hemen öldürüyordu.»

★ — *KÂMİL PAŞA, Mr. VİTTOL ve ÇAKIRCALI :*

İngiliz muharriri, sekiz sene evvel, Sadrıâzam Kâmil Paşanın İzmir valiliği zamanında, İngiliz tebaasından ve İzmir'in tanınmış zengin ailelerinden Mr. Vittol'un Çakırcalı ile görüşmeye gittiğini, 1903 senesi son baharında Ödemiş dağlarında Mr. Vittol'un mahallini söylemeyi reddettiği bir yerde Çakırcalı ile görüştüğünü, Bozdağ çevresindeki kesif orman içindeki bir kulübede olan mülâkatında kendisini haydutluğa son vermiye razı ettiğini, Kâmil Paşanın kararıyla haydudun «kır serdarı» tâyin edildiğini, maaş bağlandığını ve bundan sonra Aydın - İzmir çevresinde haydutluğun azaldığını, Çakırcalının, Kamalı İsmail çetesini hükûmet namına tepelediğini, fakat kayınbiraderi Mahmut'un Kamalı'nın çetesinden arta kalanlara katılmak istemesi üzerine kendisini öldürdüğünü, takib edildiğini haber alınca yine dağa çıktığını anlatır... Çünkü Kâmil Paşanın valilikten ayrılmasından sonra, kimseye itimad edemez olmuştu.

***

Çakırcalı, «kır serdarı» adı altında kendisine maaş bağlanması ve hattâ çevrenin âsayişinin sağlanması kendisine bırakılması ile rahat yüzü gören Ege'de, yine «dağa çıkması» ile en çetin ve kanlı hâdiselere sebep olma devresine girmiş bulunuyordu. Hükûmet, ele geçmesi gayesiyle Aydın valiliğine Kara Sait Paşayı, emrine bir fırka vererek gönderdi. Kuvvetlerin de ismi şu idi: *Takib-i Eşkiya!...*

Meşrutiyetin ilânına kadar Çakırcalı dağların gerçek hâkimi ve kıralı idi: Adetâ kendisine mahsus bir nizam kurmuştu. Meşrutiyetin ilânından sonra bu garib ve hükûmet otoritesi adına feci hâdisenin kökünden kazınması şart olmuştu. Eşref Beyin kumandası altında seçkin takib kuvvetleri, Selim Sami ve Rüştü Beyler emrinde iki kol halinde çevreyi kuşattı, maceralı ve çetin takiblerden sonra Çakırcalı ölü olarak ele geçti. Bu neticeyi, haydutun hayatını roman mevzuu yapan Avrupa basını bütün tafsilâtıyla verdiler. Fakat Çakırcalının hayatı, her ân biraz daha romanlaşarak ve hattâ halk edebiyatına girerek devam etti.

Siz de yazdınız
Teşekkürlerimiz

Birinci sayımızda bu sahifemizi sizlere ayırdığımızı bildirmiş, özelliklerini 45 inci sahifede izaha çalıştığımız hâtıra ve notlarınızı rica etmiştik. O kadar çok alâka gördük ki, geçen sayıdan itibaren, iki sahife ayırmak suretiyle bu ilginize şükranımızı edâ edebilme gayretini vecibe saydık. Sizlerin kaleminden, bu mümkün olduğu kadar kısaltılmış hâtıralar, çok zaman, meçhul gerçeklere ışık oluyor. Hepsini, elimize geçiş sırasıyla neşredeceğiz. Teşekkürlerimiz...

★ — KOPUP DAĞILANLAR :

Sizin otuz sene evvel, bir yazınızda okumuştum: Mevzuunuz, köylerden ve kasabalardan ayrılıp büyük şehirlere gelenlere aitti. Şöyle diyordunuz: «— Türkiye'nin belli başlı saadetlerinden birisi, insanlarının doğup büyüdükleri yerlere vefanın en asîli ile bağlı olmasındadır. Bu sebeple köyler ve kasabalarımızın yetiştirdiği kıymetler, meslek ve imkânlarını doğup büyüdükleri yere hasredecekler, yaşadıkları devrin nimetlerini oralara götüreceklerdir. Rahat ve huzurlu hayatın zaten teessüs ettiği büyük şehirlere bu sebeple köylerden akın olacağını zannetmiyorum. Yeter ki, devlet ve cemiyet olarak, Türkiye halkının kalbinde ve hafızasında muhterem yeri olan «baba ocağı» mefhumunu zedeliyen yanlış yollar açmıyalım ve menfî telkinler yapmıyalım...»

Ben o zaman genç bir yüksek mühendis idim. Otuz senelik hizmetim, vatanın çeşitli köşelerinde geçti. İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar Sizin teşhisinizin neticelerini hayranlıkla müşahede ettim: Gerçekten de köylerden yetişenler, bildiklerini, mesleklerinin neticelerini, eriştikleri refahı yine doğup büyüdükleri ücra vatan köşeleri için saklıyorlardı. Bu vefakârlık bende de göz yaşartan duygular yaratıyordu. Baba Ocağı cidden mukaddesti. Ve yine sizinle tamamen müşterek olduğum teşhisiniz ile: «— Bu his, Türklere, eski dinleri olan Şamanlıktan, Müslümanlığı kabulleri sırasında mânevî miras olarak kalan en kıymetli varlıktı.»

Ah o İkinci Dünya Harbinin fişleri, vesikaları, alttan alta başlayan, sonra ayyuka çıkan ihtikâr ve karaborsa havası, bu güzel ve asîl varlığı berbat ve perişan etti. Daha sonra da, çok partili hayatın başıboşluğu, tâvizleri, avâreliği, kolay zengin olma ve bu hayatı bütün mukaddes kıymetlerin üzerinde tutma bezirgânlığı başlayınca, kafası bilgi, cebi para gören BABA OCAĞI'nı terketti, büyük şehirlere akın etti.

Son memuriyetim Konya'da idi. Şehrin tarihî künbed, mescid ve medreseleriyle dolu olan ve değil Osmanlı, hattâ Selçuklu hayatını devam ettiren köşelerinden birisinde, hayatı en aşağı iki yüz elli senelik olan ve Türk mimârisinin bütün hususiyetlerini nefsinde toplamış bulunan bir evi, bir konak yavrusu vardı ki, çevresini yüksek duvarlarla ayıran geniş bahçesi içinde kapanmış bir hayatın ayakta kalan biricik maddî varlığı halinde zaman zaman, sadece onu seyre gittiğim ecdad yadigârları arasında idi. Mirascılardan mirascılara geçe geçe sahipleri çoğalmıştı. Bunlardan birisini tanıyordum. Bana geldi:

«— Evi yıkıp yerine birkaç apartman yapacağız. Bize fikir verir misiniz?» dedi. Kalbimin kanadığını hissettim. Dilimin döndüğü kadar duyduklarımı anlatmıya çalıştım. Karşımdaki İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi mezunu idi. Beni, dudaklarında bir tebessümle dinledi. Sonra dedi ki:

«— Hepsi güzel amma, bu sizin söylediklerinizin bizlere yılda kaybettirdiği en aşağı yüz bin liradır.»

Cemiyet ve ölçüler ona hak veriyordu: Bir düşünce nizamı kopup dağılıyordu ve bunu, rakamlar, senelik bilânçolar temsil ediyordu. Siz, bir defa daha haklı çıktınız: Devlet ve cemiyet olarak, ecdadın bize vedia olarak bıraktığı mukaddes varlıklardan birisini daha BABA OCAĞI DOKUNULMAZLIĞI'nı da yıkmıştık.

Emeklilik çağımı doldurup hâtıralarımla bir köşeye çekilinceye kadar bir daha o sokaktan geçmedim, sonra da Konya'dan ayrıldım, benzer vazgeçişlerin ve mânevî çöküntülerin birbirini kovaladığı şehrim olan Manisa'dayım. Vefa bağlarını koparmamış bir yurt köşesi biliyorsanız bana bildirir misiniz? Son senelerimi böylece ezintilerden ve hicranlardan uzak geçirebileceğim bir vatan köşesi...

Selâhattin Alabeyoğlu
Manisa

★ — PANAYOT USTANIN ASMASI :

Söke'ye son zamanlarda Yunanistanın muhtelif yerlerinden gelen turistler şöyle bir uğrayıp geçiyorlar: Efes yolunda olduğu için... Bunlardan birisiyle tanıştım. Yaşlı bir kadındı ve Türkçeyi, Anadolu şivesiyle konuşuyordu. Bana bir adres sordu, söyledim, kolaylıkla bulamıyacağını anlayınca arkadaşlık ettim. Kendisi, vaktiyle Söke'den ayrılmış ve Selânik'e yerleşmiş bir Rum ailesinin arzusunu yerine getirmek için bu adresi sorduğunu söyliyerek dedi ki:

«— Bu ev, demirci Panayot ustanın imiş. Bahçesinde bir asma varmış ki pek meşhurmuş. Selâniğe yerleştiği gündenberi bunu anlatıp durur.

Orada da buradakine benzer bir ev yaptırdı. Şimdi bana söyledi ki, eğer asması yerinde ise yeni sahibinden rica edeyim de köklü bir dal alıp kendisine götüreyim. Yıllardır hep burasını, buraları söyler. Gelecekti amma, gözleri göremiyor.»

Tarif ettiği yere gittik. Asma da, Panayot'un evi de yoktu. Yaşlı olanlar, Panayot'u da, asmasını da hatırladılar. Bu unutmayış ve hasret beni derin derin düşündürdü. Sadece vefâ mı? Sadece mâziyi unutmamak mı? Yoksa başka hasretler mi? Birbirimizin gırtlağını sıkmakla meşgulken, Panayot Ustanın siparişi beni hâlâ düşündürüyor... Siz ne fikirdesiniz?

Mustafa Alper — Söke

★ — RAUF ORBAY NEREDE?

Millî Mücadelenin Başvekili sayın Hüseyin Rauf Orbay nerede? Omuzları üzerinde Balkan Harbinin en acı günlerinde ümid ve kahramanlık destanı olan Hamidiye'yi, İstanbul Mebusan Meclisinde istilâ kuvvetlerini Fındıklı Sarayını basmıya mecbur ederek Birinci Büyük Millet Meclisinin Ankara'da toplanmasını temin ve böylelikle Millî Mücadelenin millete mal olmasını sağlayan, daha sonra da BAŞVEKİL olarak, en buhranlı devreyi başarı ile tamamlayan, en elverişsiz devrede halktan canını ve varyoğunu isteyen bir hükûmeti öylecesine sevilen ve inanılan halde tutmaya muvaffak olan Rauf Orbay nerede? Neden mes'uliyet sahibi devlet adamlarımız, güçlükler ve zorluklar karşısında O'nu hatırlamak, fikrini almak ihtiyacını duymuyorlar? Başka ülkelerde bu çaptaki tecrübe sahipleri, millet işlerinin yine temel mihrakı iken, bizde, iktidardan ayrıldıktan sonra unutuluyor ve —Allah hepsine uzun ömür versin..— ancak mezar başında meziyet ve kıymetleri hatıra gelebiliyor. Diyelim ki iktidarda olanlar kendilerinde her türlü kuvvet ve basireti görüyorlar amma, muhalefete ne demeli? Hangi muhalefet lideri bu vazifeyi yerine getirmeyi düşünüyor?

Zannediyorum ki bizim bu vefasızlığımız, kudretli ve sevilir iken hiç bir devlet adamımızda köşeye çekilme feragat ve hissini bulamamanın asıl sebebidir? Soruyorum: Bugün mebuslarımız içinde, Rauf Orbay'ın biyografisini rahatça yapabilecek kaç kişi var?

Necdet Vural — Ankara

★ — İSTİKLÂL MAHKEMELERİ VE ADALET :

Bir dostumun delâletiyle eski Bahriye Vekili ve Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi merhum İhsan Eryavuz Beyefendi ile tanışmıştım. Beni sever ve itimat ederdi. Bursa'ya gidiyordum. Bir işi ile meşgul olmuş ve neticelendirmiştim. Dönüşümde Adadaki evinde ziyaret ve neticeyi bildirdim. Denizdeki lodos fırtınası şiddetlenmişti. O gece kalmam için çok ısrar etti, kaldım. Hâtıraları o kadar çok ve canlı idi ki, saatlerin nasıl geçtiğini bilmiyorum. Söz arasında bahis, İstiklâl Mahkemelerine intikal etmişti. Sordum:

«— Beyefendi... , İstiklâl Mahkemelerinin bütün kararlarının âdil ve kanunlara mutabık olduğunu söyliyebilir misiniz?»

Biraz düşündü, neleri hatırladı bilmiyorum. Sonra şu cevabı verdi:

«— Memlekette fevkalâde selâhiyeti olan ve kararı daha dikkatli ve ihtisas mercilerinden geçmiyen, verdiği kararlar derhal yerine getirilen, kadrosunu da her zaman tecrübeli hukukçuların teşkil etmediği mahkemelerin iş başında olmamasını temenni etmek lâzım...»

Hâlinden müteessir olduğunu anlamıştım. Mevzuu değiştirdim amma, bu cevap bendeki ukdeyi silmedi, hattâ kuvvetlendirdi.

Hüsamettin Hazar — Bursa

★ — ÖĞRETMEN SÜRURÎ:

Adana, Fransızların işgalinde iken dedem, rahmetli öğretmen Sürurî Binyıldırım, Ulukışlanın Darboğaz köyünde öğretmen imiş. Fransızların, Ulukışla yolu ile İç Anadoluyu istilâya hazırlandıkları haberi gelmiş ve ilk Fransız kuvvetleri de büyük bir katar içinde hareket etmişler. Darboğaz köyünün yanındaki demiryolu köprüsü uçurulursa, sarp araziden başka bir geçit yolu bulunamıyacağını düşünen dedem, köylüyü toplamış ve onlara bu köprü yıkılırsa, düşmanın Anadolunun içine girmesinin hiç olmazsa uzunca bir zaman önleneceğini anlatmış. Köylü, geceleyin elbirliği ile köprüyü ve demiryolunu, geçilemiyecek hale getirmişler. Hiç kimse de, bunu düşmana haber vermemiş. Asker dolu katar, süratle Darboğaz köprüsüne yanaşmış ve uçuruma yuvarlanarak içinden kurtulan olmamış. Bu ağır kayıp, Fransızların üzerinde derin bir tesir yapmış ve uzun zaman, yeni bir istilâ hareketine girişememişler.

Vatan kurtulduktan sonra, bu hâdiseyi tafsilâtıyla bilen Atatürk'ümüz, dedeme, Ulukışlada İstiklâl Madalyası vermişti. Dedemin oğlu ve benim dayım olan Kurmay Albay Bedrettin Binyıldırım, babası olduğu için değil, vatanın en tehlikeli günlerinde, herkesin elinden geleni yapması geleneğinin ardından gidilir örnek olabilmesi ve bunu başaranların adının unutulmıyacağını yaşıyan kuşaklara anlatabilmek amacı ile, dedemin adının öğretmenlik yaptığı okula verilmesini sağlamıştır. Bugün, Darboğaz köyündeki yaşlılar, bu heyecanlı günü hatırlarlar.

Ben inanıyorumki, her Türk öğretmeninin kalbinde, öğretmen Sürurî Binyıldırımdan ışıklar ve izler vardır.

Üzeyir Lokmançaycı — BOR

★ — BELDELERİMİZİN İSİMLERİ :

Bolu'da adları geçen mahalle ve sokak isimlerinin en az dörtte üçü, tarihle ilgili. Fakat hiçbir şehir belediyesi, bu isimlerin konuluş sebeplerini tesbit ettirmiyor ve bilenler de azalıyor. Bilgilerine baş vurulacaklar ortadan tamamen yok olmadan bir hayır sahibi çıkmıyacak mı?

Y. Kâmil Barın — İstanbul

OTUZ BİR MART SONRASINDA :

ORDU ve POLİTİKA

★ — ÖNCE AYAKLANMAYI BASTIRMAK :

İkinci Meşrutiyetin ilânı, hiç şüphe yoktur ki, askerî bir ayaklanma idi: O devrin en seçkin zabitlerini sinesinde toplayan «Dokuzuncu Ordu» nun içine sızan İttihad ve Terakki'ciler, Rumeli'nin kaynıyan siyasî havasında sarsıntılar içindeki Devlet otoritesini korumak için çırpınırken, yabancılarla yakından temas ediyorlar ve İstanbul'da nefes aldırmayan baskıdan nisbeten masûn kalabilmenin rahatlığı içinde imparatorluğumuzun can çekişme acılarını daha derinden duyuyorlardı.

Otuzbir Mart ayaklanmasını bastıran «Hareket Ordusu» kumandanı Mahmut Şevket Paşa, binbaşı Enver Beye madalyasını veriyor.
(Dört yıl sonra, iki rütbe birden yükselerek, otuz üç yaşında, İmparatorluğumuzun en genç Harbiye Nazırı olarak, Mahmut Şevket Paşanın yerine geçecektir.)

10 Temmuz 1908 de ilân edilen «İkinci Meşrutiyet» in ümid ve sevinci daha yüreklerde iken, OTUZ BİR MART İRTİCAI'nın acı haberi, sadece yeis ve üzüntü değil, tatlı bir uykudan sarsılarak uyanmanın heyecanını da yaratmıştı: Meşrutiyeti ilân ettirenler gafletlerini çabucak kavradılar ve hemen yola çıktılar: İstanbul'a doğru!... Bu sebeple ki, ayaklanmayı bastırma hareketine girişen kuvvetlere de **«HAREKET ORDUSU»** denildi.

Bu orduya Mahmut Şevket Paşanın kumanda etmiş olması, üç ayrı grup halinde hareket eden kuvvetlere kumanda edenler içinde en kıdemli ve ileri rütbeli olmasından değildi: İstanbul'daki ayaklanma o kadar beklenmedik zamanda olmuştu ki, gelen haberlerin mübalâğaları ve kanlı safhaları karşısında, böyle bir mes'uliyeti alabilmenin çetinliği de meydana çıkmış, fakat Mahmut Şevket Paşa, hiç tereddüt etmeden başa geçivermişti. Çeşitli arzular ve dışa vurulmayan gayeler, bir noktada toplanıverdi: Önce ayaklanmayı bastırmak!.. Üç Ordu'nun başında olanlar arasında bile, isyanın bastırılmasından sonraki hâdiselerin gidişi üzerinde anlaşma yoktu. Nitekim, Ayastefanos (**Yeşilköy**) de fevkalâdê Millî Meclis adıyla toplanan Mebuslar ve Âyân Meclislerinden kurulu umumî toplantıda, **Ordu ne düşünüyor?** suali zihinlerde ve dudaklarda dolaşmış, fakat birbirinden öylecesine farklı cevaplar ve düşünceler gelmişti ki, Mebuslar ve Âyân Meclislerinden kurulu Millî Meclis, normal şartlar içinde imişcesine kararlar almıştı.

★ — ESKİLER - YENİLER GÖRÜŞLERİ

Hareket Ordusunun kadrosu içinde, İkinci Meşrutiyetin isimleri efsaneleştirilmiş hâdiselere katılan genç şöhretler de yer alıyordu. Bunlar arasında, daha sonra iki Sultanla evlenerek, **Damad-ı Hazret-i Şehriyârîler** arasına katılacak olan Binbaşı Enver Beyle, Binbaşı Hafız Hakkı Beyler, Mustafa Kemal Bey, Cafer Tayyar Bey, Ali Fethi Bey, İsmet Bey, Galip Beyler vardı. Daha sonra, isimleri ve faaliyetleri hâdiseler üzerine doğrudan doğruya tesir etmiş şahsiyetlerin çıkacağı bu kadro'nun, orduların başında olan «yaşlı ve tecrübeli» Paşalarla, isyanın bastırılmasından sonra alınacak tedbirler üzerinde esaslı görüş ayrılıkları daha ilk günlerde belirmişti.

Genç zabitler, ilân edilen Meşrutiyeti sarsıntısız devam ettirecek temel müesseseler kurulmadıkça istikrarın sağlanamıyacağı kanaatinde idiler. Otuz Bir Mart irticaının olduğu kadar, Sultan Hamid'in kaderi üzerinde de karar vermek mes'uliyeti omuzlarında olarak toplanan Mebusan ve Âyân Meclislerinin Yeşilköy toplantılarına, bilhassa genç zabitler büyük bir ilgi göstermekte idiler. Başta Mahmut Şevket Paşa olarak, Hüseyin Hüsnü ve Hâdi Paşalar, subayların bu temâyülünü, Ordu'nun politikaya müdahalesi gibi üzerinde endişe ile duyulan bir mevzuun ilk kademesi addediyorlar ve hattâ bu sebeple karargâhı Hadımköyüne nakli kararlaştırıyorlardı. Genç kadro ise bu düşünceyi mesnedsiz bir hassasiyet sayıyordu.

★ — MAHMUT ŞEVKET PAŞA'NIN TEDBİRLERİ :

Mahmut Şevket Paşa, HARBİYE NAZIRI olarak Ordu'nun başına geçince, İkinci Meşrutiyeti hazırlamış olan siyasî faaliyetin asker ruhu üzerindeki siyasî neticelerini tasfiye etmeyi samimî olarak istedi. Şu tedbirleri aldı: Politikaya artık fiilen girmiş olan ordu mensuplarının, sadece siyasî hüviyete sahip olmalarına gayret etti. Bunların Ordu ile olan vasıtalı ve vasıtasız ilgilerini kesmiye çalıştı. Şahsiyeti ve ismi, umumî efkâr üzerinde tesir yapmış olanlara da, memleket dışında vazifeler verdi: Meselâ, Enver Beyi Berlin'e, Hafız Hakkı Beyi Viyana'ya, Ali Fethi Beyi Sultan Hamid'in muhafazasına memur ederek Selânike gönderdi. Niyazi Bey istifa ederek çiftliğine çekildi, Mustafa Kemal'i karargâha aldı, politikada kalmak istiyenler de, İttihad ve Terakkinin listesinde mebus olarak Meclise girdiler ve sivil hayata döndüler.

Fakat Mahmut Şevket Paşa, ordunun siyasetin üstünde kalması yolundaki bu çalışmalarında, bütün didinmelerine ve hattâ acı ve sitemli ikazlarına rağmen, siyasî partilerin hiçbir yardımını görmüyor, hattâ aksine, kendi kadroları içinde halkın ruhunda ve şuurunda ismi yerleşmiş olan genç zabitleri görmeyi tercih eden politikacılar, parlak vaadlerle vatan endişesiyle dolu genç dimağları kendi aralarına alıyorlar, bu neticeyi bir kuvvet tezahürü olarak da bütün vatana yayıyorlardı.

★ — HAZİN BİR İTİRAF...

Mahmut Şevket Paşa, Harbiye Nazırlığından ayrıldıktan ve Balkan Harbi facialarının sonunda, Bab-ı Âli Baskını ile Nazım Paşanın vurularak Kâmil Paşa kabinesinin mecburî istifasından sonra Sadrıâzam, yâni BAŞVEKİL olarak memleketin mukadderatını eline alınca, Sultan Reşad ve Vahidüddin gibi son iki Padişaha BAŞMABEYİNCİLİK yapmış olan dostu Lûtfi Simavî Beye şu itirafta bulunmuştu:

«— Fırkacılık iftirakları memleketi mahvetti. Bu çıkmaz yoldan kurtulmak için vatanın temel müesseseleri de politikaya atılmak ihtiyaç ve zaruretini bir müdafaa-i nefis olarak görüyorlar. Ben Ordunun siyasetten uzak kalması için ne kadar uğraştım bilirsiniz. Fakat bizim sivil siyasilerimiz âdeta elbirliği yaparak aksi yolu tuttular. İstikbali görebilenleri ve vatanın mukadderatıyla alâkadar olan şahıs ve müesseseleri siyasete girmeye âdeta zorladılar, icbar ettiler, sonra da şikâyete başladılar. Bu politika denen mevzu da öyle bir nesne ki, insan içine girdi mi istese de kolaylıkla çıkamıyor. Zannedersem benden sonrası daha da fena olacak...»

Mahmut Şevket Paşanın bu son cümleleri sadece birer itiraf değil, âdeta «fala bakmak» idi: Tedbirlerinin ve didinmelerinin tam neticelerini vereceği günlerde, hain ve insafsız bir suikasdın kurbanı oldu, öldürüldü. Onun ölümünden sonra da Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar devam eden sert ve haşin bir «Parti Diktatoryası» içine itilen memlekette fikir ve siyaset hayatı korku ve baskı altında ezildi. Ancak harbin kaybedilmesiyle kalkan bu tazyikin altında da İmparatorluğumuz kayboldu, gitti.

LÛGATÇE

Ashab-ı kehf: İnançlara göre 700 yıllık uyanılmaz uykuya dalmış olanlar. Mecazî olarak gaflet uykusu.

Acun: Dünya, cihan.

Ar-Turanî: Aslı Turanlı olan, Türk soyundan gelen.

Aksam: Bölümler, kısımlar.

Âti: Gelecek.

Âciz: Güçsüz, kuvvetsiz, yetersiz.

Ashab-ı rütbe: Devlet kadrosunda belirli bir düzeyin üstünde olanlar.

Alicenab: Yüce yürekli.

Asakir-i Şahane: İmparatorluk devrinde, Ordunun başkumandanı olan Padişahın idaresinde olan Ordu için kullanılan tâbir. Padişahın ordusu.

Ah-ü figan: Feryat, yakarış.

Akid: Anlaşma.

Abidat: Anıtlar, âbideler.

Âmal: İşler, yapılmış olanlar.

Âra: Rey'in çoğulu, oy'lar.

Anasır: Unsurlar, bölümler, bir konuyu meydana getiren parçalar.

Âşiyan: Yuva, ev.

Arif: Bilgi ve duygusu, açıklanmadan bir konuyu kavrıyacak çapta olanlar.

Bezm-i mey: İçki âlemi, tasavvuf deyimi olarak duygulular topluluğu.

Bergüzâr: Ölümsüz, yaşama gücü olan.

Beka: Devam.

Basiret: Öngörülük, olayları önceden görebilme.

Balkan Antantı: Türkiye, Yunanistan, Rumanya, Yugoslavya arasında 1934 de imzalanan saldırmazlık ve yardımlaşma paktı.

Başkalfa: Saray terimi olarak, Haremdeki kadınların başı.

Beyninde: Aralarında.

Cemâl: Mecazî anlam olarak güzellik.

Cülûs: Tahta çıkma.

Çırağ edilmek: Saray terimi: kadınsa evlendirilmek, erkekse bir hak tanınarak emekliye ayrıltılmak.

Çadırköşkü dâvası: Mithat Paşanın muhakeme edildiği ve idama mahkûm edildiği Yıldız sarayındaki köşk'ün adı.

Cani: Öldüren, cinayet işliyen.

Cezire: Ada.

Cehd: Çalışma, çabalama, uğraşma.

Dem: Zaman, vakit, ân.

Dürr: İnci.

Düyun-u Umumiye: Devletin birleştirilmiş iç dış borçları.

Düvel: Devletler.

Deruni: İçten, gizli, açığa vurulmamış.

Defter-i Hakanî Nazırı: İmparatorluk devrinde tapu - kadastro işlerine bakan bakanlık.

Divan-ı Harb: Askerî mahkeme. Normal üstü zamanlarda askerî kanunları yürüten mahkeme.

Ekdar: Acılar, kederler.

Erk: Kuvvet, kudret, güç.

Ekalliyet: Azınlık.

Emîn: Sağlamlık, emniyet duyan.

Esbab: Sebebler.

Evrak-ı Nakdiye: Kâğıt para

Eşhas: Kişiler, şahıslar.

Efrad: Ferdler.

Ecdad: Atalar, cedler.

Fariza: Yapılması şart olan, din terimi olarak farzlar.

Fer'an: Ayrık olarak.

Fecaat: Acılar, facialar.

Fahim: Yüce, büyük.

Formasyon: Yaratılış, meydana getiren, kuran.

Gûş: Dinleme.

Gazûbane: Kızmış, hiddetlenmiş, darılmış olarak.

Gûna: Ötürü, sebeb.

Gayz: Kızgınlık, öfke, hiddet, dargınlık.

Hüccet: Sened, belge.

Hurafe: İnanılması güç şey, asılsız, masallaşmış.

Hegemonya: Egemenlik, hâkimiyet.

Hazinedar: Para işiyle uğraşan.

Hal': Tahttan indirme.

Huşunet: Haşinlik, ağır muamele.

Hasenat: İyilikler.

Harb-i Umumî: Genel savaş, terim olarak Birinci Dünya Savaşına verilen ad.

Hars: Kültür, halk bilgisi.

Halâs: Kurtuluş.

Hali: Şenliksiz ve ıssız yer.

Hemhudud: Memleketleri komşu olan, sınırları bir olan.

Hasenat: «Hasene» nin cem'i. İyiler, hoşlar, güzeller, iyilikler.

Hicran: Uzaklaşma, ayrılık. Pek dokunaklı, unutulmaz acı.

İtlâk: İlişikli, ona göre.

İrade-i Seniyye: Padişah ve hüküm vermiye, emretmiye yetkili tâç ve taht sahibinin emri.

İrsiyyet: Atavizm, aileden geçme.

İstişarî: Görüşerek, danışarak.

İhlâl: Bozma.

İtilâf: Anlaşma.

İzhar: Ortaya koyma.

İntizar: Bekleme.

İhzar: Hazırlama.

İnkıyat: Baş eğme, dediğini yapma.

İmtiyazat: Üstünlükler, ayrıklar, normal üstü hak tanıyışlar.

İftirak: Ayrılma, ayrılık.

İşrap: Dolayisiyle anlatma.

İhtizaz: Titreme, ürkme, hafif sallantı.

İstimal: Kullanma.

İtiraf-ı Zünup: Günah çıkarma, suçları açıklama.

İntihab: Seçme.

İtikâf: Dinî terim olarak ibadete çekilme, genel olarak her şeyden elayak çekme.

İstikraz-ı Dahili: İç borçlanma. Devletin vatandaşlarından ödünç alması.

İrtica: Geri dönüş, eskiyi isteme.

İstilâ: Kaplama, yayılma. Ele geçirme. Bir yeri işgal etme.

Jurnal: Gündeç. Haber verme. Terim olarak: gizli bir şeyi bildirme.

Jenerasyon: Nesil, kuşak.

Kâşane: Büyük ev, haşmetli yapı.

Katibe-i Ahval: Olayların sonunda, neticede.

Kemlik: Kötülük, fenalık.

Kıstas: Ölçü.

Kalebent: Sürgün, bir yerde yaşamıya mecbur edilmiş, belirli yerde oturmıya hüküm giymiş.

Kabotaj: Denizlerde gidiş - geliş hakkı.

Kırcaali: Bulgaristan'da Deliorman Türk bölgesinde bir şehir.

Kapitülâsyon: Kısıtlayıcı ve egemenliğe aykırı kayıtlar.

Kır Serdarı: Bilhassa Tanzi-

mattan evvel âsâyişi tanzim eden eyalet beylerine bağlı Devlet emirlerini yerine getiren ağa ve eşrafa verilen unvan. Abdülhamid zamanında Kır Serdarı yine aynı vazifeyi görüyor, fakat dağa çıkan şakilere maaş bağlanarak şehre inmeleri sağlanıyordu.

Kâhin: Kehanette bulunan. Gaipten haber verdiği zannedilen din adamı. Tanrı habercisi.

Mâbeyinci: Saray terimi olarak: teşrifatçı, seremonilerle uğraşan.

Mecelle: Şeriat terimi olarak: Dinî hukuk kurallarını düzenliyen bilgi.

Merkad: Kabir, mezar.

Mefhum: Anlam.

Mükteseb: Hakkedilmiş, kazanılmış.

Monden: Çağdaş, çağ kurallarına bağlı.

Muaheze: Azarlama, suçlama.

Müdevver: Devredilmiş, bırakılmış.

Müteyemmen: Uğurlu.

Mealinde: Anlamında, mânasında.

Mübeccel: Kutlu.

Mücahede: Uğraşma, bir sonuç için didinme.

Mütehayyir: Hayrette kalmış, şaşmış.

Müteellim: Acılı, elemli.

Mütecanis: Bir, benzer, katıksız.

Müeyyide: Kuvvetlendirici.

Mütekebbir: Kibirli, benlikçi.

Musahib: Danışman, fikri ve düşüncesi sorulan.

Mekâtîb-i Askeriye: Askerlik okulları.

Madut: Ondan, benzer, onun gibi.

Melce: Sığınak.

Muhammî: Koruyucu.

Mütesavi: Eşit, bir.

Mukarin: Uygun.

Mütevellit: Doğan, o sebeble, o yüzden.

Metalib: İstekler.

Müemmen: Emniyet altında, güvenlik içinde.

Müdellel: Belgeli, delilli, inandırıcı.

Mütehayyir: Hayrette kalmış, şaşırmış.

Misak-ı Millî: Ulusal and. Terim olarak: Türk millî Kurtuluş Savaşının fikirde ve politikada belgeleşmiş andı.

Müeyyet: Kuvvetlendirilmiş.

Merbutiyet: Bağlılık.

Menafi: Çıkarlar, menfeatler.

Muallâ: Yüksek, üstün.

Me'va: Sığınak, güvenliğe kavuşturuculuk.

Münezzeh: Temiz, arı.

Müfteri: İftira eden, yalan atan.

Mahv-ü kayıb: Tasavvuf terimi: Bir varlıkta yok olma, ona karışma.

Mahfil: Toplantı yeri.

Masruf: Sarfedilmiş, harcanmış.

Menatık: Mıntakalar, bölgeler.

Mündemiç: Bir şeyin altında veya içinde saklı bulunan.

Musab: Rastlamış. Bir fenalığa yakalanmış, tutulmuş. Düşkün.

Merci: «Rücu» dan. Dönülecek yer, başvurulacak mahal.

Nehiy: Yasak.

Netayic: Sonuçlar.

Nâ kabil: İmkânı olmıyan, gerçekleştirilemiyen.

Nukat: Noktalar, sorunlar.

Nâtamam: Bitmemiş, eksik ve yarım kalmış.

Nasyonalist: Milliyetçi.

Ol babta: Bu iş üzerinde.

Otağ: Rütbe ve makam yeri. Askerlik terimi: komutanlık çadırı.

Otantik: Olduğu gibi, güvenilir, aslına uygun.

Rindâne: Gönül genişliği ile, hoş görürlükle.

Revnak: Parıltı, ışıklılık.

Revak: En çok mabet (tapınak) ların üst bağlantı yeri.

Reisül küttap: Ödevi anlamı olarak: Dışişleri bakanı: Tanzimattan önce, dış işlerine bakan kişi.

Rıh: Mürekkeblerin üzerine kurutmak üzere dökülen yaldızlı toz.

Robdöşambr: Ev içinde giyilen hırka.

Sadr-ı Keramkâr: Bağışlayıcı, verici yüce kişi. Terim olarak: koruyucu vezir.

Skolâştik: Donmuş, katılaşmış, devrini tamamlamış, kalıblaşmış.

Seremoni: Tören, şölen.

Sofi: Tasavvufla uğraşan.

Selâm-ı Şahane: Padişahın ve taç taht sahibinin selâmı.

Sadakor: Bir çeşit beyaz ince ipekli kumaş ki, sıcak iklimlerde giyilir.

Safbeste-i İhtiram: Saygı duruşu için sıralanmış.

Sefine: Gemi, deniz üzerindeki taşıma aracı.

Sevkülceyş: Strateji. Askerlik terimi olarak: gidiş-geliş yolu üzerindeki önemlilik.

Satvet: Erk, kudret, gösteriş.

Şuriş: Karışıklık.

Şaki: «Şekâvet» ten. Haydut, yol kesen. Habis, haylaz, her çeşit günah işleyebilen.

Tehlil: Gönülden anma.

Tezhib: Süsleme.

Tehassür: Hasret duyma.

Tes'id: Kutlama.

Temadi: Devam ettirme, sürdürme.

Tarik-i bahr: Deniz yolu.

Tefevvuk: Üstünlük.

Tasdiğ: Görüşme, isteme, arama.

Tahkir: Hakaret etme, küçümseme.

Takib-i eşkiya: Şakilerin, haydutların peşinden gitme, yol kesicileri kovalama.

Ukûl: Akıl'ın çoğulu, akıllar

Uruk: Soy-sop, kabile, ırk.

Ulema: Bilginler, daha çok din adamları.

Ucûbe: «Aceb» den. Pek acayip, garip şey

Ukde: Düğüm. İçinde dert olmak.

Ümera: Büyükler, emredenler.

Vahdet-i vücut: Tasavvuf terimi olarak: Allahın varlığında erime.

Visal: Kavuşma, erme.

Vekayi: Olaylar.

Vüzera: Vezirler, bakanlar.

Vahidül-taraf: Bir taraflı olma, peşin hükme varma.

Varoş: Çevre, civar, yakınında.

Yalvaç: Peygamber, resûl.

Yad: Anma.

Zevahir: Görünüşler, görünüşte.

Zimethal: O işle ilgisi olan, o işe karışmış, bulaşmış.

Zâhiri: Görünüşte, görünürde.

Zebun: Alt olmuş, altta kalmış, eğilmiş.

Zillet: Aşağılık, eziklik, üzüntü veren hâl.

Açık Haberleşme

★ — *Sayın Sami Erdem — Edirne.*

Erzincanlı Hacı İzzet Paşa, Edirne valiliğinde ancak bir sene kalmıştı. Zaten Paşanın garib hâli, tıpkı kendisine benziyen Ahmet Vefik Paşa gibi bir memuriyette uzun zaman kalmasına pek imkân vermezdi. Sizin şer'î sicillerde rastladığınız mazbata, Paşanın Edirneden ayrılmasına sebeb olarak gösterilen şikâyete ait olsa gerektir. Mesele şudur: O tarihte Belediye heyetlerini iki dereceli seçim sistemi ile yine halk seçerdi. Bir gün, Edirne esnafından bir heyet gelerek kendisine Belediye heyetinden şikâyet etti. Paşa onları sükûnetle dinledikten sonra dedi ki:

«— *Size Nasrettin Hocanın bir fıkrasını anlatayım: Nasrettin Hoca bir gün merkebini önüne katmış giderken, hayvan rastgeldiği öteberiyi koklamaya, o da bunları toplayıp heybeye doldurmaya başlamış. Akşam üzeri de heybeyi merkebin yemliğine boşaltmış. Hayvan, önüne konanları sadece koklayıp yemeyince Hoca kızmış:* «— Neye yemiyorsun? Sen kokladın, ben topladım...» *demiş. İmdi Hocalar, Efendiler, Mollalar, Esnaf ve cümle şuradakiler... Bu belediye âzalarını Siz seçtiniz ben de peki dedim. O halde kimi kimden şekvâ edersiniz?..*» Ve kapıyı göstermiş.

Rahmetliye âit böyle düşündürücü pek çok fırka vardır. Kalabalık ve çoğu okumuş âilesinden bir hayır sahibi çıkıp da, bunları derlese idi, sadece tebessüm değil, ibretle ve rahmetle yâdedilmesine vesile olacak hizmet olurdu sanırım. Sevgilerim.

★ — *Sayın Bnb. Yümnü Kalkandereli — Ankara.*

1) Şıpka kahramanı Süleyman Paşanın hâtıraları Umdet-ül Hakayık adı altında ve altı cild halinde neşredilmiştir. Eski harflerledir.

2) Evet. Hayatta olan en kıdemli Korgeneral, geçenlerde vefat eden ve gerçekten değerli bir asker, faziletli bir insan olan General Pertev Demirhandı. Rahmetlinin Japonya'ya âit hacım itibariyle küçük, fakat fikir ve muhtevâ olarak büyük bir eseri vardır. Hâtıralarını da 1931 senesinde Siirt mebusu ve vaktiyle yâverliğini yapmış olan Mahmut Beyin neşrettiği Milliyet gazetesinde yayınlamıştı.

3) Bronzart Paşa, Birinci Dünya Harbinde Osmanlı İmparatorluğumuzun Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye-i Umudiye riyasetinde, müşavir olarak, fakat hakikatte Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşanın muavini, yâni, bugünkü deyimi ile İKİNCİ BAŞKAN idi. Değerli bir asker olduğu kadar, samimî bir Türk dostuydu. Teşkilât-ı Mahsusa'da da vazife görmüştür. Talât Paşanın öldürülmesi günlerinde, Almanya'da iktidarı elinde tutan Sosyalist adlı kızıl idareye rağmen, mahkemede Osmanlı Türkleri için en güzel konuşmayı yaptı ve Alman milletini, Talât Paşanın katili cezalanıncaya kadar aziz bir misafire ihanet etmiş vefasız ev sahibi olmakla itham etti. Rahmetli Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın evrakı arasında, Bronzart Paşanın Türk Birinci Feriki *(korgenerali)* Osmanlı üniformalı resmini, eski Türk harfleriyle şu cümlelerle ithaf ettiğini görmüştüm: «— *Benim ikinci vatanım Türkiye'nin en çok sevdiğim siması Eşref Beyefendiyle beraber yaşamak ve beraber ölmek arzusuyla...*». Hâtıralarının neşredilip edilmediğini bilemiyorum.

4) Bahsettiğiniz mevzuu ele almaları, sayı ve değerleri tatminkâr olan askerî tarih yazarlarımıza hatırlatılacak bir vazifedir. Çünkü göçenin ardından bir kaç çelenk ve bir bandonun matem marşıyla perdeyi kapatıyoruz... Sevgilerim.

Sayın Atilâ Yılanlıoğlu — Merzifon.

Bir devrin ve o devir içinde şahsiyet ve emeği ön plâna geçmiş kişinin varlığı üzerindeki en iyi hükmü tarih verir. Tarih'in de, bir devri ve o devrin kadrosunu ele alabilmesi için, günlük siyaset sınırlarını aşması lâzımdır. Bu sebeple, yersiz tartışmalara hiç lüzum olmadan, her şevi, en âdil ve gerçek hâkim tarihe bırakmak hem daha doğrudur, hem de daha hayırlı ve ciddî... Sevgilerim.

TÜRKİYE İSTİKLÂL VE HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — 1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 5 HAZİRAN 1964 FİATI: 250 Krş.

Cild Kapaklarınız Hazırlanıyor

Sizlere lâyık bir «TARİH MECMUASI» verebilmek cehdiyle hazırlıklara başladığımız zaman, her altı ayda bir pantazot cild kapaklarını maliyetine takdim edeceğimizi arzetmiştik.

Esirgemediğiniz tarihsever duyguların ve güvenin neticesi, Tanrıya binlerce şükür, BİRİNCİ CİLDimiz, önümüzdeki altıncı sayımızla tamamlanıyor. Şimdi, cild kapaklarımız için aşağıdaki izahlarımızı lûtfen dikkatle okuyunuz:

1 — Pantazot cild bezleri, imalât sırasında renk farkları yapıyor. Bunu mümkün olduğu kadar önlemek ve inşaallah kitaplığınızı yıllar boyu dolduracak cildlerinizde renk farkı gibi üzücü bir ayrılığa sebebiyet vermemek için İKİ renk tercih ettik: SİYAH ve BORDO.

2 — Cild kapakları kutu içinde gönderilse dahi postada hırpalanıyor. Herhangi bir sebeple de tarafımızdan alınmadı mı, geri dönüş ise tahrib felâketi oluyor. Sonra düşündük ki, bu kapaklara içlerini nasıl, nerede ve ne ödeyerek taktıracaksınız? Astarı yüzünden pahalı ve dertli olacak... Bu sebeple şunu rica edeceğiz: Önümüzdeki altıncı sayıyı da alınca 1 - 6 ncı sayılarınızı sağlam bir paket yaparak ve muhakkak TEAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Adresinizi sarih olarak pakete yazınız. Ayrıca mektup yazmayınız ve istediğiniz rengi bir tek kelime ile SİYAH veya BORDO olarak bir kâğıt üzerine yazıp iğneleyiniz. O kadar... Çünkü daha çoğu ve fazlası, pek mütevazı olan idare servisimizi bocalatır ve sizlerden çok bizi mânen üzen yanlışlıklara sebep olur.

3 — Altıncı sayımızı, sağ kalırsak ve Tanrı kısmet etmişse, TEMMUZ SONUNDA alacaksınız. Lûtfen, en çok AĞUSTOS SONUNDA elimizde olmak üzere, bir ay içinde elinizdeki altı sayıyı bize, yukarıda arzettiğimiz şekilde gönderiniz. Cildlerin yapımı için bu bir ayı ayırmış bulunuyoruz. Biz de sizlere, âzamî EYLÜL SONUna kadar cildlerinizi tamamlıyacak ve sağlam bir kutu içinde yine TEAHHÜTLÜ olarak takdim edeceğiz.

4 — CİLD BEDELİ, kapak, cildleme, teahhütlü olarak kutu içinde adresinize iade etme ücretleri dahil 7,5 liradır. Bu parayı lûtfen, elinizdeki ALTI sayıyı bize teahhütlü gönderirken ödiyeceksiniz. Yâni, elinizdeki sayıların eksik olarak gönderilmemesini hassaten rica ederiz.

5 — Takdim edeceğimiz cild, Bab-ı Âlide, perakende yaptırıldığı zaman, asgarî ON liralık cilddir. Alınacak paranın 70 kuruşu, posta idaresine teahhütlü bedeli olarak verilmekte, 100 kuruşu kutusuna gitmektedir. Elindeki sayıları idarehanemize elden getirecek veya gönderecek olanlar, kutu ile postaya teahhütlü parası vermiyeceklerinden 5 lira ödiyerek cildlerini alabilirler. Böylelikle de, ilk ânda fazla gibi gelen cild bedelinin hakikî miktarını ödemiş olurlar. Tercih, tamamen sizlerindir. Bizim didinmelerimiz, muhtevâsını lûtfen benimseyerek yaşama hakkı tanıdığımız esere lâyık bir cildi sunabilmek arzusudur.

Yukarıdaki izahlarımızı hulâsa edelim:

1 - 6 ncı sayılarımızı en geç Ağustos ayı sonunda elimizde olacak şekilde sağlam bir paket yaparak TEAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Paketin üzerine sarih olarak adresinizi yazınız. İki renkten hangisini tercih ediyorsanız, tek kelime ile SİYAH veya BORDO olarak bir kâğıda yazınız ve paketin içine koyunuz. Ayrıca mektup yazmayınız. Mecmualarınızı postaya verirken, lûtfen cild bedeli 7,5 lirayı da gönderiniz. Elindeki sayıları idarehanemize elden getirecekler veya gönderecekler, 5 lira ödeyerek cildlerini alabilirler.